

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETO
EDUKOLOGIJOS INSTITUTO
EDUKOLOGIJOS KATEDRA**

**AURELIJA RUČINSKAITĖ
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS MAGISTRANTŪROS IŠTĖSTINĖS
STUDIJOS**

VAIKO SAVIRAIŠKOS GALIMYBĖS ŠEIMOJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: *doc. dr. Brigita Kairienė*

Vilnius, 2012

Turinys

IVADAS.....	3
1. TEORINIAI VAIKO SAVIRAIŠKOS GALIMYBIŲ ŠEIMOJE PAGRINDAI – HUMANISTINIS POŽIŪRIS.....	8
1.1. Vaiko saviraiškos samprata	8
1.1.1. Humanistinės psichologijos tyrimo laukas	9
1.1.2. Žmogaus motyvacijos teorija – žemesnieji ir aukštesnieji poreikiai.....	12
1.1.3. Vaiko saviraiška – aukštesnysis saviaktualizacijos poreikis.....	15
1.2. Šeimos vaidmuo vaiko saviraiškai – auklėjimo stilių analizė	17
1.2.1. Šeimos samprata, formos ir funkcijos	18
1.2.2. Tėvų naudojamų auklėjimo stilių analizė	20
1.2.3. Vaiko saviraiška per auklėjimo stiliaus prizmę.....	24
1.2.4. Tėvų auklėjimo stiliaus poveikis vaiko saviraiškai – simbolinės interakcijos požiūris ..	26
1.3. Teisiniai vaiko saviraiškos galimybių šeimoje aspektai.....	29
2. TYRIMO METODOLOGIJA.....	35
2.1. Tyrimo filosofiniai pagrindai.....	35
2.2. Tyrimo metodai.....	37
2.3. Tyrimo etikos principai	42
3. VAIKŲ SAVIRAIŠKOS YPATYBĖS IR AUKLĖJIMAS JŲ ŠEIMOSE.....	45
3.1. Vaikų saviraiškos ypatybės.....	45
3.2. Tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikos.....	64
3.3. Vaikų saviraiškos ypatybės tėvų naudojamų auklėjimo stilių kontekste	75
IŠVADOS	79
REKOMENDACIJOS	80
LITERATŪROS SĄRAŠAS	81
SANTRAUKA.....	86
SUMMARY.....	87
PRIEDAI	88

Įvadas

Per visą savo gyvenimą žmonės vystosi fiziškai, kognityviai, socialiai, emocionaliai ir dvasiškai¹. Žmogaus vystymąsi lemia ir jo elgesį motyvuoja iš prigimties kylančios žemesniųjų (fiziologinių, saugumo, meilės, įvertinimo) ir aukštesniųjų (saviaktualizacijos) pamatinių poreikių grupės². Humanistinės psichologijos mokyklos pradininkas Abraham Maslow siekė praturtinti asmenybės vystymosi sampratą „aukštesniųjų“ žmogaus prigimties lygmenų analize³. Socialinių mokslų atstovai, aiškindami žmogaus elgesį, daugiausia remiasi žemesniaisiais poreikiais ir nepakankamai atsižvelgia į aukštesnius poreikius⁴. Humanistinės psichologijos atstovai A. Maslow, Carl Rogers, Rollo May ir kt. aktyviai tyrė tik žmonėms būdingus aukštesnius saviaktualizacijos grupės poreikius (kūrybiškumą, spontaniškumą, saviraišką, religingumą, moralę, grožio ir laisvės siekius) bei jų įtaką žmogaus vystymuisi ir elgesiui⁵.

Vaiko saviraiška yra vienas svarbiausių saviaktualizacijos grupės poreikių, padedantis sėkmingai išreikšti savo prigimtinius sugebėjimus ir vystytis link pilnos suaugusiojo saviaktualizacijos, t. y. visiško prigimtinių galių atskleidimo⁶. Visapusiškas sveiko vaiko vystymasis priklauso ne tik nuo žemesniųjų poreikių patenkinimo. Augantis vaikas turi būti materialiai aprūpintas, saugus, mylimas, šiltai priimamas, įvertintas, tačiau to nepakanka. Iš prigimties kiekvienas vaikas taip pat siekia save išreikšti kokioje nors veikloje. Mažas vaikas bando save išreikšti nesudėtingoje veikloje ir įvairiuose žaidimuose⁷. Vaikui augant atsiranda sudėtingesnių saviraiškos formų poreikis, labiau lavinančių vaiko įgūdžius ir kūrybiškumą⁸. Taip saviraiška padeda vaikui plėtoti savo prigimtinius sugebėjimus ir tapti pilnaverčiu visuomenės nariu⁹.

Sėkmingam aukštesniojo vaiko saviraiškos poreikio patenkinimui turi didelę įtaką šeimos socialinis institutas¹⁰. Viena svarbiausių šeimos funkcijų yra vaiko auklėjimas¹¹. Tarptautiniuose ir Lietuvos vaikų teisių apsaugą reglamentuojančiuose teisės aktuose nustatyta, kad tėvai privalo

¹ Johnson C. L. Socialinio darbo praktika. Bendrasis požiūris. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija. 2003, p. 23

² Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 66–91

³ Ten pat, p. 9

⁴ Ten pat, p. 14

⁵ O'Hara, M. Humanistic Psychology Overview,

http://www.ahpweb.org/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=14&Itemid=24, žiūrėta 2012 11 18

⁶ Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 20–21 ir 78

⁷ Johnson C. L. Socialinio darbo praktika. Bendrasis požiūris. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija. 2003, p. 23

⁸ Ten pat, p. 23

⁹ Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 135

¹⁰ Ten pat, p. 134

¹¹ Bajoriūnas, Z. Šeimos edukologija. Vilnius: Jošara, 1997, p. 28

auklėti savo vaikus¹². Kiekvienoje šeimoje dominuoja tam tikras auklėjimo stilius, apimantis tėvų elgesio su vaiku visumą¹³. Todėl šiame darbe šeimos vaidmuo vaiko saviraiškos galimybėms yra apibūdinamas per tėvų naudojamo auklėjimo stiliaus prizmę. Pastebėta, kad šeimose gali dominuoti vienas iš trijų tėvų naudojamų auklėjimo stilių – tarimusi su vaikais grįstas *demokratinis*, vaikų kontrole pasižymintis *autoritarinis* ir atsainiai vaikus traktuojantis *ignoruojančias* auklėjimo stilius¹⁴. Siekiant apibrėžti šeimos vaidmenį vaiko saviraiškos galimybėms, šiame darbe tiriamos vaikų saviraiškos ypatybės ir šių vaikų tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikos.

Darbo aktualumas ir naujumas. Visapusiškai sveikas ir savo prigimtinius gebėjimus aktualizavęs žmogus paprastai yra pilietiškas ir pilnavertis visuomenės narys, prisidedantis prie jos gerovės kūrimo¹⁵. Nepatenkinantis saviraiškos poreikį vaikas naikina savo prigimtinius sugebėjimus ir ilgainiui gali juos negrįžtamai prarasti¹⁶. Todėl valstybė ir visuomenė yra suinteresuota, kad tėvai vaikų auklėjimu skatintų vaiko saviraišką ir taip vystytų jo prigimtinius sugebėjimus. Žmogaus saviraiškos poreikis yra prigimtinė žmogaus teisė, nes jo patenkinimas yra būtinas žmogaus vystymuisi¹⁷. Tarptautiniuose ir Lietuvos vaikų teisių gynimą reglamentuojančiuose teisės aktuose nurodyta, kad tėvams tenka pagrindinė atsakomybė už vaikų vystymąsi ir auklėjimą¹⁸. Tai reiškia, kad tėvai yra teisiškai įpareigoti sudaryti pakankamas galimybes šeimoje vaikų vystymuisi svarbiame saviraiškos poreikio patenkinimui. Tėvai turi taip auklėti savo vaikus, kad jie sėkmingai galėtų išreikšti savo prigimtinius sugebėjimus.

Tačiau tėvai dažnai netinkamai auklėja savo vaikus ir per mažai teikia jiems dėmesio¹⁹. Lietuva turi vieną didžiausių emigracijos lygių Europos Sąjungoje²⁰. Daug tėvų laikinai išvyksta į užsienį, siekdami užtikrinti šeimos narių materialinę padėtį (tame tarpe patenkinti vaikų

¹² Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (18 str.). *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60–1501, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (3.155 ir 3.165 str.). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74–2262, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (3 str.). *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33–807

¹³ Žukauskienė, R., Kalinauskienė, O. Skirtumai tarp lyčių, prognozuojant elgesio ir emocinius sunkumus paauglystėje pagal asmenybės bruožus ir tėvų auklėjimo stilių. *Psichologija*, 2008 (38) p. 64, iš Darling N., Steinberg L. Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 1993, Vol. 113, p. 487–496

¹⁴ Žr.: Baldwin, A. Socialization and the parent-child relationship. *Child Development*, 1948, Vol. 19, No. 3, p. 127–136, Baumrind, D. Effects of authoritative control on child behavior. *Child Development*, 1966, Vol. 37, No. 4, p. 887–907, Alegre, A. Parenting Styles and Children's Emotional Intelligence: What do We Know? *The Family Journal*, Jan., 2011, Vol. 19, No. 1, p. 57, Elder, G. Structural Variations in the Child Rearing Relationship. *Sociometry*, Sep. 1962, Vol. 25, No. 3, p. 242–243, Žukauskienė, R. Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 198–200

¹⁵ Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 135

¹⁶ Maslow, A. Būties psichologija. Vilnius: Vaga, 2011, p. 130

¹⁷ Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 14

¹⁸ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (18 ir 27 str.). *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60–1501, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (3.155 ir 3.165 str.). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74–2262, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (3, 6, 11, 21 str.). *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33–807

¹⁹ 2011 m. emocinės paramos telefonu į tarnybą „Vaikų linija“ buvo bandyta paskambinti virš 4 mln. kartų. Tyrimų duomenimis, Lietuvoje vaikai gauna ypač mažai tėvų dėmesio – vidutiniškai 7 minutes per dieną (žr.: Tėvai savo vaikams kasdien skiria po 7 min. *Delfi*, 2012 m. balandžio 23 d., <http://www.delfi.lt/news/daily/education/tevai-savo-vaikams-kasdien-skiria-po-7-min.d?id=58441544>, žiūrėta 2012 10 15).

²⁰ Filosofas V. Rubavičius nesutinka, kad lietuvių likę 3 mln. Respublika, 2011 m. lapkričio 28 d., http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/kitos_lietuvos_zinios/filosofas_vrubavicius_nesutinka_kad_lietuviai_like_3_milijonai/print.1, žiūrėta 2012 11 18

žemesnius poreikius)²¹. Tyrimai rodo, kad daugumai vaikų šis išsiskyrimas su tėvais yra skausmingas išgyvenimas, pasireiškiantis nesaugumu, užsidarymu ir liūdesiu²². Nesaugioje šeimos aplinkoje, kur nėra patenkinti žemesnieji vaiko poreikiai neatsiras aukštesnysis saviraiškos poreikis, todėl vaikas nesieks išreikšti savo sugebėjimų veikloje ir jų nevystys²³. Socialinę pagalbą teikiantys specialistai turi padėti tėvams atstatyti ir kurti vaiko saviraišką skatinančią aplinką šeimoje. Ši tikslą galima įgyvendinti, žinant vaiko saviraišką skatinančius tėvų elgesio aspektus. Todėl šiame darbe analizuojama, kaip tėvų elgesys ir auklėjimas lemia vaiko saviraiškos ypatumus.

Šiuo metu Lietuvoje socialinių mokslų atstovai, analizuodami tėvų ir vaikų santykius, daugiau gilinasi į socialinės rizikos šeimų funkcionavimą, neigiamus šeimos narių santykių aspektus (pvz.: smurtą, alkoholizmą ir t.t.) bei vaikų žemesnius (saugumo, meilės, savigarbos) poreikius²⁴. Daug mažiau dėmesio skiriama darnioms šeimoms, kuriose tėvai sudaro palankiausias sąlygas vaiko vystymuisi ir saviraiškai. Socialinę pagalbą teikiantis specialistas gali padėti kurti vaiko saviraišką skatinančią aplinką šeimoje tik tada, kai žino, koks tėvų elgesys skatina vaiko saviraišką. Todėl šiame darbe siekiama suprasti vaikų saviraiškos ypatybes jų tėvų naudojamų auklėjimo stilių kontekste, tiriant sėkmingai savo sugebėjimus išreiškiančius vaikus. Tam tikslui nagrinėjamos Humanistinės psichologijos mokyklos idėjos, žmogaus motyvacijos teorija, žemesniųjų ir aukštesniųjų poreikių skirtumai, saviaktualizacijos poreikis, šeimos funkcijos, šeimoje dominuojantys auklėjimo stiliai ir jų įtaka vaiko elgesiui, tiriamos vaikų saviraiškos ypatybės ir jų tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikos.

Darbo objektas – vaiko saviraiškos galimybės šeimoje

Darbo tikslas – atskleisti vaiko saviraiškos galimybes šeimoje

Darbo uždaviniai: 1. apibrėžti aukštesnįjį saviraiškos poreikį nagrinėjančių Humanistinės psichologijos mokyklos atstovų idėjas, 2. suformuluoti, Humanistinės psichologijos pradininko A. Maslow sukurta žmogaus elgesio motyvacijos teorija ir apibrėžtu saviaktualizacijos poreikiu paremtą, vaiko saviraiškos sampratą, 3. išskirti šeimoje dominuojančius auklėjimo stilius ir apibrėžti jų charakteristikas, 4. apibūdinti vaiko saviraiškos galimybių šeimoje teisinius aspektus, 5. ištirti vaikų saviraiškos ypatumus ir jų tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikas

Tyrimo klausimai. Svarbiausias tyrimo klausimas: Kokios vaikų saviraiškos ypatybės ir auklėjimo stiliai jų šeimose? Siekiant atsakyti į svarbiausią tyrimo klausimą, iškeliami trys

²¹ Malinauskas, G. Pagalbos ypatumai vaikams, išgyvenantiems sunkumus, kai jų tėvai yra išvažiavę dirbti į užsienį. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 2008 1(1), p. 130

²² Ten pat, p. 130

²³ Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 69–74

²⁴ Kairienė, B. Vaikai, patyrę smurtą šeimoje. *Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai*. Vadovėlis. Vilnius: MRU leidybos centras, 2010; Liobikienė, N. Kaip padėti vaikams, augantiems alkoholizmu sergančioje šeimoje? *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 2010 5(1), p. 75–85; Teresevičienė M., Jonynienė Ž. Mokinių fizinio ir emocinio saugumo poreikis ir realybė. – *VI tarptautinės konferencijos „Švietimo reforma ir mokytojų rengimas“ medžiaga*, 1999, Vilnius: VPU, p. 233-239 ir kt.

papildomi klausimai: Kokios vaikų saviraiškos ypatybės? Kokios šių vaikų tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikos? Kokios vaikų saviraiškos ypatybės jų tėvų naudojamų auklėjimo stilių kontekste?

Teorinė ir praktinė nauda. Vaiko saviraiškos problematikos analizė, susijusi su vaikų ir tėvų santykiais šeimoje, potencialiai yra naudinga teoriniu ir praktiniu požiūriu. Kaip jau buvo minėta, aktualūs aukštesnieji saviraiškos poreikiai yra mažiau tyrinėjami ir nėra išsamiai įvertinta jų įtaka žmogaus vystymuisi bei visuomenės gerovei. Įvairiapusiškai su saviraiškos poreikiu susijusį žmogaus elgesį analizavęs A. Maslow plačiau nenagrinėjo vaiko saviraiškos problematikos²⁵. Šiame darbe, remiantis Humanistinės psichologijos idėjomis apie vaiko vystymąsi, suformuluojama vaiko saviraiškos samprata. Platesni vaiko saviraiškos poreikių tyrimai gali prisidėti prie visapusiškos žmogaus prigimties ir jos poveikio žmogaus elgesiui bei visuomenės gerovei pažinimo. Humanistinės psichologijos atstovai taip pat mažai dėmesio kreipė į išorinės aplinkos (šeimos, mokyklos, bendruomenės) įtaką aukštesniųjų poreikių patenkinimui ir žmogaus vystymuisi²⁶. Šiame darbe bandoma teoriškai apibrėžti ir tirti vaiko saviraiškos ypatybes jo auklėjimo šeimoje kontekste.

Kuo daugiau sužinome apie natūralias žmogaus tendencijas, tuo lengviau atsakyti į klausimą, kaip žmogui geriau realizuoti savo didžiausius prigimtinius potencialus²⁷. Ne probleminių, o sėkmingai save aktualizuojančių žmonių tyrimas gali geriau atskleisti natūralias žmogaus vystymosi kryptis²⁸. Sėkmingai savo sugebėjimus išreiškiančių vaikų ypatumų ir jų tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikų tyrimas gali padėti geriau suprasti, kokios tėvų elgesio ir auklėjimo charakteristikos skatina vaiko saviraišką ir eventualiai sveiką vaiko vystymąsi. Pasinaudoję tokio pobūdžio tyrimų išvadomis socialinę pagalbą teikiantys specialistai galės efektyviau padėti nedarnios šeimos nariams kurti vaiko vystymąsi, saviraišką ir sugebėjimų atskleidimą skatinantį tėvų ir vaikų santykį.

Darbo metodai. Analizės lygmuo – mikro. Tiriami vaikų subjektyvūs vertinimai apie savo saviraiškos ypatybes ir jų tėvų naudojamus auklėjimo stilius. Remiantis abstrakčiomis Humanistinės psichologijos idėjomis apie žmogaus prigimtį, įvairių autorių tyrimais apibrėžtomis auklėjimo stilių charakteristikomis ir simbolinės interakcijos teorija apie žmonių sąveikos poveikį vienas kito elgesiui, bandoma dedukcijos būdu teoriškai apibrėžti vaiko saviraiškos sampratą ir tėvų pasirinktų skirtingų auklėjimo stilių įtaką vaiko saviraiškos galimybėms šeimoje. Šiam tikslui įgyvendinti pasitelkiamas teorinis analitinis (nagrinėjamos analizės objektus apibrėžiančios teorijos ir jų pagrindu formuluojamos svarbiausios darbo tezės) metodas.

²⁵ Maslow, A. Būties psichologija. Vilnius: Vaga, 2011, p. 116

²⁶ Hanley J. S., Abell C. S. Maslow and Relatedness: Creating an Interpersonal Model of Self-Actualization. *Journal of Humanistic Psychology*, 2002, Vol. 42, No. 4, p. 37–57

²⁷ Maslow, A. Būties psichologija. Vilnius: Vaga, 2011, p. 69

²⁸ Ten pat, p. 69

Teorinio metodo pagalba suformuojami pagrindai kokybiniam tyrimui apie vaikų saviraiškos ypatybes ir jų tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikas. Tyrime naudojamas empirinis pusiau struktūruoto interviu metodas. Teorinėje darbo dalyje apibrėžtos koncepcijos pagrindu pagrindžiamas tyrimo pobūdis, metodas, tyrimo imtis, iškeliami tyrimo klausimai. Į iškeltus tyrimo klausimus siekiama atsakyti indukcijos būdu. Atlikus empirinį tyrimą analizuojami atskiri subjektyvūs vaikų vertinimai, daromi apibendrinimai ir formuluojamos tolesnės tyrimų kryptys (daugiau apie atliktą kokybinį tyrimą žiūrėti antroje darbo dalyje apie tyrimo metodologiją).

Darbo struktūra. Darbas yra suskirstytas į tris pagrindines dalis. *Pirmoje* dalyje apibrėžiami teoriniai vaiko saviraiškos galimybių šeimoje pagrindai: nagrinėjamas Humanistinės psichologijos mokyklos aukštesniųjų poreikių tyrimo laukas, analizuojamos žmogaus elgesį motyvuojančių žemesniųjų ir aukštesniųjų poreikių charakteristikos, suformuluojama aukštesniajai saviaktualizacijos poreikių grupei priklausančios vaiko saviraiškos samprata, apibrėžiamos šeimos funkcijos, nusakoma auklėjimo stiliaus samprata, apibūdinamas tėvų auklėjimo poveikio vaikui pobūdis, pateikiami vaiko saviraiškos galimybių šeimoje teisiniai aspektai. *Antroje* dalyje apibrėžiama atlikto tyrimo metodologija: apžvelgiami tyrimo filosofiniai pagrindai, apibrėžiami tyrimo metodai, aprašomi tyrimo etikos principai. *Trečioje* dalyje analizuojami atlikto tyrimo gauti duomenys ir bandoma atskleisti Šiaulių Šv. Jurgio bažnyčios chore giedančių vaikų saviraiškos ypatybes jų tėvų naudojamų auklėjimo stilių kontekste. Taip siekiama suformuluoti išvadas apie vaiko saviraiškos galimybes šeimoje.

1. Teoriniai vaiko saviraiškos galimybių šeimoje pagrindai – humanistinis požiūris

Teorinėje darbo dalyje apibrėžiama vaiko saviraiškos samprata. Saviraiška yra siejama su aukštesniuoju žmogaus saviaktualizacijos poreikiu – siekiu išreikšti save įvairioje veikloje ir pilnai aktualizuoti savo sugebėjimus.²⁹ Aukštesniuosius žmogaus poreikius (saviraišką, kūrybiškumą, spontaniškumą, religingumą ir kt.) konceptualiai tyrė Humanistinės psichologijos mokyklos pradininkai³⁰. Šiame darbe analizuojama žymiausio Humanistinės psichologijos atstovo A. Maslow sukurta žmogaus elgesio motyvacijos teorija ir jo išskirtas aukštesnysis saviaktualizacijos poreikis. Motyvacijos teorija padeda atskleisti žemesniųjų ir aukštesniųjų poreikių skirtumus ir pabrėžia pastarųjų reikšmę žmogaus elgesiui bei jo sugebėjimų vystymui. Remiantis suaugusio žmogaus saviaktualizacijos poreikiu bus suformuluota vaiko saviraiškos samprata.

Taip pat siekiama teoriškai apibrėžti šeimos socialinio instituto vaidmenį vaiko saviraiškai. Šiam tikslui įgyvendinti pirmiausia analizuojama šeimos samprata, jos formos ir funkcijos. Viena svarbiausių šeimos funkcijų yra vaiko auklėjimas³¹. Šiame darbe šeimos vaidmuo vaiko saviraiškos galimybėms apibrėžiamas per tėvų naudojamų auklėjimo stilių prizmę. Todėl teorinėje dalyje analizuojama auklėjimo stiliaus samprata. Išskiriami trys šeimose dominuojantys tėvų auklėjimo stiliai. Teoriškai įvertinamas skirtingų auklėjimo stilių poveikis vaiko saviraiškai. Simbolinės interakcijos teorijos požiūriu nagrinėjama, kaip tėvų elgesys (auklėjimas) veikia vaiką (vaiko saviraišką) ir kartu teoriškai pagrindžiamas kokybinio tyrimo pasirinkimas. Teorinė darbo dalis baigiama vaiko saviraiškos galimybių šeimoje teisinių aspektų apibrėžimu.

1.1. Vaiko saviraiškos samprata

Į klausimą, kokios vaiko saviraiškos galimybės šeimoje, galima atsakyti tik apibūdinus vaiko saviraiškos sampratą, nes ji yra viena kertinių šio klausimo ašių. Humanistinės psichologijos mokyklos pradininkai pradėjo tirti aukštesnįjį ir su vaiko saviraiška glaudžiai susijusį suaugusio žmogaus saviaktualizacijos poreikį. Šioje dalyje pateikiamos svarbiausios Humanistinės psichologijos mokyklos idėjos apie žmogaus prigimtį. Remiantis Humanistinės psichologijos idėjomis apie žmogaus prigimtį šiame darbe aiškinami visi su vaiko saviraiška susiję ypatumai. Žymiausias Humanistinės psichologijos atstovas A. Maslow sukūrė žmogaus elgesio motyvacijos

²⁹ Psichologijos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidykla, 1993, p. 265

³⁰ O'Hara, M. Humanistic Psychology Overview,

http://www.ahpweb.org/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=14&Itemid=24, žiūrėta 2012 11 18

³¹ Bajoriūnas, Z. Šeimos edukologija. Vilnius: Jošara, 1997, p. 28

teoriją ir išskyrė žemesnius bei aukštesnius poreikius. Šioje dalyje apibrėžiamos aukštesniųjų poreikių charakteristikos. Aukštesnysis suaugusio žmogaus saviaktualizacijos poreikis yra glaudžiai susijęs su vaiko saviraiška. Remiantis A. Maslow išskirto aukštesniojo saviaktualizacijos poreikio charakteristikomis bus suformuluota vaiko saviraiškos samprata.

1.1.1. Humanistinės psichologijos tyrimo laukas

Dažnas saviraiškos termino vartojimas įvairiose srityse, akademinėje literatūroje ir viešojo erdvėje sukuria iliuziją, kad yra susiformavęs konvencinis saviraiškos apibrėžimas. Tačiau, kaip ir kiekviena socialinė sąvoka, saviraiška neturi vienintelio tikslo apibūdinimo. Skirtinguose socialiniuose moksluose akcentuojami atskiri žmogaus saviraiškos aspektai. Iliustratyvus pastarojo teiginio pavyzdys yra teisinėje literatūroje analizuojama saviraiškos laisvės teisė³². Ši teisė kartu su minties, tikėjimo ir sąžinės laisvėmis sudaro svarbią tarptautinės ir Lietuvos teisės dalį³³. Teisės moksluose nagrinėjama ir tarptautiniuose bei demokratinių valstybių teisės aktuose įtvirtinta saviraiškos laisvė yra daugiau susijusi su nuomonės ir informacijos raiška, teise turėti savo nuomonę, gauti ir skleisti informaciją, laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus³⁴. Tokia siaura saviraiškos (tiksliau informacinės raiškos) samprata neatskleidžia įvairiapusiško saviraiškos reiškinių. Žmogaus saviraiška apima kur kas daugiau žmogaus elgesio elementų.

Saviraiška, kaip ir kūrybiškumas, spontaniškumas, moralė, grožio ir laisvės siekiai yra priskiriami aukštesniajam žmogaus elgesio motyvaciniam lygmeniui, kurį įvairiapusiškai pradėjo tirti Humanistinės psichologijos mokyklos pradininkai³⁵. Šioje darbo dalyje pristatomas Humanistinės psichologijos mokyklos teorinis požiūris. Humanistinės psichologijos mokykla, skirtingai negu kitos žinomos psichologijos kryptys, gali efektyviausiai padėti suprasti sudėtingą žmogaus saviraiškos problematiką. Pastarąjį teiginį gali pagrįsti biheiviorizmo, psichoanalizės ir Humanistinės psichologijos požiūrių į žmogaus saviraišką atskleidimas.

XX a. pirmoje pusėje tarp JAV psichologijos atstovų dominavo biheiviorizmo ir psichoanalizės mokyklos³⁶. Biheivioristai griežtai taikė gamtos mokslų metodus ir siekė objektyviai aiškinti žmogaus elgesį kaip reakciją į išorinės aplinkos stimulus³⁷. Šiai kryptiai didelę įtaką padarė rusų mokslininko Ivan Pavlov eksperimentai su gyvūnais³⁸. Biheiviorizmo pradininkai John Watson, Burrhus Skinner ir kt., aiškindami žmogaus elgesį, griežtai rėmėsi per eksperimentus ir

³² Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (10 str.), *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40–987, Lietuvos Respublikos Konstitucija (25 str.), *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33–1014

³³ Ten pat

³⁴ Ten pat

³⁵ O'Hara, M. Humanistic Psychology Overview,

http://www.ahpweb.org/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=14&Itemid=24, žiūrėta 2012 11 18

³⁶ Ten pat

³⁷ Ten pat

³⁸ Ten pat

stebėjimus surinktais duomenimis, kuriuos galima patikrinti. Jie teigė, kad žmogaus elgesio motyvai yra determinuoti išorinės aplinkos veiksnių. Šis požiūris apribojo sudėtingą žmogaus elgesio motyvų analizę. Biheivioristai akcentuoja tai, ką žmogus *daro*, tačiau ignoruoja tai, kas jis *yra*³⁹. Ši psichologijos mokykla ignoravo žmogaus prigimties problematiką, subjektyvią individo sąmonės reikšmę ir jos įtaką elgesiui⁴⁰. Tai reiškia, kad tokius žmogaus elgesio elementus kaip saviraiška biheivioristai laikė nereikšmingais arba prilygindavo tik išvestinėms aplinkos sąlygotoms reakcijoms.

Psichoanalizė apibrėžiama kaip psichinių sutrikimų gydymo metodas, kuris akcentuoja pasąmoninių psichinių procesų svarbą⁴¹. Šios srovės atstovai Sigmund Freud, Carl Jung, Alfred Adler, Erik Erikson, Erich Fromm, Karen Horney ir kt. žmogaus elgesį (su kai kuriomis išimtimis) aiškino pasąmoniniu lygiu ir giluminėmis vaikystėje susiformavusiomis priežastimis⁴². Psichoanalitikai savo tyrimuose akcentavo įvairias žmonių ligas, sutrikimus, probleminį elgesį. Tokie žmogaus elgesio elementai kaip saviraiška yra susiję su tikslų siekimu ir sugebėjimų vystymu. Tai yra ne ligos, o sveikatos psichologijos tyrimo laukas⁴³. Todėl psichoanalitikai žmogaus saviraiškos reiškinio netyrinėjo.

XX a. 6-ajame dešimtmetyje žymus psichologas A. Maslow sukūrė „Trečiosios jėgos“ sąvoką. Ja buvo apibūdinamas psichologų, filosofų, visuomenės kritikų, rašytojų ir kitų sričių ekspertų judėjimas, prieštaraujantis tuo metu dominavusiems dviem – biheivioristiniams ir froidistiniams – požiūriams⁴⁴. Vėliau „Trečiosios jėgos“ judėjimas įgavo labiau apibrėžtą Humanistinės psichologijos mokyklos pavadinimą. Pastarosios mokyklos atstovai, skirtingai nei biheivioristai ir froidistai, pradėjo daug įvairiapusiškiau tyrinėti ir bandyti suprasti iki tol ignoruotus arba labai siauriai aiškintus žmogaus elgesio elementus. Humanistinės psichologijos platus tyrimo laukas leidžia geriau suprasti žmogaus elgesio motyvus ir išnagrinėti šiam darbui svarbią saviraiškos problematiką. Todėl pirmiausia pristatomi esminiai Humanistinės psichologijos teorijos teiginiai apie žmogaus prigimtį.

Humanistinės psichologijos mokyklos pradininkai A. Maslow, Carl Rogers, Gordon Allport, Rollo May, James Bugental ir kt. manė, kad psichologija turi remtis labiau humanistiniu požiūriu į žmogų, todėl daugiau tyrinėjo ne aplinkos įtaką elgesiui, psichines ligas, sutrikimus ir

³⁹ Skinner, F. B. Apmąstymai apie biheiviorizmą ir visuomenę. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2006, p. 60–67

⁴⁰ O'Hara, M. Humanistic Psychology Overview, http://www.ahpweb.org/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=14&Itemid=24, žiūrėta 2012 11 18

⁴¹ Freud, Z. Psichoanalizės įvadas. Vilnius: Vaga, 2009, p. 11–20

⁴² Ten pat, p. 11–20

⁴³ Humanistinės psichologijos pradininkai skiria ligas ir sveikatos psichologiją. Taip siekiama pabrėžti, kad žmogaus psichologinius sutrikimus, probleminį elgesį tirianti psichologija yra ligos psichologija, o žmonių pasiekimus, teigiamus išgyvenimus, laimėjimus, kūrybiškumą tirianti psichologija yra sveikatos psichologija. Šiuo požiūriu psichoanalizė priskiriama ligos psichologijai, o Humanistinė psichologija sveikatos psichologijai.

⁴⁴ O'Hara, M. Humanistic Psychology Overview, http://www.ahpweb.org/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=14&Itemid=24, žiūrėta 2012 11 18

problematikišką elgesį, o žmogaus individualumą, teigiamus žmogaus prigimties aspektus ir su juo sveikata susijusius reiškinius. Nuo pat pradžių „Trečiosios jėgos“ judėjimas nebuvo vieningas darinys. Humanistinės psichologijos žymiausi atstovai rėmėsi įvairiomis filosofinėmis įžvalgomis, teorijomis ir metodais (Europos egzistencializmu, Amerikos pragmatizmu, fenomenologija, Geštaltpsichologija, Kurt Goldstein organizmine teorija ir kt.), todėl suformulavo savitus teorinius požiūrius apie žmogaus elgesį⁴⁵. Tačiau Humanistinės psichologijos atstovus vienija keletas esminių idėjų apie žmogaus prigimtį, kurie leidžia geriau atskleisti ir suprasti žmogaus elgesio motyvaciją (tame tarpe ir saviraiškos poreikį).

Išskiriami penki svarbiausi Humanistinės psichologijos mokyklos teorinį branduolį sudarantys teiginiai apie žmonių prigimtį ir jiems būdingas savybes: žmonės yra vientisi ir nedalomi organizmai; žmonės vystosi unikaliame socialiniame aplinkoje ir įgauna išskirtinę patirtį; žmonės turi sąmonę ir sąmoningai suvokia save kitų žmonių aplinkoje; žmonės priima sprendimus ir prisiima už juos atsakomybę; žmonės yra iniciatyvūs, supranta, kad jų atlikti veiksmai turės įtakos ateityje, tikslingai siekia užsibrėžtų tikslų, prasmės, vertybių ir kūrybiškumo⁴⁶. Humanistinės psichologijos autoriai manė, kad šalia plačiai anksčiau nagrinėtų bazinių motyvų (pvz.: alkio, saugumo ir kt.) žmogaus elgesį lemia ir kitokia, mažai iki tol nagrinėta aukštesnio lygmens motyvacija, susijusi su žmogaus siekiu išreikšti savo prigimtinius sugebėjimus⁴⁷. Tai leido išplėsti tyrimų lauką ir pradėti analizuoti iki tol bihevioristų ir froidistų ignoruotus, bet žmonių gyvenimui labai reikšmingus tokius elgesio bruožus kaip atsakomybė, saviraiška, kūrybiškumas, meilė, tikėjimas, religingumas ir t. t.⁴⁸.

Humanistinės psichologijos atstovai yra kritikuojami akademinėje bendruomenėje, kad jų pasirinktos naujos tyrimo sritys yra neesminės, antraeilės arba neįmanoma jų mokslinai analizuoti⁴⁹. Ne maža dalis Humanistinės psichologijos pradininkų įžvalgų yra iki šiol nei paneigtos, nei patvirtintos. Nepaisant to, Humanistinės psichologijos mokykla padarė didelę įtaką socialiniams mokslams. Jų atstovai pateikė platesnį žmogaus prigimties aiškinimą, kuris leido giliau suprasti žmogų ir jo elgesio motyvus, sukūrė naujus tyrimo ir terapijos metodus, kurie padėjo daugeliui žmonių atskleisti savo sugebėjimus bei pagerinti gyvenimo kokybę⁵⁰.

Humanistinės psichologijos pradininkas A. Maslow, remdamasis minėtais Humanistinės psichologijos teorijos svarbiausiais teiginiais apie žmogaus prigimtį, sukūrė žmogaus motyvacijos

⁴⁵ Roy Jose DeCarvalho. *The Founders of Humanistic Psychology*. New York: Praeger, 1991, p. 2–3

⁴⁶ Greening, T. Five Basic Postulates of Humanistic Psychology. *Journal of Humanistic Psychology*, 2006, Vol. 46, No. 4, p. 381, iš Bugental, J. The Third Force in Psychology. *Journal of Humanistic Psychology*, 1964, Vol. 4, No. 1, p. 19–25

⁴⁷ O'Hara, M. Humanistic Psychology Overview,

http://www.ahpweb.org/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=14&Itemid=24, žiūrėta 2012 11 18

⁴⁸ Ten pat

⁴⁹ Ten pat

⁵⁰ Ten pat

teoriją, išskyrė žemesnius ir aukštesnius žmogaus poreikius (arba du žmogaus elgesio motyvacinis lygmenis – stokos ir būties) bei konceptualiai apibrėžė aukštesnįjį žmogaus saviaktualizacijos⁵¹ poreikį. Akademiniėje literatūroje saviraiška siejama su aukštesniu žmogaus motyvacijos lygmeniu arba saviaktualizacijos poreikiu. Dažnai saviraiškos ir saviaktualizacijos sąvokos vartojamos kaip sinonimai. Saviraiška, savirealizacija ir saviaktualizacija prilyginama žmogaus prigimtiniam poreikiui atskleisti ir vystyti savo sugebėjimus⁵². Kitose darbo dalyse analizuojama žmogaus motyvacijos teorija, išskiriami žemesnieji ir aukštesnieji žmogaus poreikiai bei aukštesniojo saviaktualizacijos poreikio pagalba suformuluojama vaiko saviraiškos samprata.

1.1.2. Žmogaus motyvacijos teorija – žemesnieji ir aukštesnieji poreikiai

Humanistinės psichologijos pradininkai siekė išplėsti asmenybės prigimties sampratą, atkleisti ir išryškinti teigiamus jos aspektus bei tuo remiantis originaliai nagrinėti aktualias socialines problemas ir siūlyti jų sprendimo kelius⁵³. Vienas žymiausių tokio pobūdžio bandymų yra A. Maslow sukurta žmogaus prigimties, vystymosi (augimo) ir motyvacijos teorija. Šioje dalyje analizuojama žmogaus motyvacijos teorija, aprašomas hierarchinis poreikių piramidės principas ir apibūdinamos žemesniųjų bei aukštesniųjų poreikių charakteristikos.

Pagal A. Maslow teoriją, kiekvienas žmogus turi duotą biologinę vidinę prigimtį, kurią galima moksliskai objektyviai (iš išorės, aiškinant žmogaus elgesio priežastis) ir subjektyviai (iš vidaus, interpretuojant žmogaus vertinimą apie savo elgesį) atrasti⁵⁴. Ši vidinė žmogaus prigimtis nėra bloga. Kadangi vidinė prigimtis yra neutrali arba gera, ją reikia atskleisti ir skatinti. Prigimtis kiekvienam individui pasireiškia žemesniaisiais poreikiais daugiau universaliai ir aukštesniaisiais poreikiais daugiau individualiai. Sveikas vystymasis (augimas) apibrėžiamas kaip kelias aukštesniųjų poreikių patenkinimo arba saviaktualizacijos link. Instinktoinė žmogaus prigimtis nėra tokia stipri, kaip gyvūnų instinktai. Ji dažniausiai (bet ne visuomet) slopinama išorinės aplinkos faktorių, visuomenės, klaidingo mokymo, auklėjimo ir t. t. Tie patys išorinės aplinkos faktoriai (auklėjimas, tėvų elgesys, bendruomenė, visuomenėje vyraujanti kultūra ir kt.) gali skatinti augimą. Jei žmogaus vidinė šerdis (asmenybė) gniuždoma, tai sukelia ligą. Asmenybės liga yra bet koks neaugimas ir žemesniųjų bei aukštesniųjų poreikių nepatenkinimas. Problemiškas elgesys yra reakcijos prieš žmonėms būdingų poreikių frustravimą⁵⁵.

⁵¹ Neurologas Kurt Goldstein pirmasis pasiūlė saviaktualizacijos terminą. Jis 1934 m. paskelbtame darbe „Organizmų sandara“ saviaktualizaciją įvardino kaip svarbiausią žmogaus motyvą, padedantį įgyvendinti jo galios (žr. Maslow, A. Būties psichologija. Vilnius: Vaga, 2011, p. 16).

⁵² Psichologijos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidykla, 1993, p. 265

⁵³ Hoffman, E. Introduction to Special Section. *Journal of Humanistic Psychology*, 2011, Vol. 51, No. 4, p. 394–395

⁵⁴ Maslow, A. Būties psichologija. Vilnius: Vaga, 2011, p. 276–305

⁵⁵ Ten pat, p. 276–305

A. Maslow žmogaus motyvacijos teoriją sudaro dvi svarbios dalys – poreikių hierarchijos modelis ir saviaktualizacijos konceptas⁵⁶. Pagal poreikių hierarchijos modelį, žmogaus elgesį motyvuoja iš prigimties hierarchiniu principu pasireiškiantys pamatiniai poreikiai – fiziologiniai, saugumo, meilės, įvertinimo ir saviaktualizacijos⁵⁷. Dažniausia pamatiniai žmogaus elgesį motyvuojantys poreikiai iliustruojami piramidės pavidalu (žr. Priedą Nr. 1). Piramidės apačioje esantys žemesnieji poreikiai yra aukštesniųjų poreikių pagrindas. Patenkinus žemesnius žmogaus poreikius, atsiranda aukštesnieji poreikiai ir t. t. Jeigu žemesnieji poreikiai nepatenkinti, žmogus paprastai pasitelkia visus savo gebėjimus, kurie gali padėti patenkinti šiuos poreikius. Tuo tarpu gebėjimai, kurie reikalingi patenkinti aukštesnius poreikius yra nustumiami į antrąjį planą. Kai žemiau esantys žmogaus poreikiai reguliariai tenkinami, jie liaujasi egzistavę kaip aktyvios elgesio determinantės ir žmogaus elgesį pradeda motyvuoti aukščiau piramidėje įvardinti poreikiai. Kilimą poreikių piramidės laiptais aukštyn saviaktualizacijos galima vadinti prigimtinio potencialo vystymu ir sveikos asmenybės augimu⁵⁸.

Visus pamatinius poreikius reikia suprasti, kaip tam tikras poreikių grupes. Poreikių piramidės apačioje yra žemesniųjų poreikių pagrindą sudarantys fiziologiniai poreikiai: deguonies, miego, vandens, maisto ir kt. Šie poreikiai yra patys stipriausi. Fiziologinių poreikių patenkinimas leidžia atsirasti labiau socialinio pobūdžio tikslams. Patenkinus fiziologinius poreikius ima reikštis saugumo poreikiai. Tai troškimas gyventi saugioje, stabilioje ir prognozuojamoje aplinkoje. Aukštesnis poreikių lygmuo yra meilės, palankumo ir priklausomybės poreikiai. Žmonėms iš prigimties labai svarbu mylėti ir būti mylimiems bei priklausyti kitoms žmonių grupėms. Patenkinus šiuos poreikius pradeda ryškėti įvertinimo poreikis. Žmonės jaučia pastovius savigarbos, galios, kompetencijos, pasisekimo, laisvės ir reputacijos, statuso, šlovės troškimus. Aukščiausias poreikis hierarchiniame poreikių modelyje yra saviaktualizacijos poreikis⁵⁹.

Poreikių hierarchijos modelis dažnai kritikuojamas dėl poreikių grupių hierarchinės priklausomybės. Šios teorijos kritikai teigia, kad žmonės neretai siekia realizuoti aukštesnius poreikius, kai yra nepakankamai patenkinti žemesnieji poreikiai⁶⁰. Hierarchija šiame poreikių modelyje reiškia ne stabilią ir absoliučią, o daugiau dinamišką ir sąlyginę kategoriją⁶¹. Nebūtina patenkinti žemesnio poreikio visu šimtu procentų, kad pasireikštų aukštesnis poreikis. Paprastai žmogaus gyvenime jo elgesį lemia ne koks nors vienas, o keli poreikiai. Viena svarbiausių žmogaus elgesio, neatitinkančio poreikių hierarchijos modelio, priežasčių yra susiję su idealais, kurie įkvepia

⁵⁶ Maslow, A. *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 394–395

⁵⁷ Maslow, A. A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 1943, Vol. 50, Nr. 4, 370–396, <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>, žiūrėta 2012 08 11

⁵⁸ Ten pat

⁵⁹ Maslow, A. *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 66–91

⁶⁰ Ten pat, p. 66–91

⁶¹ Ten pat, p. 66–91

žmonės paaukoti viską ką turi. Šias žmogaus elgesio ypatybes galima suprasti remiantis prielaida, kad didesnę atsparumą poreikio nepatenkinimui išugdo ankstesnis jo patenkinimas. Žmonės, kurių poreikiai buvo ilgą laiką sėkmingai tenkinami, turi sveiką charakterio struktūrą, kuri padeda geriau ištvirti šių poreikių nepatenkinimą⁶².

Nagrinėjamas A. Maslow poreikių hierarchijos modelis negali paaiškinti ir numatyti visus žmogaus elgesio atvejus, tačiau jis turi didelę žmogaus elgesio aiškinamąją galią⁶³. Šio darbo objektų analizei yra svarbi poreikių hierarchijos modelyje pateikiama žemesniųjų ir aukštesniųjų žmogaus poreikių arba žemesnio lygmens ir aukštesnio lygmens motyvacijos perskyra. Fiziologinius, saugumo, meilės ir įvertinimo poreikius A. Maslow priskiria žemesniųjų poreikių grupei. Socialinių mokslų atstovai plačiai pripažįsta žemesniųjų poreikių reikšmę žmogaus elgesiui ir remiasi šia A. Maslow įžvalgų dalimi savo tyrimuose. Kur kas mažiau akademinėje literatūroje pripažintas ir tyrinėtas saviaktualizacijos reiškinys įvardinamas aukštesniuoju arba meta poreikiu⁶⁴ (žr. Priedą Nr. 2). Taip poreikių hierarchijos modelio autorius suteikia saviaktualizacijai ypatingą reikšmę ir charakteristikas, kuriomis šis meta poreikis skiriasi nuo žemesniųjų poreikių⁶⁵.

Yra išskirti keletas bendrų žemesniųjų ir aukštesniųjų poreikių skirtumų. Kuo aukštesnis poreikis, tuo jis labiau būdingas tik žmonėms ir pasireiškia vėlesniuose žmogaus raidos etapuose. Aukštesnį poreikį sunkiau atpažinti, lengviau atidėti jo patenkinimą, jis lengviau išnyksta jo nepatenkinus ir yra labiau priklausomas nuo išorės sąlygų (šeimos, švietimo sistemos, bendruomenės, kultūros ir t.t.). Patenkinę žemesnius ir aukštesnius poreikius asmenys labiau įvertina aukštesniųjų poreikių patenkinimą. Aukštesniųjų poreikių patenkinimas sukuria subjektyviai labiau trokštamus rezultatus ir socialinius padarinius⁶⁶. Savęs aktualizavimo poreikis būdingas tik žmogui ir išryškėja daug vėliau nei žemesnieji poreikiai. Žmonės lengvai atpažįsta alkio jausmą ir stengiasi apsisaugoti nuo iškilusių grėsmių jų saugumui, tačiau daug sunkiau atranda savo talentus ir sėkmingai realizuoja juos kasdieninėje veikloje. Nerealizuojamos žmogaus potencialios galios ilgainiui išnyksta. Savęs aktualizavimo poreikiui reikia itin palankių sąlygų šeimoje ir bendruomenėje⁶⁷. Realizuojantys savo talentus ir visuomenėje pripažinti asmenys lengviau pakels žemesniųjų poreikių nepatenkinimą. Aukštesniųjų poreikių patenkinimas suteikia daugiau laimės, atsakingumo ir pilietinio sąmoningumo⁶⁸.

⁶² Ten pat, p. 85

⁶³ Nei vienas teorinis modelis šimtu procentų neatitinka tikrovės, todėl jo patikimumas vertintinas pagal aiškinamąją galią. Kuo daugiau tikrovės įvykių teorinis modelis gali paaiškinti, tuo jis yra vertingesnis. Šiuo požiūriu poreikių piramidės modelį galima lyginti su teoriniu rinkos ekonomikos modeliu. Nors visiškai laisvos rinkos nėra nei vienoje valstybėje, laisvos rinkos modelio įžvalgos yra vienos svarbiausių, kurios padeda suprasti ekonominius procesus.

⁶⁴ Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 393–397

⁶⁵ Ten pat, p. 132–136

⁶⁶ Ten pat, p. 132–136

⁶⁷ Ten pat, p. 18

⁶⁸ Ten pat, p. 132–136

Pasak Humanistinės psichologijos atstovų, aukštesnioji motyvacija kaip ir žemesnioji yra integrali žmogaus prigimties dalis. Žemesniosios ir aukštesniosios žmogaus elgesio motyvacijos perskyra atskleidžia saviaktualizacijos poreikio svarbą sveikam žmogaus vystymuisi⁶⁹. Remiantis Humanistinės psichologijos požiūriu, galima teigti, kad žmogui būtinos ne tik darviniškos išlikimo, bet ir augimo vertybės – siekiai aktualizuoti savo potencijas ir talentus. Augimo vertybių puoselėjimas gali tapti sėkmingo vaikų auklėjimo šeimoje ir kartu visos visuomenės tobulinimo pagrindu. Vaiko saviraiška yra sudėtinė sveiko vystimosi ir siekio save aktualizuoti dalis. Pastarąjį teiginį bus siekiama pagrįsti kitoje darbo dalyje.

1.1.3. Vaiko saviraiška – aukštesnysis saviaktualizacijos poreikis

Patenkinus žemesnius poreikius (fiziologinius, saugumo, meilės, įvertinimo) žmonės dažnai susiduria su nepasitenkinimu ir nerimu⁷⁰. Šio nerimo priežastis gali būti Humanistinės psichologijos pradininkų apibrėžto aukštesniojo saviaktualizacijos poreikio nepatenkinimas⁷¹. Kaip jau buvo minėta, žmonės iš prigimties turi poreikį aktualizuoti save – atskleisti ir vystyti savo sugebėjimus⁷². Tais gyvenimo momentais, kai žmogus aktualizuoja savo prigimtines potencines galias, tampa tikru savimi ir patiria laimingiausius bei didžiausio pasitenkinimo, brandos ir sveikatos tarpus⁷³.

Saviaktualizacijos reiškinio sampratos autorius A. Maslow, remdamasis ilgą laiką atliktais tyrimais, išskyrė keliolika save aktualizuojantiems žmonėms būdingų bruožų: efektyvesnis realybės suvokimas; geresnis savęs, kitų ir gamtos priėmimas; didesnis spontaniškumas ir natūralumas; didesnė orientacija į problemą; didesnis privatumo poreikis; nepriklausomybė nuo vyraujančios kultūros; sugebėjimas mėgautis supančia aplinka; viršūnių išgyvenimų patyrimas⁷⁴; stipresnis bendrumo su žmonėmis jausmas; gilūs tarpasmeniniai santykiai; demokratinė charakterio struktūra; labai padidėjęs kūrybiškumas; gėrio ir blogio skyrimas; didesnis nepriklausomumas nuo žemesniųjų poreikių; gebėjimas integruoti skirtybes ir kt.⁷⁵. Šiomis savybėmis pasižymintį individą galime laikyti sėkmingai išreiškiančiu (aktualizuojančiu) savo prigimtinius sugebėjimus veikloje⁷⁶.

Akademiniėje literatūroje saviaktualizacijos ir saviraiškos sąvokos dažnai vartojamos kaip sinonimai. Pagal A. Maslow žmogaus motyvacijos teoriją, suaugusiojo saviaktualizacija ir vaiko

⁶⁹ Ten pat, 132–136

⁷⁰ Ten pat, p. 77

⁷¹ Ten pat, p. 77

⁷² Psichologijos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidykla, 1993, p. 265

⁷³ Maslow, A. Būties psichologija. Vilnius: Vaga, 2011, p. 175

⁷⁴ Ilgą laiką mistiniais laikyti viršūnių išgyvenimai yra mokslo jurisdikcijai priklausantys natūralūs tam tikrų žmogaus patirčių suintensyvėjimai, savojo „aš“ praradimai, ypatingi susikaupimai, intensyvios juslinės patirtys ar užsimiršimai, kuriuos teikia didelis mėgavimasis kokia nors veikla, muzikos ar meno kūrinio (plačiau apie tai šio darbo dalyje „3.1. Vaikų saviraiškos ypatybės“).

⁷⁵ Maslow, A. Būties psichologija. Vilnius: Vaga, 2011, p. 93–94

⁷⁶ Daugiau apie save aktualizuojančio žmogaus savybes pateikiama praktinėje šio darbo dalyje „3.1. Vaikų saviraiškos ypatybės“. Pastaroje dalyje analizuojama, ar tiriama vaikai pasižymi save aktualizuojančio asmens savybėmis.

saviraiška yra labai glaudžiai susiję, tačiau nėra visiškai tapačios kategorijos⁷⁷. Koks yra ryšys tarp suaugusio saviaktualizacijos ir vaiko saviraiškos? Žmogaus poreikių piramidės viršūnėje esanti saviaktualizacija labiau dinamiška nei pastovi būseną. Dažnai pasiekiančius šią būseną asmenis galima vadinti save aktualizuojančiais. Savo potencialias galias visiškai pilnai aktualizuoja tik nedaugelis subrendusių asmenų⁷⁸. Svarbiausiame savo veikale „*Motyvacija ir asmenybė*“ A. Maslow pabrėžia, kad saviaktualizacijos terminą taiko daugiau vyresnio amžiaus žmonėms⁷⁹. Jis teigia, kad jauni žmonės šimtu procentų negali atitikti savęs aktualizuojančių žmonių kriterijų, nes nėra pakankamai subrendę, jiems trūksta pažinimo ir išminties, jie nėra autonomiški ir atradę savo pašaukimą, kad galėtų pilnai aktualizuoti savo prigimtines galias.⁸⁰

JAV atlikti kiekybiniai tyrimai patvirtino pastarąsias A. Maslow išvagas. Šių tyrimo rezultatai rodo tendenciją, kad žemesniojo lygmens motyvacija turi daugiau įtakos jaunesniems nei vyresniems žmonėms. Ir atvirkščiai, vyresniojo amžiaus žmonėms turi daugiau įtakos aukštesniojo lygmens motyvai (pvz.: garbė, idealizmas ir kt.) nei jaunesniems⁸¹. A. Maslow pasiūlė atskirti visiškai subrendusį, pamatinius poreikius patenkinusį ir savo žmogiškąsias potencijas pilnai aktualizuojantį žmogų nuo jauno, pamatinius poreikius tenkinančio ir sveikai augančio lik saviaktualizacijos žmogaus. Sėkmingai savo sugebėjimus veikloje išreiškiantis vaikas auga link pilnos saviaktualizacijos⁸². Toks vaikas jau pasižymi daugeliu save aktualizuojančio suaugusio asmens savybėmis, tačiau dar nėra garantijų, kad ateityje jis būtinai visiškai aktualizuos savo potencines galias⁸³.

A. Maslow išskiria keletą išorinės aplinkos apspręstų saviaktualizacijos poreikio patenkinimo sąlygų. Vienos svarbiausių šių sąlygų yra asmens saviraiškos laisvė, individo laisvė daryti tai, ką individas nori, jei tai nedaro žalos kitiems, laisvė kurti, tyrinėti, ieškoti informacijos, žodžio laisvė ir pan., t.y. laisvė išreikšti save⁸⁴. Šios sąlygos yra neatsiejamos nuo paties poreikio, todėl jas galime laikyti sudėtinėmis šio poreikio dalimis⁸⁵. Anot A. Maslow, saviraiška yra *beveik* saviaktualizacija⁸⁶. Kaip alkis ir troškulys yra priskiriami fiziologinių poreikių grupei, taip vaiko saviraišką galima priskirti saviaktualizacijos poreikių grupei.

Remiantis Humanistinės psichologijos teiginiais apie žmogaus „aukštesniųjų“ lygmenų prigimtį, žmogaus motyvacijos teorija, saviaktualizacijos konceptu galime teigti, kad vaiko

⁷⁷ Maslow, A. *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 21

⁷⁸ Ten pat, p. 21

⁷⁹ Ten pat, p. 21

⁸⁰ Ten pat, p. 21

⁸¹ Reiss S., Havercamp M. S. Motivation in Development Context: A New Method for Studying Self-Actualization. *Journal of Humanistic Psychology*, 2005, Vol. 45, No. 1, p. 41–53

⁸² Maslow, A. *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 21

⁸³ Ten pat, p. 21

⁸⁴ Ten pat, p. 78

⁸⁵ Ten pat, p. 78

⁸⁶ Ten pat, p. 78

saviraiška yra svarbus aukštesnysis saviaktualizacijos grupės poreikis, kuris padeda išreikšti ir vystyti prigimtinius vaiko sugebėjimus bei sveikai augti link pilnos saviaktualizacijos. Sėkmingai save veikloje išreiškiantis vaikas pasižymės save aktualizuojančio žmogaus savybėmis. Didesnės išorinės aplinkos suteikiamos galimybės vaiko saviraiškai sudaro geresnes sąlygas sveikam vaiko augimui ir saviaktualizacijai, galutiniam prigimtinių galių realizavimui.

Humanistinės psichologijos pradininko A. Maslow pateikta ir vėliau kitų šios mokyklos atstovų plėtota žmogaus motyvacijos bei vystymosi teorija pabrėžė individualizmo idealus, žmogaus asmeninius siekius ir gerovę, individo nepriklausomybę bei mažiau dėmesio kreipė į išorinės aplinkos įtaką⁸⁷. Įvairių kritinių judėjimų ir teorijų (pvz.: feminizmo, egzistencializmo, aplinkosaugos) atstovai kritikuoja Humanistinės psichologijos mokyklą, kad ji žmogaus prigimtį ir jo elgesio motyvaciją aiškina vadovaudamasi tik JAV dominuojančiomis asmens laisvės vertybėmis⁸⁸. A. Maslow neneigė išorinės aplinkos įtakos žmogaus vystymuisi. Jis pabrėžė, kad tarpusavio santykiai yra labai svarbūs žmogaus augimui ir prigimtinių potencijų atskleidimui, tačiau šios problematikos plačiau netyrinėjo.⁸⁹

Nuo išorinės aplinkos faktorių priklauso, kokios sąlygos yra sudarytos sveikam vaiko augimui ir kilimui poreikių piramidės laiptais link pilnos saviaktualizacijos. Išorinė aplinka (šeima, bendruomenė, visuomenė) gali slopinti vaiko augimą arba skatinti. Vaiko vystymasis labai daug priklauso nuo šeimos socialinio instituto ir tėvų elgesio bei auklėjimo. Tėvai gali suteikti vaikui plačias saviraiškos galimybes ir skatinti prigimtines jo galias arba apriboti vaiko saviraiškos galimybes ir slopinti jo talentus. Įvertinus šeimos vaidmenį vaiko saviraiškai bus galima visapusiškai suformuluoti teorinius vaiko saviraiškos galimybių šeimoje supratimo pagrindus.

1.2. Šeimos vaidmuo vaiko saviraiškai – auklėjimo stilių analizė

Šeima daro labai didelę įtaką vaiko vystymuisi. Vaikas pirmiausia užmezga ryšį su tėvais ir kitais artimais šeimos nariais, o tik po to su kitais vaikais ir suaugusiais, darželio, mokyklos, kaimynų bendruomenių nariais. Akivaizdu, kad ką tik gimusio kūdikio bazinių fiziologinių ir saugumo poreikių patenkinimas visiškai priklauso nuo tėvų. Meilės ir įvertinimo poreikiai taip pat pirmiausia pasireiškia šeimos aplinkoje. Jeigu šių vaiko poreikių tėvai nepatenkina, vaikas regresuoja ir pilnavertiškai nesivysto kaip asmenybė. Patenkinus bazinius poreikius, iš pradžių

⁸⁷ Hanley J. S., Abell C. S. Maslow and Relatedness: Creating an Interpersonal Model of Self-Actualization. *Journal of Humanistic Psychology*, 2002, Vol. 42, No. 4, p. 37–57

⁸⁸ Ten pat, p. 37–57

⁸⁹ Ten pat, p. 37–57

vaikas instinktyviai siekia išbandyti save nesudėtingoje veikloje ir įvairioje žaidimuose⁹⁰. Vėliau vaikas siekia išreikšti save vis sudėtingesnėje veikloje ir taip realizuoti savo prigimtinius sugebėjimus⁹¹.

Kiekvienoje šeimoje dominuoja tam tikros auklėjimo praktikos, kurias tėvai naudoja sąveikoje su savo vaikais. Akademinėje literatūroje šios praktikos įvardijamos tėvų auklėjimo stiliaus terminu, kuris bus išsamiai išanalizuotas šioje darbo dalyje. Dominuojantys auklėjimo stiliai gali skatinti vaiko saviraišką šeimoje arba slopinti. Šiame skyriuje šeimos vaidmuo vaiko saviraiškai apibrėžiamas per tėvų naudojamų auklėjimo stilių prizmę: analizuojama šeimos samprata (formos ir funkcijos) ir apibūdinama vaiko auklėjimo reikšmė šeimoje, analizuojamos akademinėje literatūroje išskirtos auklėjimo stilių charakteristikos, pagal Humanistinės psichologijos teoriją nustatomos vaiko saviraiškos ir tėvų naudojamų auklėjimo stilių sąsajos, simbolinės interakcijos teorijos požiūriu apibrėžiamas tėvų elgesio (auklėjimo) poveikis vaiko saviraiškai.

1.2.1. Šeimos samprata, formos ir funkcijos

Šioje darbo dalyje analizuojama šeimos samprata, šeimos formų įvairovė ir šeimos atliekamos funkcijos. Taip siekiama apibūdinti šeimos socialinio instituto vaidmenį vaiko pamatinių poreikių patenkinimui, vystymuisi ir saviraiškai. Sociologijoje bendrąja prasme šeima apibrėžiama kaip artimus ryšius turinčių žmonių grupė, susieta giminystės, seksualiniais ir teisiniais ryšiais⁹². Tačiau skirtingais istoriniais laikotarpiais ir šiuo metu įvairiose kultūrose, visuomenėse bei valstybėse egzistavo ir dabar yra socialiai pripažįstamos daugybė šeimos sampratų ir formų⁹³.

Sociologai, remdamiesi skirtingais kriterijais, išskiria įvairias šeimos formas. Pagal sudėtį šeimos skirstomos į branduolinę ir išplėstinę šeimos formas⁹⁴. Remiantis gyvenamosios vietos kriterijumi šeimos skirstomos į patrilokalinę (sutuoktiniai gyvena pas vyro tėvus), matrilokalinę (sutuoktiniai gyvena pas žmonos tėvus) ir neolokalinę (sutuoktiniai gyvena atskirai nuo tėvų) šeimos formas. Pagal valdžios pasiskirstymą šeimos grupuojamos į patriarchalines (valdžia priklauso vyrui), matriarchalines (valdžia priklauso moteriai), egalitarines (valdžią dalinasi abu sutuoktiniai) šeimas ir t. t.

Vakarų visuomenėse dominuoja sociologų ir antropologų apibrėžta branduolinė šeima, kurioje du suaugusieji kartu gyvena su savo ar įvaikintais vaikais⁹⁵. Kai kuriose kitose visuomenėse

⁹⁰ Johnson C. L. Socialinio darbo praktika. Bendrasis požiūris. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija. 2003, p. 23

⁹¹ Ten pat

⁹² Scott J., Marshall G. A dictionary of Sociology. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 212

⁹³ Giddens, A. Sociologija. Kaunas: UAB „Poligrafija ir informatika“, 2005, p. 171

⁹⁴ Ten pat, p. 171

⁹⁵ Ten pat, p. 171

branduolinė šeima labiau pripažįstama tik kaip išplėstinės šeimos dalis, kuri taip pat apima senelius, brolius su žmonomis, seseris su vyrais, tetas, dėdes ir t. t.⁹⁶. Vakarų visuomenėse šeima ir santuoka siejama su monogamija, kai vyras ir moteris neturi teisės vienu metu būti susituokę su daugiau negu vienu partneriu. Daugelyje kitų pasaulio visuomenių taip pat vyrauja poligamija, kai vyrui ar žmonai leidžiama turėti daugiau negu vieną sutuoktinį⁹⁷.

XX a. antroje pusėje Vakarų Europoje pradėjo kisti šeimos samprata ir šalia tradicinės, santuoka grįstos branduolinės šeimos atsirado daug kitų šeimos formų. Šiuo metu žmonės tuokiasi sulaukę vyresnio amžiaus, moterys mažiau gimdo vaikų, daugėja skyrybų, daugiau vaikų auga nepilnose šeimose (vienišos motinos ar vienišo tėvo šeimoje)⁹⁸. Nemaža dalis šeimų renkasi ne įregistruotą santuoką, o kohabitaciją (sugyvenimą)⁹⁹. Po antrųjų santuokų formuojasi atkurtosios šeimos, į kurias įtraukiami vaikai iš ankstesniųjų šeimų¹⁰⁰. Vakarų liberalios demokratijos visuomenėse tradicinė branduolinė šeima ir santuoka yra išlikę svarbiomis socialinėmis institucijomis, tačiau ne tokiomis dominuojančiomis kaip anksčiau¹⁰¹. Daugelis šiuolaikinių sociologų mano, kad reikia kalbėti ne apie šeimą, tarsi egzistuantį vienas universalus šeimos modelis, o apie šeimas ir pabrėžti šeimų formų įvairovę¹⁰².

Po Sovietų Sąjungos žlugimo Lietuvoje įvyko dideli politiniai, ekonominiai ir socialiniai pokyčiai. Lietuva tapo demokratiška ir atvira pasauliui valstybe, integravosi į Vakarų Europos politines ir ekonomines struktūras, ekonominius santykius pradėjo grįsti laisva rinka ir priėmė žmogaus teises bei laisves ginančias nuostatas. Šie pokyčiai darė(o) didelę įtaką Lietuvos visuomenei. Atvira liberali demokratija, vartotojiškos visuomenės formavimasis ir individo teisių akcentavimas keičia socialinį šeimos institutą Lietuvoje. Panašiai kaip ir Vakarų Europoje Lietuvoje taip pat keičiasi šeimos samprata ir atsiranda daugiau naujų šeimos formų¹⁰³.

Įvairiose visuomenėse egzistuoja labai daug skirtingų šeimos formų, tačiau šeimos esmę apsprendžia ne jos forma, o vykdomos funkcijos. Visos skirtingos šeimos formos, kurios įvairiose visuomenėse yra pripažįstamos, vykdo panašias socialines funkcijas. Šeimos funkcijos apima

⁹⁶ Ten pat, p. 171

⁹⁷ Ten pat, p. 171

⁹⁸ Ten pat, p. 170–171

⁹⁹ Ten pat, p. 170–171

¹⁰⁰ Ten pat, p. 170–171

¹⁰¹ Ten pat, p. 170–171

¹⁰² Ten pat, p. 170–171

¹⁰³ 2011 m. atlikto visuotinio gyventojų ir būstų surašymo duomenimis, Lietuvos piliečiai vis dažniau pasirenka gyvenimą ne juridškai įformintoje santuokoje, o kohabitacijoje. Gyvenimas nesusituokus tapo įprastu reiškiniu Lietuvoje. Nepaisant to, Lietuvoje santuoka išlieka svarbiu socialiniu institutu, nes didžioji dalis kohabitacijų vėliau baigiasi santuoka. Taip pat atitinkamai yra labai sumažėjęs gimstamumas, daugėja neįregistruotoje santuokoje gimusių vaikų skaičius, žmonės dažnai skiriasi, daug nepilnų ir atkurtų šeimų. Šių socialinių pokyčių kontekste daugėja probleminių šeimų, kuriose sutrikę santykiai tarp šeimos narių ir aplaidžiai žiūrima į vaikų auklėjimą. Dėl šių priežasčių Lietuvoje kyla diskusijos apie šeimos instituto nykimą ir poreikį remti bei propaguoti tradicinės branduolinės šeimos sampratą (žr.: Lietuvoje mažėja santuokoje gyvenančių žmonių. *BNS*, 2012 m. rugsėjo 28 d., www.bns.lt, Ivanauskienė, V. Socialinio darbo su šeima teoriniai ir praktiniai aspektai. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 2008 2(2), p. 77)

šeimos narių poreikių ir su jais susijusių pareigų vienų kitiems (vyro – žmonai, žmonos – vyrui, tėvų – vaikams, vaikų – tėvams, visos šeimos – pavieniams nariams, pavienių šeimos narių – visai šeimai, visos šeimos ir pavienių narių – visuomenei) tenkinimą ir atlikimą¹⁰⁴. Lietuvos valdžia kaip visuomenės atstovybė turi teisę skatinti tas šeimos formas, kurios visuomeniniu požiūriu efektyviausiai atlieka šeimos funkcijas, t. y. formuoja palankiausias galimybes tėvams atlikti pareigas savo vaikams ir tenkinti vaikų poreikius. Viena svarbiausių tėvų pareigų, kuri padeda vykdyti šeimos funkcijas yra vaiko auklėjimas¹⁰⁵.

Nepriklausomai nuo sukurtos teisėtos šeimos formos tėvai privalo tenkinti vaiko žemesnius fiziologinius, saugumo, meilės, įvertinimo ir aukštesnius saviraiškos poreikius bei savo auklėjimu padėti atsiskleisti vaiko prigimtiniams sugebėjimams. Už vaikų teisių apsaugą atsakingos Lietuvos institucijos turi padėti tėvams vykdyti šias šeimos funkcijas. Šiame darbe šeimos vaidmuo vaiko saviraiškos galimybėms apibrėžiamas per tėvų naudojamo auklėjimo stiliaus prizmę. Šeimos poveikis ugdant jaunuolių asmenybę ir rengiant juos savarankiškam gyvenimui yra didžiulis¹⁰⁶. Tėvai įsipareigoja gimusį kūdikį gerbti, pripažinti, auginti ir auklėti. Jie yra pirmieji auklėtojai ir mokytojai. Vaikų ugdymas yra veiksmingas, kai juo siekiama žadinti iš prigimties laisvo vaiko vidines galias ir padėti joms atsiskleisti¹⁰⁷. Humanistinės psichologijos požiūriu, tėvai turi taip auklėti savo vaikus, kad skatintų jų saviraišką, nes tik sėkmingai savo galias aktualizavęs asmuo gali vėliau efektyviai veikti visuomenėje. Kiekvienoje šeimoje vyrauja tam tikras tėvų auklėjimo stilius, kuris turi įtakos vaiko saviraiškos galimybėms.

1.2.2. Tėvų naudojamų auklėjimo stilių analizė

XX a. viduryje socialinių mokslų atstovai pradėjo daugiau domėtis tėvų elgesio ir auklėjimo įtaka vaiko vystymuisi. Įvairūs autoriai (Alfred Baldwin, Earl Schafer, Diana Baumrind, Eleanor Maccoby ir John Martin, Glen H. Elder, Martin Eisemann) akcentuoja skirtingus tėvų elgesio aspektus (pvz.: meilę, agresiją, skatinimą, baudimą, ignoravimą ir kt.) ir jų įtaką vaikui¹⁰⁸. Atliekant tyrimus buvo pastebėtos tam tikros tėvų elgesio tendencijos ir išskirtos keletas dominuojančių tėvų elgesio praktikų, kurias tėvai naudoja auklėjant savo vaikus. Šios praktikos dažnai apibūdinamos tėvų auklėjimo stiliaus terminu. Tėvų auklėjimo stilius – tai tėvų įsitikinimų ir elgesio visuma, kuria

¹⁰⁴ Bajoriūnas, Z. Šeimos edukologija. Vilnius: Jošara, 1997, p. 28

¹⁰⁵ Ten pat, p. 28

¹⁰⁶ Ivanauskienė, V. Socialinio darbo su šeima teoriniai ir praktiniai aspektai. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 2008 2(2), p. 77

¹⁰⁷ Uzdila, J. Dorovinis asmenybės ugdymas šeimoje. Vilnius: Academia, 1993, p. 10–11

¹⁰⁸ Žr.: Baldwin, A. Socialization and the parent-child relationship. *Child Development*, 1948, Vol. 19, No. 3, p. 127–136, Baumrind, D. Effects of authoritative control on child behavior. *Child Development*, 1966, Vol. 37, No. 4, p. 887–907, Alegre, A. Parenting Styles and Children's Emotional Intelligence: What do We Know? *The Family Journal*, Jan., 2011, Vol. 19, No. 1, p. 57, Elder, G. Structural Variations in the Child Rearing Relationship. *Sociometry*, Sep. 1962, Vol. 25, No. 3, p. 242–243, Žukauskienė, R. Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 198–200

perteikiamas požiūris į vaiką bei nustatomas tėvų ir vaikų santykis¹⁰⁹. Tyrimais nustatyta, kad tėvų auklėjimo stiliai formuoja tėvų ir vaikų emocinį klimatą ir turi įtakos vaiko, o vėliau ir suaugusiojo vystymuisi¹¹⁰. Kadangi vaiko vystymosi integrali dalis yra jo saviraiška, tėvų auklėjimo stiliai neabejotinai taip pat turi įtakos vaiko saviraiškai. Šioje darbo dalyje pateikiami keletas plačiau įvairiuose tyrimuose naudojamų mokslininkų sukurtų tėvų elgesio modelių ir apibūdinami juose išskirti tėvų auklėjimo stiliai.

Mokslininkai Alfred Baldwin ir Earl Schafer sukūrė tėvų auklėjimo stilių tyrimų pagrindus¹¹¹. A. Baldwin tyrė vaikų grupę nuo jų gimimo iki mokyklinio amžiaus. Šiuo tyrimu jis identifikavo du tėvų elgesio faktorius, kurie turėjo įtakos tėvų ir vaikų santykiams bei vaiko socializacijai. Tai kontrolės ir demokratijos faktoriai¹¹². Vienas pirmųjų visapusiškai tėvų elgesio poveikį vaikams tyrė psichologas Earl Schafer. Jis išskyrė dvi tėvų elgesio dimensijas – meilę ir priešišumą bei autonomiją ir kontrolę¹¹³. Meilės ir priešišumo faktoriai nusako tėvų ir vaikų emocinį ryšį. Autonomijos ir kontrolės dimensija apibrėžia vaiko elgesio kontroliavimo lygį. Dominuojančios tėvų elgesio faktorių variacijos apsprendžia tėvų auklėjimo stilių. Mylintys ir daug kontroliuojantys tėvai nereikalauja iš vaiko atsakomybės ir stabdo jo savarankiškumą. Daug kontroliuojantys ir priešiški tėvai nurodo vaikui griežtas užduotis ir ignoruoja jo interesus. Mažai kontroliuojantys ir priešiški tėvai yra abejingi vaikui ir jo interesams. Mylintys ir mažai kontroliuojantys tėvai priima vaiką, tariasi su juo ir atsižvelgia į jo interesus¹¹⁴.

Raidos psichologijos atstovė Diana Baumrind sukūrė vieną populiariausių tėvų auklėjimo stilių teorijų¹¹⁵. Ji toliau plėtojo tėvų auklėjimo stilių tyrimus ir išryškino naujus tėvų auklėjimo aspektus. Vaikų darželyje ši psichologė stebėjo 110 trejų-ketverių metų vaikų, suskirsčiusi juos pagal asmenybės tipus. Po to apklausė visų vaikų tėvus ir stebėjo vaikų ir tėvų tarpusavio santykius. Taip norėta išsiaiškinti svarbiausius tėvų praktikuojamus auklėjimo stilius ir jų įtaką vaikų elgesiui¹¹⁶. Remdamasi savo tyrimų duomenimis, D. Baumrind išskyrė tris tėvų auklėjimo stilius

¹⁰⁹ Žukauskienė, R., Kalinauskienė, O. Skirtumai tarp lyčių, prognozuojant elgesio ir emocinius sunkumus paauglystėje pagal asmenybės bruožus ir tėvų auklėjimo stilių. *Psichologija*, 2008 (38) p. 64, iš Darling N., Steinberg L. Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 1993, Vol. 113, p. 487–496

¹¹⁰ Buehler C., Gerard J. M. Marital conflict, ineffective parenting, and children's and adolescents's maladjustment. *Journal of Marriage and the Family*, 2002, Vol. 64, No. 1, p. 78–93

¹¹¹ A dissertation submitted by Jana H. Chaudhuri In partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Applied Child Development. Adviser: M. Ann Easterbrooks Ph.D. Parenting Styles and Socialization Goals of Young Mothers: The Role of Cultural Context, May 2006, Tufts University, p. 4, <http://ase.tufts.edu/mhfe/publications/documents/parentingStyles2010.pdf>, žiūrėta 2012 08 22

¹¹² Baldwin, A. Socialization and the parent-child relationship. *Child Development*, 1948, Vol. 19, No. 3, p. 127–136

¹¹³ A dissertation submitted by Jana H. Chaudhuri In partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Applied Child Development. Adviser: M. Ann Easterbrooks Ph.D. Parenting Styles and Socialization Goals of Young Mothers: The Role of Cultural Context, May 2006, Tufts University, p. 4, <http://ase.tufts.edu/mhfe/publications/documents/parentingStyles2010.pdf>, žiūrėta 2012 08 22

¹¹⁴ Ten pat, p. 4

¹¹⁵ Baumrind, D. Effects of authoritative control on child behavior. *Child Development*, 1966, Vol. 37, No. 4, p. 887–907

¹¹⁶ Žukauskienė, R. Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 198–199

– *autoritarinį, viską leidžiantį ir autoritetingą*¹¹⁷. Autoritarinį auklėjimo stilių naudojantys tėvai nurodo savo vaikams kaip elgtis ir griežtai baudžia juos už blogą elgesį. Tėvai yra nutolę nuo savo vaikų, vengia juos skatinti ir rodyti švelnumą. Tokio pobūdžio šeimose būdingos diktatoriškos elgesio taisyklės. Viską leidžiantis auklėjimo stilius būdingas tėvams, kurie nereikalauja, jog vaikai vykdytų jų užduotis. Šiose šeimose vyrauja nedisciplinuoti santykiai ir anarchija. Autoritetingu auklėjimo stiliumi pasižymi tėvai, kurie nustato vaikams elgesio ribas ir taisykles, tačiau yra linkę išklausti bei atsižvelgti į savo vaikų prašymus ir klausimus. Autoritetingas elgesio stilius būdingas tėvams, kurie šeimoje nustato demokratiškas elgesio taisykles¹¹⁸.

Atlikti tyrimai rodo, kad autoritariniai tėvai nustato vaikams griežtą atsakomybę už elgesį, tačiau patys nėra tokio elgesio pavyzdžiai.¹¹⁹ Tokio tipo tėvams labiausiai rūpi savo idėjos ir standartai, todėl dažnai jie linkę atmesti ir nekreipti dėmesio į vaiko interesus. Vėliau tokių tėvų vaikai neišmoksta atsižvelgti į kitų nuomonę. Autoritarinių tėvų vaikai dažniausiai nepasitiki savimi, nelaimingi, priešiški ir nepasiekia gerų rezultatų mokydami. Viską leidžiantys tėvai daug nereikalauja iš vaikų ir neskatina atsakyti už savo elgesį, todėl vaikai neįgyja atsakomybės jausmo ir nėra orientuoti ką nors pasiekti. Šių tėvų vaikai mokosi blogai arba vidutiniškai. Autoritetingi tėvai įtvirtina savo vaikams atsakomybę už elgesį ir rodo pavyzdį kaip elgtis, todėl jų vaikai atsakingiau elgiasi. Autoritetingų tėvų vaikai savimi pasitiki, save kontroliuoja, draugiški, moka bendrauti su kitais ir gerai mokosi.¹²⁰

Vėliau kiti vaiko vystymasi tyrinėjantys autoriai D. Baumrind trijų tėvų elgesio stilių modelį modifikavo, išplėtė ir pateikė įvairius savo tėvų elgesio stilių modelio variantus. Vienas žymiausių tokių bandymų yra Eleanor Maccoby ir John Martin keturių tėvų elgesio stilių modelis. Šie autoriai išskyrė *autoritarinį, autoritetingą, atlaidų ir atsiribijantį* tėvų auklėjimo stilius¹²¹. Autoritarinis ir autoritetingas tėvų auklėjimo stilius iš esmės atitinka D. Baumrind išskirtus analogiškus stilius. Atlaidus stilius turi daug D. Baumrind apibrėžto viską leidžiančio tėvų auklėjimo stiliaus bruožų. E. Maccoby ir J. Martin atlaidus tėvų auklėjimo stilius pasižymi dideliu dėmesingumu ir labai mažu reiklumu savo vaikui. Tokiose šeimose tėvai tenkina visus vaiko poreikius be jokių reikalavimų ir apribojimų. Atsiribojantys tėvai visiškai nesidomi vaiku ir nieko iš jo nereikalauja¹²².

¹¹⁷ Baumrind, D. Effects of authoritative control on child behavior. *Child Development*, 1966, Vol. 37, No. 4, p. 887-907

¹¹⁸ Žukauskienė, R. Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 198–199

¹¹⁹ Pvz.: Dažnai alkoholį vartojantis tėvas draudžia ta patį daryti savo paaugliui sūnui ir griežtai baudžia jį už šio reikalavimo nesilaikymą. Paprastai tokie draudimai neturi teigiamo poveikio, nes jie pagrįsti ne vaiko įsisąmonintu gero elgesio pavyzdžiu, o tik baime dėl gresiančios bausmės. Išnykus bausmės grėsmei (kai baudėjas nemato) vaikas draudimų pradeda nesilaikyti.

¹²⁰ Žukauskienė, R. Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 199–200

¹²¹ Alegre, A. Parenting Styles and Children's Emotional Intelligence: What do We Know? *The Family Journal*, Jan., 2011, Vol. 19, No. 1, p. 57

¹²² Ten pat, p. 57

Sociologas ir psichologas Glen H. Elder išskyrė net septynis tėvų ryšių su paaugliais tipus¹²³. Pagal šį autorių *autokratinio* stiliaus tėvai paaugliui neleidžia reikšti savo nuomonę ir priimti sprendimų. *Autoritarinio* stiliaus tėvai taip pat priima galutinį sprendimą, tačiau paaugliai gali reikšti savo nuomonę. *Demokratinio* stiliaus tėvai leidžia paaugliui laisvai dalyvauti diskusijose dėl jį liečiančių klausimų, tačiau galutinį sprendimą suformuluoja tėvai. *Lygių teisių* stiliaus tėvai ir paauglys sprendžia jį liečiančius klausimus kolegialiai. *Viską leidžiančio* stiliaus tėvams sprendimus formuluoja paauglys ir ne visada atsižvelgia į tėvų nuomonę. *Laissez Fair* (arba daryk ką nori)¹²⁴ stiliaus tėvai visiškai neturi įtakos paauglio sprendimams, paauglys pats nusprendžia ką daryti. *Ignoruojančio* stiliaus tėvai nesidomi paaugliu ir neturi įtakos jo sprendimų priėmimui.¹²⁵

Nagrinėdama tėvų ir vaikų santykius, Lietuvos psichologė Rita Žukauskienė remiamasi psichologo Martin Eisemann tėvų auklėjimo stiliais: *atstūmimu*, *emocine šiluma*, *perdėta globa*¹²⁶. Atstumiantys tėvai griežtai kontroliuoja savo vaikus ir taiko jiems fizinės bausmės (dažnai žiaurias). Šis stilius pasižymi priešiškumu, pagarbos stoka, peikimu, kritikavimu kitų žmonių akivaizdoje. Tėvai griežtai nurodo vaikui ką daryti ir dažnai nepaiso jo poreikių. Vaikas turi mažai galimybių dalyvauti priimant sprendimus. Emocine šiluma grįstam tėvų elgesio stiliui būdingas dėmesys ir pagarba. Tėvai kelia tokius reikalavimus, kurie atitinka vaiko vystymosi amžių, atsižvelgia į vaiko poreikius ir norus. Vaikams nustatomos taisyklės ir tėvų išreiškiami lūkesčiai yra aiškūs. Perdėta globa pasižymi perdėtu tėvų rūpinimusi ir kontroliavimu, primestomis griežtomis taisyklėmis, reikalavimu aukštų laimėjimų ir paklusimo.¹²⁷

Yra sukurta tėvų elgesio stilių modelių, apimančių mažesnę arba didesnę tėvų auklėjimo stilių skaičių. Nepaisant to, galima pastebėti, kad daug skirtingų mokslininkų išskirtų tėvų auklėjimų stilių pasižymi panašiomis charakteristikomis. Tėvų auklėjimo stiliai apibūdinami pagal dominuojančius tėvų santykio su vaikais faktorius. Visuose analizuotose tėvų elgesio modeliuose dominuoja trys tėvų santykio su savo vaikais faktoriai. Tai kontrolė, atsainumas ir demokratiškas tarimasis¹²⁸. Remiantis šiais universaliais pasireiškiančiais tėvų santykio su vaikais elgesio faktoriais, galima apibrėžti integruotą tėvų elgesio stilių modelį ir atitinkamai išskirti tris ryškiausiai

¹²³ Elder, G. Structural Variations in the Child Rearing Relationship. *Sociometry*, Sep. 1962, Vol. 25, No. 3, p. 242–243

¹²⁴ XIX a. pradėtu vartoti *Laissez Fair* terminu paprastai apibūdinama liberalizmo doktrina, kuria priešinamasi valstybės kišimuisi į ekonominius žmonių santykius arba tam tikra filosofija, kuri pasisako prieš bet kokią asmens laisvės ribojimą.

¹²⁵ Elder, G. Structural Variations in the Child Rearing Relationship. *Sociometry*, Sep. 1962, Vol. 25, No. 3, p. 242–243

¹²⁶ Žukauskienė, R., Kalinauskienė, O. Skirtumai tarp lyčių, prognozuojant elgesio ir emocinius sunkumus paauglystėje pagal asmenybės bruožus ir tėvų auklėjimo stilių. *Psichologija*, 2008 (38) p. 64, iš Eisemann M. Parental rearing practices and psychopathology. *Revista Psiquiatria Faculdade Medicina Barcelona*, 1988, Vol. 15, p. 243–254

¹²⁷ Ten pat, p. 243–254

¹²⁸ Žr.: Baldwin, A. Socialization and the parent-child relationship. *Child Development*, 1948, Vol. 19, No. 3, p. 127–136, Baumrind, D. Effects of authoritative control on child behavior. *Child Development*, 1966, Vol. 37, No. 4, p. 887–907, Alegre, A. Parenting Styles and Children's Emotional Intelligence: What do We Know? *The Family Journal*, Jan., 2011, Vol. 19, No. 1, p. 57, Elder, G. Structural Variations in the Child Rearing Relationship. *Sociometry*, Sep. 1962, Vol. 25, No. 3, p. 242–243, Žukauskienė, R. Rados psichologija. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 198–200

pasireiškiančius tėvų auklėjimo stilius – autoritarinį, ignoruojantį ir demokratinį. Tokiu atveju autoritarinis stilius integruoja anksčiau skirtingų autorių išskirtus autokratinio, autoritarinio, atstūmimo ir perdėtos globos stilių charakteristikas. Tada ignoruojantis stilius atitinkamai – viską leidžiantį, atlaidų, *Laisser Fair* ir atsiribojantį. Demokratinis – autoritetingą, lygių teisių, emocinės šilumos stilius (žr. Priedą Nr. 3). Šiame darbe yra svarbus tėvų auklėjimo poveikis vaiko saviraiškai, todėl kitoje dalyje yra nagrinėjamos integruotų autoritarinio, demokratinio ir ignoruojančio tėvų auklėjimo stilių sąsajos su vaiko saviraiškos galimybėmis.

1.2.3. Vaiko saviraiška per auklėjimo stiliaus prizmę

Kaip jau minėta anksčiau, vaiko saviraiška yra vienas svarbiausių aukštesniųjų saviaktualizacijos grupės poreikių, padedantis atskleisti vaiko prigimtinius sugebėjimus. Palankios išorinės aplinkybės vaiko saviraiškai gali sudaryti geresnes sąlygas jo vystymuisi. Šioje darbo dalyje nagrinėjamos kontrole, atsainumu ir tarimusi grįstų autoritarinio, demokratinio ir ignoruojančio tėvų auklėjimo stilių sąsajos su vaiko saviraiškos galimybėmis šeimoje.

Humanistinės psichologijos pradininkas A. Maslow mažai nagrinėjo vaiko raidos klausimus. XX a. 6 – dešimtmečio viduryje žmogaus augimui skirtoje konferencijoje A. Maslow akcentavo, kad žmogaus prigimtyje slypi dvi prieštaringos jėgos, lemiančios žmogaus elgesį ir jo vystymąsi. Viena jėga yra susijusi su saugumo poreikiu, baime, gynybiškumu ir linkusi regresuoti į praeitį, kelia baimę vystytis ir trukdo atskleisti žmogaus galias. Kita jėga susijusi su žmogaus unikalumu ir individualybe, stumia žmones pirmyn link pilno jų pajėgumų atskleidimo¹²⁹. Šių dviejų jėgų dialektika apsprendžia žmonių vystymąsi (žr. Priedą Nr. 4).

Iš prigimties vaikus veda augimo jėga, todėl jie siekia save išreikšti įvairioje veikloje ir taip atskleisti savo prigimtines galias¹³⁰. Humanistiniu požiūriu, tik patys vaikai savo subjektyviu vertinimu gali geriausiai pasirinkti, kokia veikla jų individualių galių atskleidimui yra tinkamiausia¹³¹. Tačiau asmenybės augimas vyksta mažais žingsneliais, kai yra užtikrinta saugi ir skatinanti saviraišką aplinka¹³². Vaikas išbando naujas veiklas ir po truputį pereina prie vis sudėtingesnių patirčių¹³³. Tačiau kilus pavojams saugumui vaikas regresuoja, nes baziniai saugumo poreikiai dominuoja prieš aukštesnius augimo poreikius. Fiziologinių, saugumo, priklausomybės ir meilės poreikiai vaikui yra daug svarbiau nei su aukščiausiuoju saviaktualizacijos poreikiu susijusi

¹²⁹ Maslow, A. Būties psichologija. Vilnius: Vaga, 2011, p. 118–119

¹³⁰ Ten pat, p. 118–119

¹³¹ Ten pat, p. 118–119

¹³² Šio teiginio apibūdinimui yra tinkama vaiko ir motinos santykio raida. Iš pradžių įsikibęs į motiną kūdikis nedrąsiai tyrinėja aplinką. Po to vaikas išdrįsta šiek tiek nutolti nuo mamos, tačiau tuo pat metu stebi ar mamos teikiamas saugumas yra garantuotas. Taip vaikas žingsnis po žingsnio tyrinėja aplinką ir išbando save vis sudėtingesnėse veiklose.

¹³³ Johnson C. L. Socialinio darbo praktika. Bendrasis požiūris. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija. 2003, p. 23

saviraiška. Ilgainiui tik į saugumą ir žemesniųjų poreikių tenkinimą orientuoti vaiko pasirinkimai atima galimybes mėgautis gyvenimu ir sunaikina jo prigimtinius gebėjimus¹³⁴.

Tėvai turi sukurti saugią, negąsdinančią, negrasinančią, patenkinančią, leidžiančią, priimančią, patvirtinančią, palaikančią, giriančią aplinką šeimoje¹³⁵. Tokią aplinką galima sukurti, kai tėvai atsižvelgia ir tenkina prigimtinius vaiko poreikius. Tik tokioje šeimoje vaikai bus linkę į augimą ir spontaniškai sieks kūrybiškumo bei įvairių išraiškos formų. Humanistiniu požiūriu tėvai turi kuo mažiau versti savo vaikus priimti sprendimus ir imtis jiems nepatinkančios veiklos. Tėvai turi užtikrinti vaikams saugią aplinką, padėti jiems vystytis ir išbandyti naujus patyrimus, suteikti galimybes veikti, raginti, siūlyti ir įtikinėti, tikintis, kad naujo patyrimo išgyvenimas paskatins vaiką naujai veiklai teikti pirmenybę¹³⁶. Vaiko pasirinkimus reikia priimti ir palaikyti¹³⁷. Vaikas patenka į fiksaciją ir regresuoja, kai susiduria su nepritarimu, išjuokimu ir nesėkme. Tėvai turi būti pasirengę ne tik kviesti vaiką pirmyn, tačiau gerbti vaiko baimę, atsitraukimą, regresiją, nes stabdanti jėga yra tokia pat natūrali kaip ir augimo. Geras tėvas, mokytojas, socialinis darbuotojas turi suprasti gynybiškas jėgas, gerbti vaiką, būti švelnus ir kantrus, netgi žinodamas kelią, kuriuo vaikas turėtų eiti. Anksčiau ar vėliau saugioje aplinkoje vaikas pats atras tinkamiausias jo asmenybei išraiškos formas¹³⁸.

Kai tėvai neatsižvelgia į vaiko poreikius ir jų netenkina, priima už vaiką sprendimus, nurodo kaip jam elgtis, griežtai kontroliuoja vaiko elgesį ir baudžia, nepitaria vaiko pasirinkimams ir išjuokia juos, ignoruoja vaiko baimes, vaiko elgesį lems regresinės jėgos¹³⁹. Nesaugi ir bazinių vaiko poreikių netenkinanti šeimos aplinka stabdys vaiko saviraiškos poreikius. Tėvų nuomonės primetimas vaikui reiškia, kad vaikas yra priverstas rinktis tarp bazinių poreikių tenkinimą garantuojančių tėvų ir savo saviraiškos poreikių. Tokiu atveju vaikas rinksis tėvų pritarimą ir atsisakys savęs. Tėvų atsainumas nuo lengvabūdiško toleravimo bet kokio vaiko elgesio iki visiško ignoravimo gali paskatinti fiksaciją ir nenorą tobulėti. Jeigu vaikas neišreiškia savęs veikloje, kuri vysto jo potencines galias, ilgainiui vaiko sugebėjimai prarandami¹⁴⁰.

Kontrolė grįstas *autoritarinis* tėvų auklėjimo stilius pasižymi šiomis charakteristikomis: vaiko poreikių ignoravimas; tėvų interesų ir nuomonės primetimas; diktatoriškų taisyklių taikymas; griežtos kontrolės, sunkių užduočių ir žiaurių bausmių taikymas; pagarbos stoka vaikui; leidimo, skatinimo ir priėmimo nebuvimas bei kt¹⁴¹. Remiantis Humanistiniu požiūriu, galima teigti, kad

¹³⁴ Maslow, A. Būties psichologija. Vilnius: Vaga, 2011, p. 116–133

¹³⁵ Ten pat, p. 116–133

¹³⁶ Ten pat, p. 116–133

¹³⁷ Ten pat, p. 116–133

¹³⁸ Ten pat, p. 116–133

¹³⁹ Ten pat, p. 116–133

¹⁴⁰ Ten pat, p. 116–133

¹⁴¹ Žr.: Baldwin, A. Socialization and the parent-child relationship. *Child Development*, 1948, Vol. 19, No. 3, p. 127–136, Baumrind, D. Effects of authoritative control on child behavior. *Child Development*, 1966, Vol. 37, No. 4, p. 887–

autoritarinis tėvų auklėjimo stilius nesukuria galimybių vaiko saviraiškos poreikių patenkinimui. Baimėje gyvenantis vaikas nepatenkina savo poreikių ir vykdydamas tik tėvų nurodymus praranda savo asmenybę. Ilgainiui šeimoje, kurioje vyrauja autoritarinis tėvų auklėjimo stilius, negerbiamas ir neskatinamas savarankiškai veikti vaikas neišreiškia savęs ir taip praranda savo prigimtinius sugebėjimus.

Tėvų atsainumu grįstas *ignoruojančias* auklėjimo stilius pasižymi: tenkinimu bet kokių vaiko norų arba visišku abejingumu vaiko poreikiams; tėvų nutolimu nuo vaiko ir bendravimo stoka; anarchinės tvarkos vyravimu; vaiko atsakomybės ir savarankiškumo slopinimu arba visišku abejingumu vaiko veiklai ir kt.¹⁴². Šių stilių atitinka dviejų tipų tėvai. Tenkinantys visus vaiko įgeidžius tėvai slopina vaiko savarankiškumą ir neugdo jo atsakomybės jausmo. Abejingi tėvai nutolsta nuo savo vaikų ir netenkina jų poreikių. Bet koku atveju atsainiai į vaikų auklėjimą žiūrintys tėvai taip pat nesukuria pakankamai galimybių vaiko saviraiškai ir žlugdo jų prigimtines galias. Ilgainiui vaikas gali patekti į poreikių fiksaciją. Atsainiai auklėjantys ir abejingi savo vaiko poreikiams tėvai nepadės vaikui grįžti į augimo kelią.

Demokratiniam tėvų auklėjimo stiliui būdinga: atsižvelgimas į vaiko poreikius; išklausymas, tarimasis, kalbėjimasis, aiškinimasis, derinimas pozicijų; demokratiškų taisyklių taikymas; elgesio ribų apibrėžimas; pagarba vaikui; leidimo, skatinimo, priėmimo, gyrimo, didžiavimosi buvimas bei kt.¹⁴³. Demokratinis tėvų auklėjimo stilius labiausiai atitinka Humanistinės psichologijos požiūrį į vaikų auklėjimą. Šeimoje, kurioje vyrauja demokratinis auklėjimas, kuriama saugi aplinka, tenkinami baziniai vaiko poreikiai, tėvai įvairiais būdais skatina vaiką augti, išreikšti save veikloje ir aktualizuoti prigimtines galias. Demokratiškai auklėjantys tėvai gali efektyviai patys padėti vaikui grįžti į savo prigimtinių sugebėjimo vystymo kelią, kai jis patenka į poreikių fiksaciją ir regresuoja (apie autoritarinio, ignoruojančio ir demokratinio auklėjimo stilių charakteristikas žr. Priedą Nr. 5).

1.2.4. Tėvų auklėjimo stiliaus poveikis vaiko saviraiškai – simbolinės interakcijos požiūris

Svarbu apibrėžti kaip šeimoje tėvų elgesys, dominuojantis auklėjimo stilius veikia vaiko elgesį ir jo saviraišką. Sistemiškai tėvų ir vaikų santykius šeimoje, tėvų elgesio poveikį vaikų elgesiui nagrinėja sociologinės šeimos teorijos. Šioje darbo dalyje pirmiausia apibūdinamos dvi sociologijoje vyraujančios skirtingos teorinės tradicijos ir šių tradicijų požiūriu analizuojamas auklėjimo poveikis vaiko saviraiškai. Taip pat išskiriama simbolinės interakcijos sociologinė šeimos teorija, nes ji dera su Humanistinės psichologijos principais ir remiasi tokiu pačiu

907, Alegre, A. Parenting Styles and Children's Emotional Intelligence: What do We Know? *The Family Journal*, Jan., 2011, Vol. 19, No. 1, p. 57, Elder, G. Structural Variations in the Child Rearing Relationship. *Sociometry*, Sep. 1962, Vol. 25, No. 3, p. 242–243, Žukauskienė, R. Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 198–200

¹⁴² Ten pat

¹⁴³ Ten pat

filosofiniu požiūriu į žmogaus prigimtį. Šios teorijos pagrindu apibrėžiamas tėvų ir vaikų santykis šeimoje ir tėvų naudojamo auklėjimo stiliaus poveikis vaiko saviraiškai, aiškinamasi kaip šeimoje dominuojantis auklėjimo stilius veikia vaiko saviraišką.

Šeima yra unikali socialinė grupė. Ji iš esmės skiriasi nuo kitų socialinių grupių (pvz.: bendradarbių, draugų, bendraminčių ir t. t.). Žymūs šeimų tyrinėtojai David Klein ir James White išskiria keturis šeimos kaip išskirtinės socialinės grupės bruožus. *Pirma*, šeimos socialinis institutas egzistuoja kur kas ilgiau negu dauguma kitų socialinių grupių. *Antra*, šeimos socialinėje grupėje veikia skirtingų kartų asmenys. *Trečia*, šeimos narius vienija ne tik bendri tikslai, darbai, pomėgiai, tačiau ir giminystės ryšys. *Ketvirta*, šeima yra didesnės giminės socialinės grupės dalis, kurių nariai paprastai taip pat palaiko glaudžius ryšius¹⁴⁴. Šeima yra biologinis ir socialinis junginys, turintis ryšių su praeitimi ir ateitimi. Naujo vaiko gimimas ar įsivaikinimas šeimoje skiriasi nuo naujo nario priėmimo į bendraminčių būrelį. Šeimoje meilė, ištikimybė, įsipareigojimas, dalijimasis ne tik stiprina grupės veiklą, tačiau yra būtinos šios grupės sėkmingo gyvavimo sąlygos. Dėl šių ir kitų šeimą nuo kitų socialinių grupių skiriančių savybių susiformavo atskiros šeimos studijos. Specialiai šeimų tyrimams kuriamos ir adaptuojamos teorijos, analizuojančios šeimos vaidmenį asmenybės vystymuisi.

Socialinių mokslų atstovai išskiria šias svarbiausias šeimos teorijas: funkcionalizmą, konfliktų teoriją, feministinį požiūrį, sistemų teoriją, ekologinę sistemų teoriją, simbolinės interakcijos teoriją, racionalaus pasirinkimo teoriją, mainų teoriją, raidos teoriją ir kt.¹⁴⁵. Didelę įtaką šeimos studijoms padarė socialines grupes tyrinėjantys sociologai. Sociologų sukurtas šeimos teorijas galima priskirti dviem tradicijoms – makrosociologinei ir mikrosociologinei. Makrolygmens sociologinių teorijų (pvz.: funkcionalizmo, konfliktų teorijos) atstovai šeimą ir jos narių tarpusavio santykius aiškina iš išorės, platesniame tiesiogiai nuo žmogaus veiksmų nepriklausančių išorinių jėgų, visuomenių struktūrų, socialinių institucijų kontekste¹⁴⁶. Mikrolygmens sociologinių teorijų (pvz.: simbolinės interakcijos teorija) atstovai šeimą ir jos narių santykius analizuoja iš vidaus, didelį dėmesį skiria šeimos narių santykiams ir atskirų šeimos narių veiksmams bei jų reikšmės supratimui¹⁴⁷.

Ilgą laiką JAV funkcionalizmas buvo populiariausia makrosociologinė teorija¹⁴⁸. Šios teorijos įkvėpėjais laikomi sociologijos pradininkai Auguste Comte ir Emile Durkheim¹⁴⁹. Funkcionalistiniu požiūriu visuomenės atskiros dalys veikia kartu dėl visuomenės stabilumo¹⁵⁰.

¹⁴⁴ White, J. Advancing family theories. London: SAGE publications, 2005, p. 4

¹⁴⁵ Ritzer G., Ryan J. The Concise Encyclopedia of Sociology. Malden (Mass.): Wiley Blackwell, 2011, p. 218

¹⁴⁶ Ten pat, p. 218

¹⁴⁷ Ten pat, p. 218

¹⁴⁸ Giddens, A. Sociologija. Kaunas: UAB „Poligrafija ir informatika“, 2005, p. 32

¹⁴⁹ Ten pat, p. 32

¹⁵⁰ Ten pat, p. 33

Visuomenės stabilumas yra kartinė išorinė jėga, kuri nepriklausomai nuo žmonių, determinuoja socialinių grupių ir atskirų jų narių veiksmus. Pagal funkcionalizmą šeima atlieka reikšmingas užduotis, kurios padeda palaikyti tvarką visuomenėje. Vienas žymiausių funkcionalistų Talcott Parsons teigė, kad šeima atlieka dvi svarbiausias funkcijas – pirminę vaikų socializaciją ir suaugusiųjų asmenų stabilizaciją¹⁵¹. Šeimoje tėvai padeda savo vaikams priimti socialines normas ir visuomenės lūkesčius bei tokiu būdu atlieka visuomeninės tvarkos užtikrinimo funkciją. Šiuo atveju tėvai savo auklėjimu paruošia vaiką visuomenei, tačiau funkcionalistinis požiūris nieko negali pasakyti apie auklėjimo poveikį vaiko saviraiškai. Šiuo požiūriu tėvų ir vaikų santykių procese vaikas yra pasyvus dalyvis. Funkcionalizmas negali paaiškinti vaiko poreikio išreikšti ir vystyti savo prigimtinius sugebėjimus veikloje. Todėl funkcionalistinis požiūris, kaip ir kitos makrosociologinės teorijos, sunkiai suderinamas su Humanistinės psichologijos idėjomis ir yra netinkamos šio darbo objekto analizei.

Kitas garsus sociologijos klasikas Max Weber teigė, kad pavienių individų veiksmai, jų nuostatos, vertybės ir idėjos kuria socialinę aplinką¹⁵². Jis laikomas vienu svarbiausių mikrosociologijos tradicijos pradininkų. Šios tradicijos atstovai socialinius procesus nagrinėja iš vidaus, siekdami suprasti žmonių veiksmų ir socialinių santykių prasmę. Sistemiskai mikrosociologinę tradiciją išvystė simbolinės interakcijos teorijos atstovai. Šios teorijos pradininkas JAV sociologas George Mead konstatavo, kad žmogus vystosi sąveikaudamas su kitais žmonėmis¹⁵³. G. Mead idėjas išplėtojęs sociologas Herbert Blumer išskyrė tris svarbiausius simbolinės interakcijos teorijos teiginius: *pirma*, žmonių santykį su daiktais (fiziniais objektais, kitais žmonėmis, grupėmis, procesais ir t.t.) apibūdina reikšmės, priskiriamos šiems daiktams; *antra*, daiktų reikšmė atsiranda iš sąveikos tarp žmonių; *trečia*, kai asmuo susiduria su daiktais, jų reikšmės interpretuojamos ir peržiūrimos¹⁵⁴. Sąveikaujant tarpusavyje žmonės atranda daiktų reikšmes ir apibrėžia savo tapatybes, kurios turi įtakos jų elgesiui. Taip bendraudami žmonės kuria subjektyvią socialinę tikrovę.

Analizuojant auklėjimo poveikį vaiko saviraiškai, šiame darbe remiamasi simbolinės interakcijos teorija. Simbolinės interakcijos teorijos požiūriu šeima yra sąveikaujančių asmenybių junginys. Vaikas yra aktyvus sąveikos su tėvais dalyvis. Jis nuolat interpretuoja tėvų elgesį su juo ir tokiu būdu apibrėžia savo vaidmenį šeimoje, kuris turi įtakos jo elgesiui. Vaikas siekia patenkinti savo poreikius, tačiau šių poreikių patenkinimo sėkmę apsprendžia vaiko ir tėvų santykis. Pagal simbolinės interakcijos teoriją tėvų auklėjimo stilius yra vaiko įsisąmonintas tėvų elgesio su juo vertinimas. Tėvų auklėjimo stilius neveikia vaikų elgesio biheivioristine prasme kaip priežastinis

¹⁵¹ McCarthy R., Edwards R. Key concepts in family studies. London: SAGE publications, 2011, p. 104

¹⁵² Giddens, A. Sociologija. Kaunas: UAB „Poligrafija ir informatika“, 2005, p. 33

¹⁵³ Tidikis, R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003, p. 253

¹⁵⁴ Valantiejus, A. Radikalios mikrosociologijos gairės. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2005/1, p. 8

stimulus reakciją. Dominuojantis auklėjimo stilius yra vidinis šeimos narių atžvilgiu, nes yra jų veiksmų, grįstų nuostatomis ir vertybėmis, sukurtas produktas. Norint nustatyti tėvų auklėjimo stilių poveikį vaiko saviraiškos galimybėms šeimoje, pirmiausia reikia suprasti subjektyvų vaiko požiūrį apie tėvų elgesį su juo. Individualių ir subjektyvių vaikų vertinimų tyrimui geriausiai tinka kokybinis metodas¹⁵⁵ (daugiau apie tyrimo metodo pasirinkimo pagrindimą pateikiama antroje darbo dalyje „Tyrimo metodologija“).

Simbolinės interakcijos teorija remiasi panašiu požiūriu į žmogaus prigimtį kaip ir Humanistinės psichologijos mokykla. Simbolinis interakcionizmas, skirtingai nei kitos šeimos teorijos, didelę reikšmę teikia žmonių atliekamai įvykių ir procesų interpretacijai¹⁵⁶. Žmogaus elgesys tiesiogiai nepriklauso nuo objektyvios realybės, nes žmogus veikia vadovaudamasis subjektyviu šios realybės vertinimu. Tik nustačius kaip žmogus vertina situaciją, galima suprasti jo elgesį. Humanistinės psichologijos pradininkai pripažįsta objektyviai egzistuojančią žmogaus prigimtį ir poreikius, tačiau taip pat teigia, kad žmogaus elgesį lemia subjektyviai įsisąmoninta realybė¹⁵⁷.

Pasaulyje ir Lietuvoje egzistuoja įvairios socialiai priimtinos šeimos sampratos ir formos, tačiau kiekviena šeima atlieka panašias funkcijas. Nepriklausomai nuo sukurtos šeimos formos tėvai savo elgesiu auklėja vaikus. Auklėjimas gali kurti vaiko saviraiškos galimybes arba jas žlugdyti. Įvairių autorių yra išskiriami trys esminiai tėvų elgesio faktoriai, kurie dominuoja sąveikoje su vaikais. Tai kontrolė, ignoravimas ir demokratinis tarimasis. Atitinkamai kiekvienoje šeimoje dominuoja autoritarinis, ignoruojantis arba demokratinis tėvų auklėjimo stilius. Remiantis Humanistine psichologija galima teigti, kad autoritarinis ir ignoruojantis tėvų auklėjimo stilius žlugdo ir slopina vaiko saviraišką. Demokratinis tėvų auklėjimo stilius skatina vaiko saviraišką ir geriausiai padeda vystyti jo prigimtinius sugebėjimus. Vaikų saviraiškai daro įtaką ne tiek tiesioginiai tėvų veiksmai, kiek vaikų įsisąmonintas subjektyvus tėvų auklėjimo stiliaus vertinimas. Humanistinės psichologijos idėjos apie vaiko vystymąsi yra įtvirtintos tarptautinėje teisėje ir svarbiausiuose vaiko teises ginančiuose Lietuvos įstatymuose.

1.3. Teisiniai vaiko saviraiškos galimybių šeimoje aspektai

Šioje darbo dalyje apibūdinami teisiniai vaiko saviraiškos galimybių šeimoje aspektai: vaiko ir šeimos sąvokos, su vaiko vystymusi ir galimybėmis išreikšti savo prigimtinius sugebėjimus įvairioje veikloje susijusios teisės, šeimos ir tėvų vaidmuo vaiko auklėjimui ir vystymuisi bei jo saviraiškos poreikio patenkinimui. Šiam tikslui analizuojama Jungtinių Tautų vaiko teisių

¹⁵⁵ White J., Klein D. Family theories. Los Angeles: SAGE publications, 2008, p. 116

¹⁵⁶ Ten pat, p. 93–119

¹⁵⁷ Littleford, M. Some Philosophical Assumptions of Humanistic Psychology. *Educational Theory*, 1970, Vol. 30, No. 3, p. 230

konvencija¹⁵⁸, Lietuvos Respublikos Konstitucija¹⁵⁹, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas¹⁶⁰ ir kiti aktualūs šiai temai dokumentai. XX a. antroje pusėje Humanistinės psichologijos pradininkų idėjos apie žmogaus prigimtį ir jo elgesio motyvus padarė didelę įtaką akademiniam ir visuomeniniam lygmenyje. Daugelis Humanistinės psichologijos autorių ragino(a) neapsiriboti moksliniais tyrimais ir siekti socialinių pokyčių bei reformuoti pasenusias institucijas, kurios trukdo atsiskleisti žmogaus prigimčiai ir varžo jo laisves¹⁶¹. A. Maslow teigė, kad instinktoinės prigimties pamatinius poreikius ir jų tenkinimui būtinas sąlygas reikia laikyti prigimtiniomis žmogaus teisėmis¹⁶². Žmogaus teises ir laisves liečiančios Humanistinės psichologijos idėjos tapo svarbiais tarptautinės teisės principais ir demokratinės visuomenės pagrindais.

Tarptautiniuose susitarimuose ir Lietuvos įstatymuose yra apibrėžta, kad vaikas yra žmogus neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip¹⁶³. Ypatinga vaiko socialinė padėtis ir priklausymas nuo tėvų lemia būtinybę nustatyti vaiko teisių turinį ir sukurti teises procedūras, kurios užtikrintų galimybę kiekvienam vaikui įgyvendinti savo teises¹⁶⁴. Po nepriklausomybės atkūrimo 1992 m. Lietuva pasirašė ir 1995 m. ratifikavo Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją bei įsipareigojo užtikrinti ir ginti visuotinai priimtas vaiko teises. Šiam tikslui įgyvendinti 1996 m. buvo priimtas Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas ir pradėta plėtoti vaiko teisių apsaugos sistema.

Vaiko teisių konvencijos preambulėje pabrėžta, kad vaikai turi teisę būti ypač globjami ir remiami¹⁶⁵. Ši konvencija reglamentuoja, kad vaikai turi teisę: optimaliai gyventi ir sveikai vystytis (6 str.); turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi (27 str.); mokytis (28 str.); į minties, sąžinės ir religijos laisvę (14 str.); laivai reikšti savo pažiūras ir nuomonę, ieškoti, gauti bei perduoti informaciją (12 ir 13 str.); dalyvauti asociacijų veikloje ir taikiuose susirinkimuose (15 str.); turėti laiko poilsiui ir laisvalaikiui, dalyvauti pramoginiuose renginiuose, žaidynėse, kultūriniame gyvenime ir kurti meno kūrinius (31 str.)¹⁶⁶. Taigi, konvencijoje pabrėžta, kad vaikas turi teisę visapusiškai vystytis. Kaip jau buvo minėta, Humanistinės psichologijos požiūriu, vaikas visapusiškai vystosi, kai tenkina žemesnius ir aukštesnius poreikius. Todėl galima teigti, kad vaikas turi teisę tenkinti aukštesnįjį saviraiškos poreikį. Konvencijoje numatyta, kad vaikas taip pat turi teisę į savo pažiūras,

¹⁵⁸ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60–1501

¹⁵⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33–1014

¹⁶⁰ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33–807

¹⁶¹ Bohart C. T., Greening T. Humanistic Psychology and Positive Psychology. *American Psychologist*, Jan. 2001, p. 81

¹⁶² Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 14

¹⁶³ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 2 str., *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33–807

¹⁶⁴ Šimonis M., Januškienė J. Vaikų teisės Lietuvos Respublikos teisės sistemoje. *Teisės problemos*, 2001, Nr. 4 (34), p. 63

¹⁶⁵ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60–1501

¹⁶⁶ Ten pat

nuomonę ir jos skleidimą. Taigi, vaikas turi teisę pats nuspręsti ir pasirinkti, kokioje veikloje išreikšti savo prigimtinius sugebėjimus. Konvencijoje reglamentuota, kad vaikas turi teisę tenkinti saviraiškos poreikį, mokydamasis ir dalyvaudamas visuomeninėje, kūrybinėje, sportinėje bei pramoginėje veikloje.

Konvencijos preambulėje akcentuojama, kad vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje. Tėvams tenka pagrindinė atsakomybė už vaikų vystymąsi ir auklėjimą (18 str.) bei už gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą (27 str.). Šeimai turi būti suteikiama reikiama apsauga. Valstybės teikia tėvams reikalingą paramą tinkamam vaikų auklėjimui (18 str.)¹⁶⁷. Galima teigti, kad šeimoje tėvai privalo sudaryti sąlygas vaiko saviraiškos poreikio tenkinimui. Tėvai turi taip auklėti savo vaikus, kad pastarieji atskleistų savo vystymuisi būtinus prigimtinius sugebėjimus. Tai reiškia, kad tėvai privalo skatinti vaiko saviraišką. Tuo tarpu konvenciją ratifikavusi valstybė turi teikti pagalbą tėvams, kad pastarieji galėtų kurti vaiko saviraišką skatinančią aplinką.

Vaikų teisių konvencijoje nurodoma, kad valstybės, siekdamos apginti vaiką nuo įvairaus pobūdžio smurto, priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, grubaus elgesio ar išnaudojimo, kuriuos jis gali patirti iš tėvų, imasi visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių. Tarp tokių apsaugos priemonių reikiamais atvejais gali būti ir veiksmingos socialinės programos, leidžiančios suteikti paramą vaikui ir jo tėvams (19 str.). Valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, kad padėtų fiziškai ir psichologiškai atsistatyti ir reintegruoti vaikui, tapusiam bet kokio pobūdžio nesirūpinimo, kankinimo ar kitokio žiauraus, nežmoniško arba orumą žeminančio elgesio ar bausmės auka (39 str.)¹⁶⁸. Jeigu šeimoje tėvai nesudaro pakankamas galimybes vaiko saviraiškai, privalo įsikišti konvenciją ratifikavusių valstybių už vaikų teisių apsaugą atsakingos institucijos. Pastarosios turi imtis įvairių teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių bei padėti tėvams, kad būtų sukurama arba atstatoma vaiko saviraišką skatinanti aplinka šeimoje.

Kadangi Lietuva yra ratifikavusi Vaikų teisių konvenciją, analogiškos vaiko teisės į saviraišką ir tėvų pareigos užtikrinti, kad vaikas šias teises realizuotų yra apibrėžtos Lietuvos vaikų teises reglamentuojančiuose teisės aktuose. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta teisė į saviraišką pripažįstama viena svarbiausių prigimtinių žmogaus teisių¹⁶⁹. Lietuvos Respublikos vaikų teisių apsaugos pagrindų įstatyme numatyta, kad: kiekvienas vaikas turi neatimamą teisę

¹⁶⁷ Ten pat

¹⁶⁸ Ten pat

¹⁶⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Kultūros įstaigų reorganizavimo ir likvidavimo tvarkos“ (1995 m. birželio 13 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. lapkričio 28 d. nutarimo Nr. 1320 „Dėl Lietuvos nepriklausomybės signatarų namų ir Lietuvos menininkų rūmų“ 1, 2.3 ir 2.4 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 87-3274

gyventi ir augti (7 str.); kiekvienam vaikui turi būti garantuota galimybė būti sveikam ir normaliai vystytis fiziškai, protiška, doroviškai bei dalyvauti visuomenės gyvenime (4 str.); vaikas turi teisę į mokslą, teisę įgyti specialybę, pasirinkti darbą, taip pat minties, sąžinės, religijos, žodžio laisvę, teisę naudotis humanitarine informacija ir ją platinti, dalyvauti visuomenės gyvenime, taikiuose susirinkimuose ir organizacijose, teisę laisvai reikšti savo pažiūras (14 str.); vaikas turi teisę į poilsį ir laisvalaikį, atitinkantį jo amžių, sveikatą ir poreikius, jam turi būti sudarytos sąlygos žaisti (16 str.). Vaikui tinkamos sąlygos gyventi ir augti turi būti sudarytos šeimoje (6 str.)¹⁷⁰.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 str. skelbiama: „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę. Santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters susitarimu. <...> Tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais ir ištikimais piliečiais <...>“¹⁷¹. Keletą metų Lietuvoje valstybiniu lygiu aktyviai diskutuojama dėl šeimos sampratos ir formos. 2008 m. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė prieštaringai visuomenėje vertinamą Valstybinę šeimos politikos koncepciją, kurioje šeima apibrėžiama kaip visuomenės gėris, kylantis iš žmogaus prigimties ir grindžiamas savanorišku vyro ir moters santuokiniu pasižadėjimu skirti savo gyvenimą šeimyniniams santykiams kurti, užtikrinantis šeimos narių – vyro ir moters, vaikų bei visų kartų gerovę¹⁷².

2011 m. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas paskelbė nemažesnę atgarsį visuomenėje sukėlusį nutarimą, kuriuo konstatavo, kad Valstybinė šeimos politikos koncepcija prieštarauja konstitucijai, nes šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto. Konstitucinė šeimos samprata grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prieraišumu, pagalba ir savanorišku apsisprendimu priiimti tam tikras teises ir pareigas, t. y. santykių turiniu, o šių santykių išraiškos forma (pvz.: santuoka ar kohabitacija) konstitucinės šeimos sampratai esminės reikšmės neturi¹⁷³. Šiuo metu tradicinės šeimos sampratos šalininkai siekia pakeisti konstituciją ir įtvirtinti santuoka grįstos šeimos sampratą¹⁷⁴.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, šeimos esmę sudaro ne forma, o funkcijos. Šeimoje tėvai tenkina vaiko poreikius ir atlieka vaikų auginimo, auklėjimo ir socializacijos pareigas. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse numatyta, kad vaikai iki pilnametystės ar emancipacijos yra tėvų prižiūrimi (3.155 str.). Tėvai turi teisę ir pareigą išlaikyti bei prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, dorai auklėti ir sudaryti palankias sąlygas vaiko visapusiškam bei harmoningam

¹⁷⁰ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33–807

¹⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33–1014

¹⁷² Valstybinė šeimos politikos koncepcija. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 69–2624

¹⁷³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimo Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 118–5564

¹⁷⁴ Ar reikia keisti šeimos sąvoką Konstitucijoje? www.alfa.lt, 2012 m. birželio 19 d., http://www.alfa.lt/straipsnis/14835185/Ar.reikia.keisti.seimos.savoka.Konstitucijoje.=2012-06-19_16-11/, žiūrėta 2012 08 02

vystymuisi (3.155 ir 3.165 str.)¹⁷⁵. Lietuvos Respublikos vaikų teisių apsaugos pagrindų įstatyme reglamentuota, kad: vaiko teises pirmiausia privalo užtikrinti tėvai (4 str.); tėvai privalo rūpintis vaiku, jį auklėti ir globoti (3 str.); tėvai privalo sudaryti sąlygas vaikui augti, vystytis ir tobulėti, turi auklėti savo vaikus humaniškai, dorais žmonėmis (21 str.); vaiko teises į gyvenimo sąlygas, būtinas jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi, užtikrina tėvai (6 ir 11 str.)¹⁷⁶.

Apibendrinant vaiko saviraiškos galimybių šeimoje teisinių aspektų analizę, galima teigti, kad Vaiko teisių konvencijoje ir Lietuvoje veikiančiame Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme bei kituose teisės aktuose yra įtvirtintos vaiko saviraiškos teisės bei tėvų pareiga sudaryti palankias sąlygas šių teisių įgyvendinimui. Vaikas turi teisę sveikai augti, vystytis, išreikšti save įvairioje veikloje ir atskleisti bei vystyti savo prigimtinius sugebėjimus. Nepriklausomai nuo teisėtai sukurtos šeimos formos tėvai privalo tenkinti žemesnius ir aukštesnius vaiko poreikius, sudaryti palankias sąlygas vaiko poreikių tenkinimui ir saviraiškai, atsižvelgti į vaiko poreikius, norus, nuomonę bei interesus ir savo auklėjimu skatinti vaiką išreikšti save įvairioje veikloje bei taip padėti atskleisti ir vystyti vaiko potencines galias. Reikia pabrėžti, kad tokio pobūdžio vaiko teises reglamentuojančių teisės aktų traktavimas yra pagrįstas tik tuo atveju, jeigu teisiškai priimame Humanistinės psichologijos požiūrį į vaiko vystymąsi, kuris apima ne tik žemesniųjų, bet ir aukštesniųjų poreikių tenkinimą. Todėl tikslinga vaikų teises Lietuvoje reglamentuojančiuose teisės aktuose tiesiogiai įvardinti nuostatą, kad tėvai yra atsakingi už vaikų saviraiškos ir jų prigimtinių sugebėjimų vystymo skatinimą.

Tėvams, kurie pažeidžia vaiko teises, vengia ar nevykdo pareigos auklėti, mokyti, prižiūrėti, išlaikyti vaiką, žiauriai elgiasi su vaiku, taikoma įstatymu nustatyta civilinė, administracinė arba baudžiamoji atsakomybė (56 str.). Išskirti vaiką su tėvais galima tik išimtiniais įstatymų numatytais atvejais, vadovaujantis tesimo sprendimu ir kai toks išskyrimas vaikui yra būtinas (siekiama išvengti pavojaus vaiko gyvybei, sveikatai, būtina pasirūpinti jo priežiūra, auklėjimu, išsaugoti kitus svarbius vaiko interesus) (23 str.). Už vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių įstatymų bei kitų teisės aktų vykdymo organizavimą, kontrolę ir priežiūrą atsako vaikų teisių apsaugos institucijos (tarnybos) (59 str.). Valstybės bei savivaldybių darbuotojai, atsakingi už vaiko auklėjimą ir priežiūrą, privalo nedelsiant informuoti kompetentingas institucijas apie jiems žinomus vaikų teisių pažeidimus (57 str.). Vaikui, nukentėjusiam nuo nusikaltimo, smurto ar kitokio blogo elgesio, turi būti suteikta reikalinga pagalba, kad jis galėtų susigrąžinti sveikatą po patirtos fizinės ar psichologinės traumos ir reintegrotis į socialinę aplinką (43 str.)¹⁷⁷.

¹⁷⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74–2262

¹⁷⁶ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33–807

¹⁷⁷ Ten pat

Tėvų požiūris į vaiką yra esminis veiksnys, lemiantis elgesį su vaiku, jo poreikių tenkinimą, vaiko padėtį visuomenėje¹⁷⁸. Vaikų teisių apsaugą reglamentuojantys teisės aktai negarantuoja tinkamo tėvų elgesio su vaikais. Atlikti tyrimai rodo, kad tėvai dažnai neadekvačiai elgiasi su savo vaikais: kartais skiria vaiko fizinių jėgų neatitinkančius darbus, negerbia vaiko pažiūrų ir kai kuriais klausimais linkę primesti savo nuomonę, draudžia vaikams užsiimti norima veikla, bara vaikus ir taiko jiems fizines bausmes, patys nerodo pavyzdžio ir nevisada laikosi galiojančių taisyklių šeimoje, nevisuomet paguodžia nuliūdusį vaiką, įžeidę vaiką yra nelinkę atsiprašyti, ignoruoja vaikus¹⁷⁹. Vaiko vystymuisi svarbi saviraiška yra sudėtinė vaiko teisių dalis, todėl už vaiko teisių apsaugą atsakingos Lietuvos institucijos privalo prižiūrėti, kad šeimose tėvai tinkamai auklėtų savo vaikus ir neslopintų jų saviraiškos teisės. Esant reikalui, socialinę pagalbą teikiantys asmenys turi įsikišti ir padėti atstatyti vaiko saviraišką skatinantį tėvų ir vaikų tarpusavio santykį.

Po teisinių aspektų analizės galima apibrėžti vaiko galimybių šeimoje teorinius pagrindus. Humanistinės psichologijos atstovai pradėjo drąsiai tyrinėti iki tol biheivioristų ir froidistų ignoruotus su žmogaus vystymusi ir jos sveikata susijusius aukštesnius poreikius. A. Maslow sukurta žmogaus elgesio motyvacijos teorija išskiria žmogaus vystymąsi lemiančius žemesnius ir aukštesnius poreikius. Šiuo požiūriu žmogus, patenkinęs žemesnius fiziologinius, saugumo, meilės ir įvertinimo poreikius, siekia aktualizuoti savo prigimtines galias ir sugebėjimus. Vaiko saviraiška yra svarbus aukštesnysis žmogaus saviaktualizacijos poreikis. Įvairioje veikloje sėkmingai save išreiškiantis vaikas pasižymi saviaktualizacijos poreikį patenkinusio ir prigimtinius sugebėjimus atskleidusio suaugusio žmogaus savybėmis. Išorinė aplinka gali slopinti vaiko saviraiškos galimybes arba skatinti.

Šeima turi daugiausia įtakos vaiko vystymuisi. Šios išskirtinės socialinės grupės esmę apibrėžia ne jos forma, o atliekamos funkcijos. Nepaisant teisėtos ir visuomenėje pripažintos šeimos formos, tėvai privalo tenkinti vaikų poreikius ir atlikti savo pareigas. Viena svarbiausių tėvų pareigų yra vaikų auklėjimas. Kiekvienoje šeimoje dominuoja kontrolė, atsainumu arba demokratiniu tarimusi grįsti autoritarinis, ignoruojantis arba demokratinis tėvų auklėjimo stiliai. Humanistinės psichologijos požiūriu, demokratinis tėvų auklėjimo stilius efektyviausiai skatina vaiko saviraišką. Remiantis simbolinės interakcijos teorija galima teigti, kad šeimoje vaiko saviraišką veikia jo įsisąmonintas tėvų ir vaikų santykio arba dominuojančio ir integruoto tėvų auklėjimo stiliaus vertinimas. Atskirų subjektyvių vertinimų tyrimui geriausiai tinka kokybinis metodas. Remiantis Humanistinės psichologijos požiūriu apie žmogaus vystymąsi, galima teigti, kad vaiko saviraiškos teisės ir tėvų pareiga užtikrinti šių vaiko teisių realizavimą šeimoje yra įtvirtintos vaiko teisių apsaugą reglamentuojančiuose tarptautiniuose susitarimuose bei Lietuvos teisės aktuose.

¹⁷⁸ Kairienė B., Žiemenė R. Vaiko teisių įgyvendinimo ypatumai šeimoje. *Socialinis darbas*, 2007, Nr. 6(2), p. 43

¹⁷⁹ Ten pat, p. 49

2. Tyrimo metodologija

Šioje darbo dalyje aprašoma Šiaulių Šv. Jurgio bažnyčios chore giedančių vaikų saviraiškos ypatybių ir jų tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikų tyrimo metodologija: apibūdinami tyrimo metodologijos filosofiniai pagrindai, apibrėžiami tyrimo metodai, aprašomi tyrimo etikos principai. Tyrimo filosofiniai pagrindai apibūdinami, siekiant mokslškai pagrįsti tyrime taikomų metodų pasirinkimą ir tyrimo patikimumą. Iš pradžių nurodomos svarbiausios socialinių mokslų filosofijos kryptys, kurių pagrindu mokslininkai konstruoja savo teorinius ir metodologinius požiūrius. Po to pateikiami šio darbo objektas, tyrimo esmė, iškelti tyrimo klausimai ir nusakomi šio tyrimo metodologijos filosofiniai pagrindai. Tyrimo metodų dalyje: apibūdinamas pasirinktas kokybinis tyrimo metodas, apibrėžiamas šiame tyrime taikomas pusiau struktūruoto interviu duomenų rinkimo metodas, atkleidžiami interviu klausimų suformulavimo teoriniai principai, aprašoma tyrimo imtis ir atrankos būdai, pristatoma tyrimo eiga, apibrėžiamas interviu gautų duomenų analizavimo metodas, pagrindžiamas tyrimo metodologijos patikimumas. Tyrimo metodologijos dalis baigiama bendrųjų tyrimo etikos principų aprašymu ir nurodymu, kokiais tyrimo etikos principais buvo vadovaujamasi atliekant šį tyrimą.

2.1. Tyrimo filosofiniai pagrindai

Apibūdinti tyrimo metodologijos filosofiniai pagrindai leidžia kitiems tyrėjams įvertinti tyrimui taikytų metodų pasirinkimo pagrįstumą, tyrimo falsifikabilumą¹⁸⁰ ir jo patikimumą. Tyrėjo priimtos tam tikros socialinių mokslų filosofijos kryptys (požiūriai į pasaulį ir jo pažinimą) lemia teorinės koncepcijos ir tyrimo metodologijos pobūdį. Todėl siekiant užtikrinti pasirinktų metodų pagrįstumą, tyrimo falsifikabilumą (arba galimybes patikrinti tyrimą) ir patikimumą reikia pirmiausia apibrėžti tyrimo metodologijos filosofinius pagrindus. Kitas tyrėjas negalės mokslškai patikrinti šio tyrimo patikimumo, jeigu nebus paaiškinta, kokiais filosofiniais pagrindais jis remiasi. Ilgą laiką socialinių mokslų atstovai nesutaria, kokiais filosofiniais principais reikia grįsti socialinės tikrovės pažinimą, analizę ir tyrimus. Svarbiausias ginčas vyksta dėl ontologinių, epistemologinių ir metodologinių nuostatų¹⁸¹. Ontologija yra filosofijos teorija apie būtį, nagrinėjanti kas pasaulyje egzistuoja ir padedanti apibrėžti pirminius šio pasaulio esinius, kuriuos reikia analizuoti bei tirti¹⁸². Epistemologija yra filosofijos teorija apie pažinimą, nusakanti kaip socialinę tikrovę mes galime

¹⁸⁰ Vienas žymiausių XX a. mokslo filosofų Karl Raimund Popper sukūrė falsifikabilumo sąvoką. Pasak jo, kiekvienas mokslininkas turi užtikrinti savo teorijų, tyrimų, teiginių falsifikabilumą, t. y. sudaryti galimybes kitiems mokslininkams savo teorijas, tyrimus, teiginius patikrinti. Tik falsifikabilų tyrimą galima laikyti mokslškai patikimu. Viena svarbiausių tyrimo falsifikabilumo sąlygų yra jo ontologinių ir epistemologinių pagrindų apibrėžimas (daugiau apie tai žr.: Popper R., K. Rinktinė. Vilnius: Pradai, 2001).

¹⁸¹ Hollis, M. Socialinių mokslų filosofija. Vilnius: Lietuvos rašytojų s-gos leidykla, 2000, p 17–18

¹⁸² Nekrašas, E. Pozityvizmo ir postpozityvizmo ginčas socialiniuose moksluose. *Politologija*, 2010 1(57), p. 80

pažinti¹⁸³. Tam tikras ontologinių ir epistemologinių nuostatų sistemas galima laikyti metateorijomis (teorijomis apie teorijas), kurių pagrindu mokslininkai formuoja savo tyrimo metodologijas¹⁸⁴.

Apibrėžiant holizmo/individualizmo ir aiškinimo/supratimo problematiką yra vienas populiariausių būdų atskleisti tyrėjo priimto požiūrio ontologines ir epistemologines nuostatas (žr. Priedą Nr. 6)¹⁸⁵. Žmogaus veiksmas gali būti analizuojamas remiantis dvejomis skirtingomis kryptimis. *Pirma*, žmogaus veiksmas gali būti tiriamas judant „iš viršaus į apačią“, t. y. žmogaus elgesys aiškinamas socialinės struktūros kontekste. Šiuo atveju socialinė struktūra yra pirminis tyrimo esinys. *Antra*, žmogaus veiksmas galima tirti judant „iš apačios į viršų“, t. y. individų veiksmas laikomi esmine socialinės struktūros medžiaga. Šie du skirtingi požiūriai vadinami holizmu ir individualizmu¹⁸⁶. Holizmo šalininkai paprastai analizuoja socialinius reiškinius dedukcijos būdu – iškelia abstrakčias hipotezes apie socialinę tikrovę ir tyrimais bando jas patvirtinti arba atmesti. Individualistiniu keliu einantys tyrėjai daugiau gilinais į atskirus socialinės tikrovės atvejus ir tik po to formuluoja socialinių reiškinių apibendrinimus¹⁸⁷.

Nepriklausomai nuo holistinio ar individualistinio požiūrio, žmogaus elgesį taip pat galima analizuoti skirtingai – aiškinti „iš išorės“ arba bandyti suprasti „iš vidaus“¹⁸⁸. Socialiniuose moksluose šias aiškinimo ir supratimo tradicijas galima sąlyginai pavadinti pozityvizmu ir hermeneutika. Pozityvistai vienodai traktuoja gamtos ir socialinį pasaulį, todėl teigia, kad socialinė tikrovė objektyviai egzistuoja (objektyvistinė ontologija) ir tyrėjas gali šią tikrovę nepriklausomai nuo savo vertybių iš išorės objektyviai stebėti, analizuoti ir tirti (objektyvistinė epistemologija)¹⁸⁹. Šia iš gamtos mokslų perimta objektyvistine ontologijos ir epistemologijos nuostatų sistema paremta metodologija daugiau vadovaujasi matematiniais modeliais ir kiekybine analize. Alternatyvia pozityvizmui laikoma hermeneutinė (gr. *hermeneus* – vertėjas, interpretatorius) tradicija. Pagal ją socialinė tikrovė yra individualios sąmonės produktas, šios tikrovės esiniai kuriami ir egzistuoja priklausomai nuo žmogaus proto, vertybių, nuostatų ir t. t. (subjektyvistinė ontologija), žmogaus elgesys ar socialiniai reiškiniai pažįstami ir suprantami subjektyviai, interpretacijos būdu (subjektyvistinė epistemologija)¹⁹⁰. Subjektyvistine ontologijos ir

¹⁸³ Ten pat, p. 83

¹⁸⁴ Hollis, M. Socialinių mokslų filosofija. Vilnius: Lietuvos rašytojų s-gos leidykla, 2000, p. 17–18

¹⁸⁵ Ten pat, p. 25

¹⁸⁶ Ten pat, p. 14

¹⁸⁷ Ten pat, p. 14

¹⁸⁸ Aiškinimo ir supratimo požiūrių skirtumai socialiniuose moksluose yra išsamiai išanalizuoti filosofo Martin Hollis ir tarptautinių santykių teoretiko Steve Smith knygoje „*Tarptautiniai santykiai: aiškinimas ir supratimas*“.

¹⁸⁹ Nekrašas, E. Pozityvizmo ir postpozityvizmo ginčas socialiniuose moksluose. *Politologija*, 2010 1(57), p. 83–84

¹⁹⁰ Ten pat, p. 84–89

epistemologijos nuostatų sistema orientuoja į socialinės tikrovės interpretacijos pažinimą, todėl daugiau yra paremta kokybiniais tyrimo metodais¹⁹¹.

Šio darbo objektas – vaikų saviraiškos galimybės šeimoje. Siekiama atlikti vaikų saviraiškos ypatybių ir jų tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikų tyrimą. Tiriami Šiaulių Šv. Jurgio bažnyčios chore giedantys vaikai. Svarbiausias tyrimo klausimas: Kokios vaikų saviraiškos ypatybės ir auklėjimo stiliai jų šeimose? Siekiant atsakyti į svarbiausią tyrimo klausimą, iškeliami trys papildomi klausimai: Kokios vaikų saviraiškos ypatybės? Kokios šių vaikų tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikos? Kokios vaikų saviraiškos ypatybės jų tėvų naudojamų auklėjimo stilių kontekste? Tyrimo teoriniai pagrindai buvo apibrėžti, remiantis Humanistinės psichologijos pradininkų idėjomis, kurių teorijos priskiriamos individualistiniam požiūriui ir hermeneutinei tradicijai¹⁹². Todėl Humanistine psichologija grįsta šio tyrimo metodologija taip pat yra orientuota į individualizmą, hermeneutinę tradiciją ir subjektyvistinių ontologijos bei epistemologijos nuostatų sistemą (žr. Priedą Nr. 7).

Remiantis individualistiniu požiūriu, pirminiu šio tyrimo esiniu laikoma vaiko subjektyvi tikrovė (tiriami „iš apačios į viršų“). Hermeneutinės tradicijos požiūriu, tyrime interpretuojami su saviraiška ir auklėjimu susiję subjektyvūs vaiko vertinimai ir siekiama suprasti bei atkleisti jų prasmę (išsiaiškinti „iš vidaus“). Tyrime indukcijos būdu interpretuojami keleto vaikų subjektyvūs vertinimai apie jų saviraiškos ypatybes ir jų tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikas. Taip siekiama atskleisti bendresnį vaiko saviraiškos galimybių šeimoje fenomeną. Tokio pobūdžio individualius ir subjektyvius vaiko vertinimus tirti labiau tinka kokybinis tyrimo metodas¹⁹³.

2.2. Tyrimo metodai

Šio darbo temai atskleisti yra pasirinktas kokybinis tyrimo metodas. Toliau pateikiama kokybinio tyrimo metodo specifika ir pagrindžiamas šio metodo pasirinkimas. Kęstutis Kardelis knygoje „*Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*“ pateikia mokslininko Mark Gall ir jo bendradarbių apibrėžtus esminius kokybinių tyrimų metodologinius skirtumus nuo kiekybinių tyrimų. Kokybiniai tyrimai išsiskiria šiomis savybėmis: laikomasi prielaidos, kad individai lokaliuose situacijose kuria socialinę tikrovę; tyrinėjami atskiri atvejai; tiriantysis palaiko artimus santykius su tiriamaisiais; tyrinėjamas žmonių elgesys natūralioje aplinkoje; daug dėmesio skiriama žmonių intencijoms; tyrinėjamos prasmės, kurias kuria individai; mažiau struktūruotas duomenų

¹⁹¹ Reikia pabrėžti, kad daug mokslininkų, analizuodami ir tirdami socialinius reiškinius, remiasi įvairiomis objektyvistinės ir subjektyvistinės ontologijos, epistemologijos bei metodologijos variacijomis (pvz.: konstruktyvistai teigia, kad pasaulis yra mūsų sukonstruotas produktas (subjektyvistinė ontologija), tačiau jį galima objektyviai paaiškinti (objektyvistinė epistemologija), kritinių teorijų atstovai teigia, kad pasaulis egzistuoja nepriklausomai nuo mūsų (objektyvistinė ontologija), tačiau neįmanoma jo objektyviai paaiškinti (subjektyvistinė epistemologija) ir t. t.

¹⁹² Littleford, M. Some Philosophical Assumptions of Humanistic Psychology. *Educational Theory*, 1970, Vol. 30, No. 3, p. 229–244

¹⁹³ White J., Klein D. Family theories. Los Angeles: SAGE publications, 2008, p. 116

rinkimas; duomenys aprašomi žodžiais; analizei naudojama loginė indukcija; apibendrinančios tezės formuluojamos po duomenų surinkimo ir kt.¹⁹⁴. Socialinių mokslų atstovai aktyviai diskutuoja apie kiekybinių ir kokybinių tyrimų metodų pranašumus ir trūkumus¹⁹⁵.

Šiuo metu dauguma tyrėjų sutaria, kad tyrimo metodo pasirinkimą turi apspėsti tyrimo pobūdis¹⁹⁶. Kiekybiniai metodai labiau tinka tyrimams, kuriais siekiama paaiškinti didelio skaičiaus žmonių elgesio priežastis. Kokybiniai metodai labiau tinka tyrimams, kuriais siekiama suprasti specifinį atskirų žmonių suvokimą, jausmus ir patirtį¹⁹⁷. Pavyzdžiui, jeigu siekiama ištirti, kokia Lietuvos žmonių dalis gyvena kohabitacijoje, efektyvesnis tyrimo metodas yra kiekybinis. Jeigu siekiama suprasti, kodėl konkretus vyras ir moteris pasirinko ne įregistruotą santuoką, o kohabitaciją, efektyvesnis tyrimo metodas yra kokybinis. Daugeliu atvejų taip pat yra efektyvu naudoti kiekybinius ir kokybinius metodus kartu. Atlikti kokybiniai metodai gali tapti pagrindu kiekybinių metodų atlikimui ir pan.¹⁹⁸.

Su XX a. 3 ir 4-ame dešimtmečiuose Čikagoje atliktais tyrimais ir antropologiniais savitų kultūrų stebėjimo metodais yra siejamos kokybinių tyrimų istorinės šaknys¹⁹⁹. Kokybinių tyrimų pirmtake laikoma viena svarbiausių sociologijos šakų mikrosociologija, kuri tiria nedidelės apimties socialines sąveikas²⁰⁰. Pastaraisiais dešimtmečiais pastebimas įvairių kokybinių tyrimų „atgimimas“²⁰¹. Kaip jau minėta, šiame darbe tyrimo metodologija grįsta individualistiniu požiūriu, hermeneutine tradicija, subjektyvistinėmis ontologijos ir epistemologijos nuostatomis, kurios yra orientuotos į kokybinius tyrimus. Tyrime siekiama išsiaiškinti keleto vaikų individualius ir subjektyvius vertinimus apie jų saviraiškos ypatybes ir auklėjimą jų šeimose, duomenys analizuojami indukcijos principu ir apibendrinimai formuluojami po tyrimo, todėl šiame darbe yra pasirinktas kokybinis tyrimo metodas.

Duomenų rinkimo metodas. Akademinėje literatūroje yra išskiriami įvairūs kokybinių duomenų rinkimo metodai: stebėjimas, žodinės istorijos, biografijos, vaizdo medžiaga, dienoraščių ir asmeninių dokumentų analizė, įvairių tipų interviu, grupinės diskusijos ir kt.²⁰². XX a. 9-ajame dešimtmetyje išpopuliarėjo interviu duomenų rinkimų metodas²⁰³. Šiuo metu interviu yra pagrindinis kokybinis duomenų rinkimo metodas, nepriklausomai nuo pasirinktos kokybinio tyrimo

¹⁹⁴ Kardelis, K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Judex leidykla, 2002, p. 293–294

¹⁹⁵ White J., Klein D. Family theories. Los Angeles: SAGE publications, 2008, p. 116

¹⁹⁶ Ten pat, p. 116

¹⁹⁷ Ten pat, p. 116

¹⁹⁸ Ten pat, p. 116

¹⁹⁹ Valantiejus, A. Radikalios mikrosociologijos gairės. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2005/1, p. 18

²⁰⁰ Ten pat, p. 13

²⁰¹ Ten pat, p. 5

²⁰² Bitinas B., Kazlauskienė A. Inovacijų taikymas edukologijos moksle: kokybinių tyrimų duomenų vizualizacijos programos „Kokybis“ paskirtis ir galimybės. *Mokytojų ugdymas*, 2009, Nr. 13 (2), p. 154

²⁰³ Bitinas B., Rupšienė L., Žydzūnaitė V. Kokybinių tyrimų metodologija. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2008, p. 152

strategijos²⁰⁴. Interviu metodu siekiama suvokti tiriamųjų patirtį ir nuomones, kurias jie išsako savais žodžiais²⁰⁵. Kokybiniuose tyimuose naudojami interviu duomenų rinkimų metodai paprastai skirstomi į tris tipus: nestruktūruotas (kitaip dar vadinamas neformaliu, nestandartizuotu), pusiau struktūruotas (kitaip dar vadinamas iš dalies struktūruotu, kryptingu), struktūruotas (kitaip dar vadinamas formaliu, standartizuotu) interviu²⁰⁶. Siekiant įgyvendinti darbo tikslą ir uždavinius bei atsakyti į iškeltus tyrimo klausimus šiame darbe yra pasirinktas pusiau struktūruoto interviu kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodas.

Atliekant kokybinius tyrimus pusiau struktūruotas interviu yra priimtinausias duomenų rinkimo metodas²⁰⁷. Pasirinkus šį metodą iš pradžių numatomos tam tikros temos, kurios vėliau per interviu yra aptariamoms. Tačiau nebūtina aptarti tik iš anksto apibrėžtas temas, griežtai eilės tvarka uždavinėti klausimus. Galima užduoti papildomus klausimus ir laisvai keisti juos vietomis. Lyginant su nestruktūruotu interviu, pusiau struktūruotu interviu gaunami išsamesni ir labiau susisteminti duomenys²⁰⁸. Lyginat su struktūruotu interviu, pusiau struktūruotas interviu leidžia išlaikyti neformalų pokalbį ir šiltą bendravimo atmosferą²⁰⁹. Pusiau struktūruotu interviu siekiama atskleisti ir suprasti vaikų saviraiškos ypatybes bei jų tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikas.

Interviu klausimų sudarymo principai. Prieš interviu buvo suformuluoti klausimai, kuriais siekiama išsiaiškinti su vaiko saviraiškos ypatybėmis ir jo auklėjimu susijusius aspektus (žr. Priedą Nr. 8). Interviu klausimus galima suskirstyti į dvi dalis. Pirmosios dalies klausimų grupę sudaro pirmas, ketvirtas, aštuntas, devintas, dešimtas ir vienuoliktas klausimai. Šiais klausimais buvo siekiama suprasti, kokiomis saviraiškos ypatybėmis (arba kokiomis A. Maslow išskirtomis save aktualizavusio asmens savybėmis) pasižymi tiriamieji vaikai. Antros dalies klausimų grupę apima antrą, trečią, penktą, šeštą ir septintą klausimus. Šiais klausimais buvo bandoma atskleisti, kokiomis charakteristikomis pasižymi vaikų tėvų naudojami auklėjimo stiliai (žr. Priedą Nr. 8). Su vaiko saviraiška ir auklėjimo stiliais susiję klausimai buvo sumaišyti, siekiant suformuoti pagrindus įprastai pokalbio formai. Šie klausimai vertintini kaip tam tikros pokalbio gairės. Atliekant interviu, pagal susiklosčiusią situaciją ir vaikų pateikiamus atsakymus, buvo suformuluojama daug papildomų klausimų (žr. Priedą Nr. 9, kuriame pateikti visi interviu gauti duomenys).

Tyrimo imtis ir atranka. Tyrimo dalyviai – Šiaulių Šv. Jurgio bažnyčios chore giedantys vaikai. Tiriamieji yra 12–17 metų amžiaus. Pastarieji ilgą laiką ir reguliariai lanko Šiaulių Šv. Jurgio bažnyčios choro repeticijas ir kiekvieną sekmadienį gieda Šv. Mišiose. Taip pat tiriamieji

²⁰⁴ Ten pat, p. 152

²⁰⁵ Ten pat, p. 152–153

²⁰⁶ Ten pat, p. 155

²⁰⁷ Ten pat, p. 156

²⁰⁸ Ten pat, p. 156

²⁰⁹ Ten pat, p. 156

dalyvauja šios bažnyčios bendruomenės organizuojamuose saviraišką skatinančiuose ir gebėjimus plėtojančiuose įvairaus pobūdžio kūrybiniuose ir sakraliniuose renginiuose (pvz.: stovyklose, ekskursijose, giesmių festivaliuose, parapijos šeimų dienose, Lietuvos jaunimo dienose ir kt.²¹⁰).

Tyrime taikyta mišri tikslinė atranka. Tokio pobūdžio atranka yra taikoma tada, kai tyrėjas viename tyrime naudoja du ir daugiau tyrimų imties sudarymo būdų²¹¹. Autorė tyrime naudoja tris imties sudarymo būdus. Pirmiausia buvo taikoma patogioji atranka. Šis atrankos sudarymo būdas naudojamas, kai pasitelkiami lengviausiai prieinami generalinės aibės vienetai. Darbo autorė yra ilgametė Šiaulių Šv. Jurgio bažnyčios choro vadovė, todėl tiriamieji jai yra lengvai prieinami. Ekonominiu požiūriu naudinga patogioji atranka (sutaupo laiką, pinigus ir t. t.) yra dažniausiai taikoma, tačiau mažiausiai patikima, nes savaime negarantuoja, kad į tyrimą bus įtraukti kokybiniam tyrimui informatyvūs atvejai²¹². Todėl patogioji atranka šiame tyrime derinama su teoriškai pagrįsta ir intensyviųjų atvejų atranka.

Teoriškai pagrįsta atranka taikoma, kai tyrėjas siekia atrinkti tiriamuosius remdamasis teorinėmis prielaidomis²¹³. A. Maslow teigė, kad reikia tirti sėkmingai aukštesnius poreikius tenkinančius ir savo sugebėjimus plėtojančius (t. y. sėkmingai save veikloje išreiškiančius) žmones, nes tik tokiu atveju galima sužinoti apie natūralias žmogaus tendencijas²¹⁴. Sveiko vystymosi aplinkybių pažinimas leidžia padėti asmenims, kurie susiduria su probleminę elgesį generuojančiais vystymosi sunkumais. Humanistinės psichologijos pradininkų požiūriu bazinius poreikius (fiziologinius, saugumo, meilės ir įvertinimo) patenkinęs žmogus siekia save išreikšti veikloje ir vystyti savo prigimtinius sugebėjimus²¹⁵. Šiame darbe siekiama tirti vaikų saviraiškos ypatybes, todėl tyrimui reikalingi sėkmingai saviraiškos poreikį tenkinantys informantai. Dalyvavimas Šiaulių Šv. Jurgio bažnyčios choro veikloje yra savanoriškas. Chore dalyvaujantys vaikai tenkina aukštesnįjį saviraiškos poreikį ir vysto savo prigimtinius sugebėjimus. Todėl galima teigti, kad tiriant šiuos choro dalyvius buvo pritaikyta Humanistinės psichologijos teorija pagrįsta atranka.

Intensyviųjų atvejų atranka siekiama ištirti tuos atvejus, kurie yra informatyvūs, tačiau nepriskiriami ekstremaliesiems. Tai yra atvejai, kurie yra daugiau ar mažiau nutolę nuo vidurkio²¹⁶. Darbo autorė 7 metus dirba Šiaulių Šv. Jurgio bažnyčios choro vadove, todėl gerai pažįsta šio choro dalyvius. Tyrime buvo apklausiami ilgesnį laiką chore dalyvaujantys, kryptingai save sugebantys išreikšti vyresnio amžiaus, išskirtiniu kūrybiškumu ir, stebint iš šalies, kitomis save

²¹⁰ Daugiau apie tai žr.: Šiaulių Šv. Jurgio parapijos internetiniame tinklapyje – <http://jurgioparapija.lt/>

²¹¹ Bitinas B., Rupšienė L., Žydžiūnaitė V. Kokybinių tyrimų metodologija. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2008, p. 103

²¹² Ten pat, p. 101

²¹³ Ten pat, p. 99–100

²¹⁴ Maslow, A. Būties psichologija. Vilnius: Vaga, 2011, p. 69

²¹⁵ Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrof, 2006, p. 66–91

²¹⁶ Bitinas B., Rupšienė L., Žydžiūnaitė V. Kokybinių tyrimų metodologija. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2008, p. 102

aktualizavusio žmogaus savybėmis pasižymintys vaikai. Todėl galima teigti, kad tyrime buvo pritaikyta intensyvioji atranka. Taigi, svarbiausi tiriamųjų atrankos kriterijai yra prieinamumas (patogioji atranka), saviraiškos poreikių tenkinimas ir pasižymėjimas save aktualizuojančio suaugusiojo asmens savybėmis (teoriškai pagrįsta ir intensyvioji atranka).

Tyrimo eiga. 2012 m. spalio 26–31 d. Šiaulių Šv. Jurgio bažnyčios patalpose šio darbo autorė atliko kokybinį pusiau struktūruoto interviu tyrimą. Tyrime dalyvavo Šiaulių Šv. Jurgio bažnyčios chore giedantys vaikai. Po darbo autorės pritaikytos mišriosios atrankos šiame tyrime dalyvavo 1 vaikinai ir 7 merginos. Iš viso buvo atlikta 8 interviu. Vidutiniškai interviu truko apie 30 minučių. Tyrimo eigoje neiškilo jokių svarbesnių nesklandumų, kurie būtų sutrukdę tinkamai atlikti tyrimą. Šiaulių Šv. Jurgio bažnyčios parapijos klebonas dr. Saulius Matulis leido atlikti tyrimą bažnyčios patalpose. Darbo autorė tyrimui pasirinko vaikams įprastą chorų repeticijoms skirtą kambarį. Visi paprašyti dalyvauti tyrime Šiaulių Šv. Jurgio bažnyčios chore giedantys vaikai sutiko tai padaryti, entuziastingai domėjosi tyrimo pobūdžiu ir pagal susitarimą noriai dalyvavo tyrime. Tyrimo laikas buvo atskirai suderintas su kiekvienu tiriamuoju. Atliekant interviu jokie pašaliniai trikdžiai tyrėjai ir tiriamiesiems netrukdė. Interviu gauti duomenys buvo įrašyti į diktofoną.

Duomenų analizės metodas. Kokybiniai duomenų analizei atlikti yra pasirinkta psichologės Carla Willig sukurta interpretatyviosios fenomenologijos analizės koncepcija²¹⁷. Šis duomenų analizės metodas pasirinktas, nes jis paremtas tomis pačiomis subjektyvistinės ontologijos ir epistemologijos nuostatomis, kaip ir šio darbo teorinė koncepcija bei tyrimo metodologija. Vokiečių filosofo Edmund Husserl apibrėžtos šiuolaikinės fenomenologijos šalininkai tvirtina, kad pasaulis yra toks, kokį jį suvokia žmonės²¹⁸. Jie neneigia, kad pasaulis egzistuoja objektyviai, tačiau tam tikrą reikšmę žmonėms jis įgauna tik per jų sąmonę²¹⁹. Kokybinių tyrimų metodologiją nagrinėjanti C. Willig išskyrė keturias interpretatyviosios fenomenologijos stadijas: daugkartinis teksto skaitymas, temų suformulavimas ir etikečių priskyrimas, siekimas parengti struktūrą analizei, apibendrinamos lentelės sudarymas²²⁰.

Pirmoje stadijoje tyrėjas pasižymi svarbias vietas. *Antroje* stadijoje charakterizuojama kiekviena teksto dalis. Temų pavadinimai atspindi esminį požymį, kuris atsiskleidžia konkrečioje teksto dalyje. Šioje stadijoje galima naudoti specifinę terminologiją. *Trečioje* stadijoje tyrėjas apmąsto antroje dalyje nustatytų temų tarpusavio ryšius. Giminingas prasmes turinčios temos

²¹⁷ Bitinas B., Rupšienė L., Žydžiūnaitė V. Kokybinių tyrimų metodologija. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2008, p. 254–255

²¹⁸ Tidikis, R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003, p. 241

²¹⁹ Ten pat, p. 241

²²⁰ Bitinas B., Rupšienė L., Žydžiūnaitė V. Kokybinių tyrimų metodologija. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2008, p. 254–255

suformuoja klasterius (temų grupes). Temų klasteriams reikia suteikti etiketes, kurios atspindi tų temų esmę. *Ketvirtoje* stadijoje į apibendrinamąją lentelę įtraukiamos tos temos, kurios atspindi tiriamojo patirtį, susijusią su tiriamu fenomenu ir pateikiamos citatos, kurios iliustruoja kiekvieną temą²²¹. Remiantis šiuo duomenų analizės metodu išskirtų temų pagrindu formuluojami trečiosios praktinės šio darbo dalies poskyrių pavadinimai.

Tyrimo patikimumas. Šio darbo tyrimui pasirinktas priimtinausias pusiau struktūruoto interviu duomenų rinkimo metodas leido konceptualiai atskleisti ir suprasti subjektyvius vaikų vertinimus apie savo saviraiškos ypatybes, tėvų naudojamus auklėjimo stilius ir vaikų saviraiškos ypatybes tėvų naudojamų auklėjimo stilių kontekste. Taip per dominuojančio auklėjimo stiliaus prizmę buvo įvertintas šeimos vaidmuo vaiko saviraiškos galimybėms. Interpretatyviosios fenomenologijos duomenų analizės metodas padėjo suformuoti vaiko saviraiškos ypatybių auklėjimo kontekste fenomeno struktūrą. Nuosekliai laikantis šio duomenų analizės metodo stadijų ir interpretuojant vaikų subjektyvią patirtį buvo indukcijos būdu formuluojami su darbo objektu susiję apibendrinimai. Šiame darbe nurodomi tyrimo filosofiniai pagrindai, pagrindžiami ir apibrėžiami metodai, nurodomi analizės būdai, tyrimo etapai ir jo eiga. Kiti šios srities tyrėjai bet kada gali pakartoti panašaus pobūdžio tyrimą, todėl šis tyrimas yra falsifikabilus ir patikimas. Atliekant tyrimą taip pat buvo laikomasi tyrimo etikos principų.

2.3. Tyrimo etikos principai

Etikos principai padeda išlaikyti pusiausvyrą tarp tyrėjo siekio gauti informaciją ir tiriamojo apsaugos²²². Vienas labiausiai pripažintų tyrimų metodų ekspertų William Trochim išskyrė ir apibūdino penkias tyrimo etikos principų grupes: tiriamasis turi tyrime dalyvauti tik laisvanoriškai; tyrėjas turi supažindinti tiriamąjį su tyrimo pobūdžiu, tyrimo etikos principais, informuoti apie galimas rizikas ir gauti iš tiriamojo sutikimą dalyvauti tyrime (raštu arba įrašytą garso/vaizdo juostoje); tyrėjas turi visuose tyrimų etapuose apsaugoti tiriamąjį nuo žalos; tyrėjas turi užtikrinti iš tiriamojo ir apie tiriamąjį gautos informacijos konfidencialumą (niekas, išskyrus tyrėją, be tiriamojo sutikimo negali naudotis jo pateikta informacija); tyrėjas turi užtikrinti tiriamojo anonimiškumą (tiriamasis lieka anonimu viso tyrimo eigoje ir atlikus tyrimą)²²³. Atliekant kokybinius tyrimus etikos problemos yra dar labiau aktualesnės, nei atliekant kiekybinius tyrimus.

Dalyvaudami kokybiniame tyrime tiriamieji dažniau jaučia nerimą, lengviau yra juos išnaudoti ir publikuojant rezultatus sudėtingiau išlaikyti jų konfidencialumą bei anonimiškumą²²⁴.

²²¹ Ten pat, p. 254–255

²²² Kardelis, K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Judex leidykla, 2002, p. 76

²²³ Bitinas B., Rupšienė L., Žydžiūnaitė V. Kokybinių tyrimų metodologija. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2008, p. 113–115

²²⁴ Ten pat, p. 115–116

Kokybiniuose tyimuose tyrėjai išsamiai aprašo su tiriamojo asmeniniu gyvenimu susijusias detales. Todėl ypatingai turi būti saugoma apie probleminių tiriamųjų elgesį gauta jautri informacija, kurios atskleidimas padarytų materialinę ar moralinę žalą, iššauktų artimųjų, pažystamų ar net visos visuomenės pasmerkimą²²⁵. Kai tyrime dalyvauja vaikai, sutikimo gavimas apima dvi fazes. *Pirma*, tyrėjas konsultuojasi su atsakingais už tiriamuosius vaikus suaugusiais ir prašo jų leidimo. *Antra*, tyrėjai dėl tyrimo kreipiasi į pačius vaikus. Privalu gauti suaugusiųjų ir vaikų sutikimą²²⁶. Tyrėjai turi atsilyginti savo tiriamiesiems už pastarųjų dalinimąsi savo asmenine patirtimi. Atlygis tiriamiesiems gali būti suteiktas įvairia forma, susijęs su pagalbos suteikimu, išklausa, supažindinimu su tyrimo rezultatais, vaišiniu ir kt.²²⁷.

Šio tyrimo autorė vadovavosi visais kokybinio tyrimo etikos principais. Kaip jau buvo minėta anksčiau, tyrimo autorė kartu yra Šiaulių Šv. Jurgio bažnyčios choro vadovė, o tiriamieji yra šio choro dalyviai. Tyrėjo/vadovo ir tiriamųjų/darbuotojų ryšys gali trukdyti laikytis tiriamųjų laisvanoriško dalyvavimo tyrime principo (ypač privačiose įmonėse, kur vadovas/tyrėjas turi daug įvairių svertų priversti įmonės darbuotojus vykdyti su darbu nesusijusias užduotis)²²⁸. Šiuo atveju choro vadovės/tyrėjos ir choro dalyvių/tiriamųjų ryšys nepažeidė tyrimo etikos principų. Choro užsiėmimus vaikai lanko savanoriškai, todėl choro vadovė neturi jokių svertų direktyviai veikti vaikų saviraiškos laisvę. Tiriamieji visiškai laisvanoriškai dalyvavo tyrime. Priešingai, artimas tyrėjos ir tiriamųjų bei jų tėvų ryšys tapo dideliu privalumu atliekant tyrimą. Per ilgą laiką choro vadovei pavyko sėkmingai užmegzti dideliu tarpusavio pasitikėjimu grįstą bendravimą su chorą lankančiais vaikais ir jų tėvais. Chorą lankantys vaikai ir jų tėvai buvo supažinti su atliekamo tyrimo esme ir pobūdžiu. Visi tėvai davė raštišką sutikimą atlikti tyrimą su savo vaikais. Kai vaikų buvo paprašyta dalyvauti tyrime, jie taip pat visi noriai sutiko. Prieš interviu pradžią vaiko sutikimas dalyvauti tyrime buvo įrašomas į diktofoną. Tyrėja užtikrino iš tiriamųjų ir apie tiriamuosius gautos informacijos konfidencialumą bei tiriamųjų anonimiškumą.

Tyrimu siekiama išsiaiškinti kūrybingų vaikų saviraiškos ypatybes. Vaiko saviraiška yra susijusi ne su liga, probleminiu elgesiu, kokiais nors sutrikimais ar visuomenėje neigiamas konotacijas turinčiais reiškiniais, o su sveiku vaiko vystymusi ir saviaktualizacija²²⁹. Todėl psichologiniu požiūriu šis kokybinis tyrimas nebuvo sudėtingas daugumai vaikų ir nesukėlė jiems kokių nors neigiamų emocijų²³⁰. Atliekant tyrimą vaikai atrodė ramūs, jautėsi laisvai, pasitikėjo

²²⁵ Ten pat, p. 116–117

²²⁶ Kardelis, K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Judex leidykla, 2002, p. 78

²²⁷ Bitinas B., Rupšienė L., Žydžiūnaitė V. Kokybinių tyrimų metodologija. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2008, p. 117

²²⁸ Ten pat, p. 114

²²⁹ Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 21

²³⁰ Šis teiginys yra dar vienas papildomas argumentas, kodėl reikia vystyti sveiko, pozityvaus ir progresyvaus žmogaus elgesio bei socialinių ryšių tyrimus. Tokio pobūdžio tyrimai nekelia jokios grėsmės tiriamųjų sveikatai. Atvirkščiai, sėkmingai susiklosčiusio gyvenimo, pasiekimų, darnių šeimų ir panašūs tyrimai gali turėti teigiamą terapinį poveikį

tyrėja ir užtikrintai bei atvirai atsakinėjo į tyrėjos pateiktus interviu klausimus. Tyrime dalyvavę vaikai, prisimindami su savo saviraiška ir tėvų elgesiu susijusius aspektus, dažnai entuziastingai pasakojo prisiminimus ir atrodė, kad mėgaujasi savo patirtimis. Vėliau tyrimo autorė pasikvietė visus dalyvavusius tyrime vaikus į kavinę ir pavaišino juos ledais. Tyrimo dalyviai ir jų tėvai buvo supažindinti su apibendrintomis tyrimo išvadomis.

Tyrimo atlikimui buvo sąmoningai pasirinkta vaikams įprasta vieta, kur jie reguliariai dalyvauja choro repeticijose. Taip buvo siekiama, kad tiriamieji jaustųsi saugūs, ramūs ir atviri pokalbiui. Interviu klausimai buvo suformuluoti ir užduodami vaikams tokia forma ir tvarka, kad būtų išlaikytas šiltas, sąlyginai įprastas ir neformalus pokalbis, geriausiai atskleidžiantis su tyrimo objektu susijusius tiriamųjų subjektyvius vertinimus apie jų saviraiškos ypatybes bei patiriamą auklėjimo stilių šeimoje. Kitoje darbo dalyje analizuojami interviu metodu surinkti duomenys apie Šiaulių Šv. Jurgio chore giedančių vaikų saviraiškos ypatybes ir jų tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikas.

tiriamiesiems ir sustiprinti jų pasitikėjimą savimi, sukelti didžiavimosi jausmą bei dar labiau sustiprinti socialinius ryšius. Po to šių tyrimų rezultatus galima pritaikyti probleminiam elgesiui keisti ir sutrūkinėjusiems santykiams atstatyti. Perfrazuojant pastarąją mintį galima teigti, kad nepažystant sveiko žmogaus labai sunku būtų padėti ligotam.

3. Vaikų saviraiškos ypatybės ir auklėjimas jų šeimose

Interpretatyviosios fenomenologijos analizės pagalba buvo išskirtos su vaikų saviraiška ir jų šeimose praktikuojamu auklėjimo stiliumi susijusios subtemos. Pastarosios, atsižvelgiant į jų tarpusavio ryšius, buvo sujungtos į temas. Analogiškai temos buvo sujungtos į dvi temų grupes (arba temų klasterius) – „Vaikų saviraiškos ypatybės“ (jungia su saviraiška susijusias temas) ir „Tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikos“ (jungia su auklėjimo stiliais susijusias temas). Šių dviejų temų grupių pagrindu atitinkamai sudaryti du šio trečiojo skyriaus poskyriai. Pirmame poskyryje „Vaikų saviraiškos ypatybės“, remiantis save aktualizuojančio žmogaus savybėmis, siekiama atskleisti, kokias saviraiškos ypatybes turi tiriamieji. Antrame poskyryje „Tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikos“, remiantis integruotu tėvų elgesio stilių modeliu, analizuojamos auklėjimo stilių charakteristikos tiriamųjų šeimose. Siekiant atsakyti į svarbiausią tyrimo klausimą, kokios vaikų saviraiškos ypatybės ir auklėjimo stiliai jų šeimose, sudaromas papildomas šio trečio skyriaus trečiasis poskyris „Vaikų saviraiškos ypatybės tėvų naudojamų auklėjimo stilių kontekste“. Jame siekiama suprasti vaikų saviraiškos ypatybes jų tėvų naudojamų auklėjimo stilių kontekste ir apibūdinti vaiko saviraiškos galimybes šeimoje.

3.1. Vaikų saviraiškos ypatybės

Teorinėje darbo dalyje buvo apibrėžta, kad vaiko saviraiška, šalia spontaniškumo, kūrybiškumo, religingumo ir kt., reiškia vieną svarbiausių aukštesniųjų saviaktualizacijos grupės poreikių²³¹. Save aktualizuojančio asmens savybėmis pasižymintis vaikas sėkmingai išreiškia savo sugebėjimus veikloje (patenkina saviraiškos poreikį) ir turi sudarytas galimybes saviraiškai (turi sudarytas galimybes saviraiškos poreikio patenkinimui)²³². Kaip jau buvo minėta, A. Maslow, remdamasis ilgą laiką atliktais tyrimais, išskyrė keliolika save aktualizuojantiems žmonėms būdingų savybių: efektyvesnis realybės suvokimas; geresnis savęs, kitų ir gamtos priėmimas; didesnis spontaniškumas ir natūralumas; didesnė orientacija į problemą; didesnis privatumo poreikis; nepriklausomybė nuo vyraujančios kultūros; sugebėjimas mėgautis supančia aplinka; viršūnių išgyvenimų patyrimas; stipresnis bendrumo su žmonėmis jausmas; gilūs tarpasmeniniai santykiai; demokratinė charakterio struktūra; didelis kūrybiškumas; gėrio ir blogio skyrimas; didesnis nepriklausomumas nuo žemesniųjų poreikių; gebėjimas integruoti skirtybes ir kt.²³³

²³¹ Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofą, 2006, p. 20–21, 78 ir 135

²³² Ten pat, p. 20–21 ir 135

²³³ Ten pat, p. 93–94

Atliekant tyrimą buvo siekiama atskleisti, ar tiriamieji pasižymi kai kuriomis A. Maslow pateiktomis save aktualizuojančio asmens savybėmis ir taip konceptualiai nustatyti jų saviraiškos ypatybes bei suformuluoti prielaidas apie vaikų turimas saviraiškos galimybes. Analizuojant tyrimu gautus duomenis buvo išskirtos šios temos, kurios dėl ryšių su saviraiška sudaro „Vaikų saviraiškos ypatybių“ temų grupę: „Saviraiškos poreikis“, „Kūrybiškumas“, „Savęs priėmimas“, „Natūralumas“, „Tarpasmeniniai santykiai“, „Nepriklausomybė nuo vyraujančios kultūros“, „Viršūnių išgyvenimai“. Šios temos yra šio poskyrio analizės objektas. Kaip jau minėta, kiekviena tema yra sudaryta iš keleto subtemų.

Saviraiškos poreikis

Tiriamosios Rūta²³⁴, Marija, Ona lanko Šiaulių Šv. Jurgio bažnyčios chorą, nes siekia patenkinti aukštesnįjį saviraiškos poreikį²³⁵ (žr.: 1 lentelės subtemą „Saviraiškos siekis“). Rūta teigė, kad visą gyvenimą dainavo ir giedot norėjo. Marija norėjo lankyti chorą ir visą laiką domėjosi įvairiomis sritimis. Ona taip pat norėjo įsitraukti į choro veiklą.

Pagal žmogaus motyvacijos teoriją, patenkinus žemesnius žmogaus poreikius, jo elgesį pradeda motyvuoti aukštesnieji poreikiai²³⁶. Kilimą poreikių piramidės laiptais aukštyrų saviaktualizacijos galima vadinti prigimtinio potencialo vystymu ir sveikos asmenybės augimu²³⁷. Patenkinus pamatines žemesniųjų poreikių grupes (fiziologinius, saugumo, meilės, įvertinimo) iškyla aukštesnieji saviaktualizacijos (meta) poreikiai (saviraiška, kūrybiškumas, religingumas, spontaniškumas ir kt.)²³⁸.

Tiriamosioms Rūtai, Marijai ir Onai atsirado aukštesnysis saviraiškos poreikis, nes kasdieniniame gyvenime jos sėkmingai tenkina žemesnius poreikius (fiziologinius, saugumo, meilės, įvertinimo). Todėl galima daryti prielaidą, kad šių tiriamųjų aplinkoje yra sudarytos pakankamos galimybės žemesniųjų poreikių patenkinimui ir tuo pačiu aukštesniojo saviraiškos poreikio atsiradimui.

Gauti tyrimų duomenys rodo, kad tiriamieji vaikai saviraiškos poreikį sieja su saviaktualizacijos poreikių grupei priskiriamu religingumo poreikiu (žr.: 1 lentelės subtemą „Religingumas“). Religingumo poreikio tenkinimą lydi pažinimo džiaugsmas, įsijautimas ir pakylėjimas. Pradėjusi lankyti chorą Dovilė pažino, kad ne tik malda, bet ir giesmė galima šlovinti

²³⁴ Dėl anonimiškumo principo užtikrinimo visi tiriamųjų vardai yra pakeisti.

²³⁵ Toks tyrimo rezultatas nestebina, nes po intensyvosios atrankos buvo tiriami labiausiai save aktualizuojančio žmogaus savybėmis pasižymintys vaikai, kuriems yra aktualūs aukštesnieji poreikiai. Taip yra siekiama atskleisti, koks tėvų naudojamas auklėjimo stilius sudaro palankias galimybes vaikų saviraiškai ir skatina juos sėkmingai save išreikšti veikloje bei vystyti savo prigimtinius sugebėjimus.

²³⁶ Maslow, A. A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 1943, Vol. 50, Nr. 4, 370–396, <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>, žiūrėta 2012 08 11

²³⁷ Ten pat

²³⁸ Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 77–78

Dievą. Giedodama Ona giliai įsijaučia, užmezga ryšį su Dievu ir jaučiasi pakylėta. Rūtai tikėjimo poreikis kyla iš vidaus. Adomui įdomu giesmė garbinti Viešpatį. Saviaktualizacijos poreikiai (saviraiška, kūrybiškumas, spontaniškumas, religingumas ir kt.) priklauso tai pačiai aukštesniųjų poreikių grupei, todėl yra glaudžiai tarpusavyje susiję ir dažnai pasireiškia kartu²³⁹. Pavyzdžiui, sunku įsivaizduoti kūrybingą žmogų, kuris nepasižymi jautrumu, spontaniškumu, neišreiškia savęs veikloje, neturi estetinio grožio jausmo ir kitų aukštesniųjų saviaktualizacijos grupės poreikių.

Šiame tyrime Oksana nurodė, kad svarbiausias jos motyvas dalyvauti choro veikloje buvo siekis patenkinti žemesnįjį priklausomybės bendraamžių grupei poreikį (žr.: 1 lentelės subtema „Saviraiškos poreikio stoka“). Ji teigė, kad į chorą eidavo tik susipažinti su draugais. Priklausymo grupei poreikis buvo lydimas su dar žemesniu saugumo poreikiu glaudžiai susijusios baimės. Oksana bijojo, ar pritaps prie kitų choro narių.

Noras priklausyti kokiai nors grupei, organizacijai, bendruomenei gali pasireikšti ne dėl saviraiškos ir kitų saviaktualizacijos poreikių, o dėl siekių patenkinti žemesnius saugumo, meilės, priklausomybės ar įvertinimo poreikius²⁴⁰. Dalyvavimas chore nebūtinai yra paskatintas siekio patenkinti aukštesnįjį saviraiškos poreikį. Save aktualizuojantys asmenys paprastai nebijo to, kas nežinoma, nejaučia to kaip grėsmės, drąsiai imasi naujos veiklos ir tuo smarkiai skiriasi nuo vidutinių žmonių²⁴¹. Todėl galima teigti, kad prieš pradėdant lankyti chorą tiriamajai Oksanai nebuvo iškilęs aukštesnysis saviraiškos poreikis. Analogiškai taip pat galima daryti prielaidą, kad šios tiriamosios aplinkoje nėra sudarytos pakankamos galimybės žemesniųjų poreikių patenkinimui ir aukštesniojo saviraiškos poreikio atsiradimui.

Tačiau šiuo metu Oksanai po truputį pradeda atsirasti kitų, aukštesnių nei priklausymo bendraamžių grupei, poreikių, kuriuos ji dar negali aiškiai apibūdinti (žr.: 1 lentelės subtema „Saviraiškos užuomazgos“). Oksana jaučia, kad chore kažką sielai randa. Remiantis žmogaus elgesio motyvacijos teorijos požiūriu, ši tiriamoji, lankydama chorą, galimai pradeda tenkinti žemesnius saugumo ir priklausymo bendraamžių grupei poreikius, todėl po truputį atsiranda aukštesnieji poreikiai.

Visi tiriamieji dalyvauja Šiaulių Šv. Jurgio parapijos veikloje, sėkmingai derindami savanaudiškus ir visai parapijai naudingus tikslus. Jie patenkina savo saviraiškos, religingumo ir kitus poreikius, vysto savo prigimtinius sugebėjimus bei talentus. Tuo pačiu tiriamieji savanoriškai ir be jokio atlygio dalyvauja bažnyčios chore bei atlieka kitą visai parapijos bendruomenei naudingą veiklą (pvz.: padeda pasiruošti parapijos bendruomenės šventėms). Tiriamoji Lina artikuliuotai atskleidė, kaip dalyvaudama choro veikloje, sėkmingai integruoja savanaudišką siekį tobulinti savo

²³⁹ Serlin, I. The History and Future of Humanistic Psychology. *Journal of Humanistic Psychology*, 2011, Vol. 51, No. 4, p. 228–231

²⁴⁰ Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 69–77

²⁴¹ Ten pat, p. 191

balsą ir nesavanaudišką bei savanorišką dalyvavimą parapijos veikloje (žr.: 1 lentelės subtemą „Skirtybių integravimas“). Lina teigė, kad pradėjo dalyvauti chore, nes siekia lavinti balsą.

Save aktualizuojantiems žmonėms būdingas gebėjimas integruoti skirtybes²⁴². Poliariškumai, priešybės, dichotomijos būdingos ne visai sveikiems žmonėms, nes sveiki žmonės gyvenime išskylančias įvairias dichotomijas paprastai lengvai įveikia, poliariškumai išnyksta, o priešybės susilieja²⁴³. Žmogui dažnai iškyla savanaudiškumo ir altruizmo dichotomija²⁴⁴. Save aktualizuojančiam žmogui ši dichotomija išnykta, nes kiekvieną poelgį jis tuo pačiu metu traktuoja kaip savanaudišką ir kartu nesavanaudišką, naudingą išorinei aplinkai²⁴⁵. Taigi, galima teigti, kad tiriamieji pasižymi savanaudiškumo ir nesavanaudiškumo skirtybių integravimo savybe, būdinga save aktualizuojantiems žmonėms.

1 lentelė. Saviraiškos poreikis

Tema	Subtema	Pagrindimas (citasos)
Saviraiškos poreikis	Saviraiškos siekis	„<...> visą gyvenimą dainavau ir giedot norėjau... <...> noriu veiklos (Rūta). <...> pati savo noru nuėjau paklausti, ar aš galėčiau <...> lankyti tą chorą <...> aš visą laiką domėjausi, visą laiką norėjau labai plačiai viską matyti ir žinoti, man neužteko tik vienos srities <...> aš ieškojau savęs, vat, visose šitose veiklose (Marija). <...> visada labai norėjau <...> kažkur Šiauliuose įsitraukti į šitą veiklą... (Ona).“
	Religingumas	„<...> pagalvojom <...>, kad jau neužtenka tiesiog eiti į bažnyčią, norim kažko daugiau <...> pažinau <...>, kad tikėjimas ne tik maldos žodžiai <...>, bet ir giesmė galima šlovint. Yra toks noras... (Dovilė). <...> kai giedi tas giesmes, taip įsijauti, kad atrodo kalbi su Dievu, kažkas tokio. <...> gerai pasijaučiau, kažkas pakylėta... (Ona). <...> pagiedu ir pasijuntu geriau <...> ir šiaip man tas tikėjimas nėra labai svetimas, tai va toks yra noras iš vidaus (Rūta). <...> tiesiog čia labai patinka ir šiaip įdomu kitaip garbinti Viešpatį (Adomas).“
	Saviraiškos poreikio stoka	„Būdavo laikas, kai eidavau vien dėl draugų, ta prasme susipažinti čia. <...> bijojau, ar iš tiesų pritapsiu, nes baisiai bijojau, kad ne. (Oksana).“
	Saviraiškos užuomazgos	„O dabar jaučiu, kad kažką sielai randu (Oksana).“
	Skirtybių integravimas	„<...> atsirado vienas toks <...> dalykas, kodėl aš atsiradau čia, tai dėl to, kad šiais metais supratau, kad man reikia lavinti balsą ir tai yra dar viena galimybė, kur aš galiu tai daryti. Ir norėjau ir todėl, kad gaučiau šiokios tokios naudos savo balsui, nes mėgstu dainuoti (Lina).“

²⁴² Ten pat, p. 217–219

²⁴³ Ten pat, p. 217

²⁴⁴ Maslow, A. Synergy in the Society and in the Individual. *Journal of Individual Psychology*, 1964, Vol. 20, No. 2, p. 153–164

²⁴⁵ Ten pat, p. 153–164

Apibendrinant galima teigti, kad tiriamieji turi galimybes patenkinti žemesnius poreikius, todėl jiems iškyla aukštesnysis saviraiškos poreikis, kuris yra glaudžiai susijęs su religingumu. Tiriamajai Oksanai dar pilnai nepasireiškė saviraiškos poreikis. Tai reiškia, kad ji, užsiimdama veikla, visų pirma siekia patenkinti žemesnius poreikius. Tiriamieji pasižymi save aktualizuojančiam žmogui būdinga skirtųjų integravimo savybe, nes išreikšdami save veikloje, sugeba derinti savanaudiškumo ir nesavanaudiškumo dichotomiją. Remiantis save aktualizuojančio žmogaus savybėmis toliau bus detaliau nagrinėjamos vaikų saviraiškos ypatybės.

Kūrybiškumas

Visi tiriamieji nuo pat mažens turi kūrybiškumo poreikį, sėkmingai išreiškia save, domėdamiesi ir užsiimdami įvairiais menais (žr.: 2 lentelės subtemą „Kūrybiškumo poreikis“). Marija lankė mokyklos chorą, grojo gitara, lankė įvairius būrelius ir mokėsi konservatorijoje. Dovilė lankė muzikos ir dailės mokyklas. Adomas yra baigęs muzikos mokyklą.

Interviu apklausti vaikai pasižymi padidėjusio kūrybiškumo savybe (žr.: 2 lentelės subtemą „Padidėjęs kūrybiškumas“). Šiuo metu tiriamieji sėkmingai vysto savo prigimtinius sugebėjimus kūrybinėje veikloje. Jie gieda, dainuoja, groja, šoka, piešia, fotografuoja, vaidina teatre ir užsiima kitomis su įvairiais menais susijusiomis veiklomis. Lina lanko dramos būrelį, dainuoja, mokosi groti gitara, gieda chore, lanko šokių būrelį ir laisvalaikiu piešia. Rūta dainuoja, groja ir šoka. Ona lanko šokių užsiėmimus ir dailės mokyklą. Oksana šoka ir lanko mokyklos chorą. Agnė lanko muzikos mokyklą ir fotografijos būrelį. Adomas dalyvauja choro veikloje.

Kaip jau buvo minėta, saviraiška tiesiogiai yra susijusi su kitu saviaktualizacijai svarbiu kūrybiškumo poreikiu²⁴⁶. A. Maslow pabrėžė, kad save aktualizuojantis individas yra kuriantis individas²⁴⁷. Vidinė laisvė ir spontaniškumas leidžia save aktualizuojančiam asmeniui demonstruoti visa apimantį kūrybiškumą²⁴⁸. Šis kūrybiškumas pasiekia ir paliečia kiekvieną veiklą, kurioje žmogus dalyvauja²⁴⁹. Tiriamieji turi aiškiai išreikštą aukštesnįjį kūrybiškumo poreikį, kuris lydi juos nuo pat ankstyvos vaikystės. Vaikai sėkmingai tenkina kūrybiškumo poreikį, užsiimdami mėgstama kūrybine veikla.

Tiriamieji ne tik aktyviai išreiškia save įvairioje kūrybinėje veikloje ir taip vysto savo prigimtinius sugebėjimus, bet taip pat intensyviai sportuoja, dalyvauja popamokinėje ir jaunimo organizacijų veikloje bei aktyviai prisideda prie pilietinių iniciatyvų įgyvendinimo (žr.: 2 lentelės subtemą „Padidėjęs veiklumas“). Lina lankė plaukimo būrelį. Rūta aktyviai sportuoja. Agnė dirba

²⁴⁶ Serlin, I. The History and Future of Humanistic Psychology. *Journal of Humanistic Psychology*, 2011, Vol. 51, No. 4, p. 228–231

²⁴⁷ Maslow, A. *The Farther Reaches of Human Nature*. New York: Penguin Books, 1971, p.43

²⁴⁸ Maslow, A. Būties psichologija. Vilnius: Vaga, 2011, p. 22

²⁴⁹ Ten pat, p. 22

žirgyne. Ona domisi įvairiomis popamokinėmis veiklomis ir renginiais. Marija dalyvauja pilietinėse akcijose. Adomas yra įsitraukęs į skautų judėjimą.

Aukštesniųjų poreikių patenkinimas sukelia teigiamus pilietinius ir socialinius padarinius²⁵⁰. Tenkinantis aukštesnius poreikius žmogus vysto savo prigimtinius sugebėjimus ir tuo pačiu prisideda prie visos visuomenės klestėjimo²⁵¹. Tokie žmonės linkę tapti geresniais tėvais, mokytojais, piliečiais ir t. t.²⁵² Tiriamieji sėkmingai tenkina aukštesniuosius saviraiškos, religingumo ir kūrybiškumo poreikius. Didelis užimtumas kūrybinėje veikloje paradoksaliai ne mažina, bet didina vaikų veiklumą. Tiriamieji aktyviai dalyvauja įvairiose veiklose ir pilietiniame gyvenime. Todėl tikėtina, kad šie vaikai gerai atliks savo vaidmenis visuomenėje ir prisidės prie jos gerovės kūrimo.

2 lentelė. Kūrybiškumas

Tema	Subtema	Pagrindimas (citatos)
Kūrybiškumas	Kūrybiškumo poreikis	„<...> lankydavau mokykloje chorą, o paskui dar esu grojusi gitara, lankiau teatrą, įvairius muzikinius būrelius, mokiausi konservatorijoje (Marija). <...> lankiau muzikos mokyklą, po to <...> dailės mokyklą. Ir dar visokių būrelių būdavo... (Dovilė). <...> pernai baigiau „muzikalę“... (Adomas).“
	Padidėjęs kūrybiškumas	„<...> man pasiūlė <...> eiti į dramos būrelį, <...> nes neišsėdėdavau <...> ir ten gan sužibėjau... <...> šiemet pradėjau dainuoti papildomai pas mokytoją, ten dainuoju, dar su gitara mokausi groti, vat, dalyvauju šitame chorelyje papildomai. Ir dar šokius lankau. Nu <...>, kad pralavint savo judėjimo tokią laisvę, išlaisvint savo kūną. <...> dar laisvalaikiu piešiu... (Lina). Dainuoju, groju, šoku jaunimo centre jau antrus metus (Rūta). <...> lankau šokius, „Lindy Hop“‘q“, dailės mokyklą... (Ona). Šoku ir lankau mokyklos chorą (Oksana). Lankau muzikos mokyklą, <...> fotografijos būrelį (Agnė). <...> priklausau <...> chorui (Adomas)“
	Padidėjęs veiklumas	„<...> lankiau plaukimo būrelį. <...> gerai sekė ir ten prizinės vietos, atsimenu džiaugdavaus (Lina). <...> sportą lankau, be jo negalėčiau gyventi (Rūta). Lankau <...> žirgyną... (Agnė). Lankau <...> mokykloje popamokines veiklas, renginius... (Ona). <...> dalyvavau „Pažink save“, „Gelbėk vaikus“ projektuose, skautais domėjau šiek tiek, dalyvavau „Maisto bankas“ veikloje (Marija). <...> dabar einu į skautus (Adomas). Dalyvauju visur kur įmanoma... (Rūta).“

²⁵⁰ Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofą, 2006, p. 135

²⁵¹ Ten pat, p. 139

²⁵² Ten pat, p. 135

Apibendrinant galima teigti, kad tiriamieji pasižymi save aktualizuojantiems žmonėms būdinga padidėjusio kūrybiškumo savybe. Aukštesniųjų saviaktualizacijos grupės poreikių (saviraiškos, religingumo, kūrybiškumo) tenkinimas didina vaikų veiklumą ir pilietinį aktyvumą.

Savęs priėmimas

Tiriamieji išskyrė šias savo charakterį apibūdinančias savybes: stiprybė, nuoširdumas, gailestingumas, ištikimybė, optimizmas, jautrumas, atvirumas, draugiškumas, atlaidumas, supratingumas, kantrybė, gebėjimai atsiriboti ir atsipalaiduoti (žr.: 3 lentelės subtemą „Charakterio savybės“). Ona jaučiasi stipri, nuoširdi, atidi ir ištikima. Lina yra optimistė, jautri ir atvira. Agnė akcentavo draugiškumą. Rūta yra atlaidi. Marija pabrėžė draugiškumą, supratingumą ir gailestingumą. Dovilė jaučiasi kantri ir mokanti atsiriboti. Adomas teigė, kad moka atsipalaiduoti.

A. Maslow išskyrė šiuos žemesnius poreikius tenkinančių žmonių charakterio bruožus: stipri valia, drąsa, pasitikėjimas savimi, savigarba, nuoširdumas, pagarba kitiems, geraširdiškumas, užuojauta, draugiškumas, ramumas, atsipalaidavimas ir kt.²⁵³ Apklaustiesiems vaikams būdingos labai panašios charakterio savybės kaip ir žemesnius poreikius sėkmingai tenkinantiems žmonėms. Tai reiškia, kad šie tiriamieji sėkmingai tenkina žemesnius poreikius ir turi pagrindus aukštesnių poreikių atsiradimui. Jų charakterio savybės yra palankios saviaktualizacijai.

Tiriamieji, paprašyti apibūdinti savo idealą, kuriuo norėtų tapti, nurodė save aktualizuojančio asmens savybes, t. y. savybes, kuriomis jau dabar patys tiriamieji pasižymi (žr.: 3 lentelės subtemą „Idealas“). Linai idealas yra valingas žmogus, kuris yra jautrus aplinkai ir nuolat veikiantis. Rūta mano, kad reikia stengtis būti stipresniu ir drąsiai imtis veiklos. Marija teigia, kad žmogus turi tobulėti ir neapsiriboti materialistinėmis vertybėmis (žemesniaisiais poreikiais).

Aukštesnius poreikius tenkinantiems asmenims būdingas savęs priėmimas²⁵⁴. Jie linkę pripažinti save tokiais, kokiais jie yra iš tikrųjų²⁵⁵. Tiriamieji, apibūdindami savo idealą, pabrėžė save aktualizuojančiam žmogui būdingas savybes. Šie vaikai sėkmingai tenkina žemesnius poreikius ir išreiškia save veikloje. Ateityje tiriamieji iš esmės nori būti tokie, kokie yra dabartyje. Todėl galima teigti, kad vaikai visapusiškai priima save tokiais, kokiais jie yra iš tikrųjų.

Kai kurie tiriamieji akcentavo didelę meilę gyvūnams (žr.: 3 lentelės subtemą „Meilė gamtai“). Rūta svajoja tapti zoologijos sodo prižiūrėtoja, nes labai myli gyvūnus. Agnė teigė, kad myli arklius. Save aktualizuojantys asmenys linkę jaustis neatsiejama gamtos dalimi, todėl natūraliai priima ne tik save, bet dažnai jaučia didelę meilę ir gamtai²⁵⁶. Šie vaikai visiškai priima ne tik save, bet ir gamtą.

²⁵³ Ten pat, p. 109

²⁵⁴ Ten pat, p. 193

²⁵⁵ Ten pat, p. 193

²⁵⁶ Ten pat, p. 193

Tiriamoji Oksana, kalbėdama apie savo charakterio savybes, nurodė, kad neturi įgūdžių mandagiai ir neprimetant savo nuomonę bendrauti su suaugusiais (žr.: 3 lentelės subtemą „Savęs priėmimo stoka“). Apibūdindama savo idealą, kuriuo norėtų tapti, skirtingai nei kiti tiriamieji, Oksana nekalbėjo apie save. Jautėsi, kad tiriamoji nelabai patenkinta savimi ir norėtų, kad būtų labiau vertinama aplinkinių. Nuolatinis tam tikrų poreikių tenkinimas formuoja atitinkamą asmens struktūrą²⁵⁷. Žmonės, kurie nuolat tenkina savo priklausymo, įvertinimo ir saviraiškos poreikius, išsiugdo atitinkamas charakterio savybes – tolerantiškumą ir pagarbą kito nuomonei bei pasitikėjimą savimi²⁵⁸. Žmogaus motyvacijos teorijos požiūriu, Oksana neišsiugdė pagarbos kito nuomonei ir nepakankamai pasitiki savo jėgomis, nes neturėjo užtektinai galimybių patenkinti priklausymo, įvertinimo ir saviraiškos poreikių.

3 lentelė. Savęs priėmimas

Tema	Subtema	Pagrindimas (citasos)
Savęs priėmimas	Charakterio savybės	„Esu labai stipri iš vidaus, mane labai sunku palaužti <...> bendrauju labai nuoširdžiai, stengiuosi nieko neįskaudinti, <...> moku saugoti paslaptis (Ona). Aš <...> save galiu įvardyti kaip optimistę... <...> esu labai žmogiška, <...> mano silpnybė <...> jautrumas, kartais taip per jautriai reaguuju... Labai atvira... (Lina). Aš labai draugiška (Agnė). Negaliu ant žmogaus pykt... (Rūta). <...> draugiškumas, supratingumas, stengimasis padėti, užjausti... (Marija). Kantrybė <...> išklašymas kito žmogaus <...> mėgstu kartais atsiribot... (Dovilė). <...> moku atsipalaiduoti... (Adomas).“
	Idealas	„<...> idealas yra valingas žmogus, kuris <...> jautrus aplinkai ir toks nuolat veikiantis... <...> degantis žmogus (Lina). <...> reikia būt savim. Reikėtų gyvenime stengtis pabūt stipresniu... <...> tiesiog reik imtis ir daryt... (Rūta). <...> niekada nestovėti vietoje ir tobulėti... <...> svarbiausia yra būti geru žmogumi, kad išliktų tos pagrindinės vertybės, kad mes nebūtume vien tik materialistai, nematyume pasaulyje vien tiktai pinigų... (Marija).“
	Meilė gamtai	„<...> mano svajonė yra būt kokio zoologijos sodo prižiūrėtoja. Aš „žiauriai“, „žiauriai“ myliu gyvūnus... (Rūta). <...> myliu arklius (Agnė).“
	Savęs priėmimo stoka	„Tobulinti reikėtų bendravimą ir vyresniųjų supratimą, ypatingai kas liečia diskusijas, kad gražiai, neįžeidžiant, demokratiškai išlaikyti savo nuomonę, nes dažnai elgiuosi kaip stačiokė. <...> noriu būti autoritetas <...>, kad sakyti, nu vat, Oksana taip darė... (Oksana).“

²⁵⁷ Ten pat, p. 135

²⁵⁸ Ten pat, p. 135

Tiriamieji pasižymi save aktualizuojančiam žmogui būdinga savęs priėmimo savybe. Vaikams būdingos žemesnius poreikius tenkinančio ir save aktualizuojančio žmogaus charakterio savybės. Jie priima save tokius, kokie jie yra dabar. Kai kurie tiriamieji akcentavo didelę meilę gamtai. Pastarieji pasižymi save aktualizuojantiems žmonėms būdinga gamtos priėmimo savybe. Oksana išsiskyrė iš tiriamųjų, nes nepatenkina žemesniųjų priklausymo ir įvertinimo grupės poreikių, pilnai nepriima savęs ir aplinkinių bei neturi tolerantiško bendravimo įgūdžių.

Natūralumas

Kai kurie tiriamieji tvirtai pareiškė, kad paprastai jie nepasiduoda aplinkinių nuomonei ir stengiasi elgtis natūraliai (žr.: 4 lentelės subtemą „Aplinkos spaudimo ignoravimas“). Lina teigė nemokanti pasiduoti „bandos jausmui“ ir negali tylėti, kai, jos manymu, aplinkoje vyksta blogi dalykai. Dvilė akcentavo žmogaus individualumą. Pastaroji nurodė, kad kiekvienam žmogui neįtiksi, todėl reikia stengtis atrasti save. Rūta pabrėžė, kad pataikaujant aplinkai žmogus praranda save. Ji ignoruoja žmones, kuriems nepatinka.

Save aktualizuojančiam asmeniui aplinkinių požiūris nesutrukdo būti savimi ir daryti tai, ką jis laiko esant svarbiu²⁵⁹. Toks žmogus nelinkęs pasiduoti aplinkinių nuomonei²⁶⁰. Kai save aktualizuojančius asmenis pradeda slėgti aplinkinių spaudimas, jie mieliau renkasi draugiją, kuri nevaržo jų natūralios, laisvos, spontaniškos raiškos²⁶¹. Šie tiriamieji paprastai sėkmingai priešinasi aplinkinių spaudimui, puoselėja savo individualizmą, ignoruoja jiems nepalankius aplinkinius ir išlieka natūralūs.

Tačiau dalis tiriamųjų ypač neigiamai atsiliepė apie mokyklos instituciją. Vaikai teigia, kad mokyklos bendruomenė slopina jų asmenybes ir saviraišką (žr.: 4 lentelės subtemą „Prisitaikymas prie mokyklos aplinkos“). Jie pripažino, kad mokykloje yra priversti taikytis prie aplinkinių bendraamžių nuomonės. Lina kategoriškai pareiškė, kad mokykla žudo kūrybiškumą. Marija teigė, kad mokykloje privalai taikytis prie visų, kad neliktum atstumtas. Agnė mano, kad mokykloje kartais reikia tiesiog įtikti.

Elgesį determinuoja vidinė motyvacija ir aplinkos jėgos²⁶². Nepalankioje aplinkoje (pvz.: šeimoje, mokykloje, bendruomenėje) gali būti vaikui trukdoma patenkinti saviraiškos poreikį ir taip lengvai sunaikinami jo prigimtiniai sugebėjimai²⁶³. Kūrybiškumas universaliai stebimas tarp mažų

²⁵⁹ Ten pat, p. 194

²⁶⁰ Ten pat, p. 194

²⁶¹ Ten pat, p. 194

²⁶² Ten pat, p. 60

²⁶³ Ten pat, p. 18

vaikų, tačiau šį kūrybiškumą linkę užgožti įvairios aplinkos slopinančios jėgos²⁶⁴. Slopinanti vaikų saviraišką mokyklos bendruomenė gali negrįžtamai sunaikinti jų prigimtinius sugebėjimus ir neparuošti efektyviam veikimui visuomenėje.

Kai kurios tiriamosios pabrėžė, kad kūrybinė veikla yra atsvara mokyklai (žr.: 4 lentelės subtemą „Mokyklai alternatyvi aplinka“). Mokykloje sunku būti savimi. Kūrybinė veikla leidžia atsiskleisti asmenybei ir susitikti su bendraminčiais, kurie nevaržo jų saviraiškos. Tiriamieji pasijaučia asmenybėmis, kai išreiškia save mėgstamoje veikloje už mokyklos bendruomenės ribų. Lina teigia, kad po pamokų vykstantys būreliai yra atsvara būti savimi. Onai taip pat po pamokų vykstantys būreliai labiau patinka nei mokykla.

Tiriamoji Oksana kiekvieną dieną stengiasi įtikti aplinkiniams (žr.: 4 lentelės subtemą „Natūralumo stoka“). Oksana teigia, kad pagrindinėje jos kūrybinėje veikloje, t. y. šokių užsiėmimuose, ji visą laiką yra priversta pasitemti ir elgtis nenatūraliai. Tai reiškia, kad dalyvauti kūrybinėje veikloje tiriamąją dažnai motyvuoja ne aukštesnysis saviraiškos poreikis, o žemesnieji priklausymo grupei ar įvertinimo poreikiai. Todėl Oksana, užsiimdama kūrybine veikla, dažnai nejaučia jokio malonumo.

4 lentelė. Natūralumas

Tema	Subtema	Pagrindimas (citasos)
Natūralumas	Aplinkos spaudimo ignoravimas	„<...> atsitikus tam tikrai situacijai, aš nemoku pasiduoti tai bangai, tam bandos jausmui. <...> negalima tylėt, kai matai, kad šalia tavęs darosi keisti, blogi dalykai (Lina). <...> kiekvienas žmogus yra skirtingas, tu kiekvienam neįtiksi ir reikia stengtis save atrast (Dovilė). Šiaip seniau tikrai norėdavau elgtis taip, kad patikčiau kitiems, bet tada tokia jautiesi ne savim... O dabar tai esu savim, jei kam nepatinku – tai ką padarysi. Reiškia su jais nebendrausiu... (Rūta).“
	Prisitaikymas prie mokyklos aplinkos	„<...> Mokykloj prisitaikai. Čia mokykla yra iš viso dar kita tema. Apskritai apie ją reikėtų atskirą tyrimą daryti „Kaip mokykla žudo kūrybiškumą“ (Lina). Taip yra jaučiamasi mokykloj, kad turėtum draugų, kad nebūtum atstumtas, nes mokykloje kaip būna tos grupelės ir tu turi stengtis taikytis prie visų, kad tu neliktum vienas tas nuskriaustasis (Marija). <...> kartais būna taip, kad reikia tiesiog įtikti... Mokykloje (Agnė).“

²⁶⁴ Maslow, A. Būties psichologija. Vilnius: Vaga, 2011, p. 22

4 lentelės tęsinys

Tema	Subtema	Pagrindimas (citas)
Natūralumas	Mokyklai alternatyvi aplinka	„O būreliai yra kaip atsvara tam, kad būčiau tas, kas esu (Lina). Į šokių einu tai turbūt todėl, kad ten renkasi įdomūs žmonės, ne tokie su kuriais bendrauju mokykloje <...>, ten, būreliuose žmonės labai nuoširdūs, draugiški ir kažkaip gerai ten jaučiuosi (Ona).“
	Natūralumo stoka	„<...> Praktiškai kiekvieną dieną stengiuosi elgtis taip, kad patikčiau aplinkiniams. Šokiuose ypatingai. Šokiuose visą laiką turi pasitempt, šypsotis, kas kad mano pasaulis griūna, kad viskas byra, kaip smėlio pilys, bet aš turiu būti pasitempus ir džingtis, nes niekas negali matyti to, kas dedasi viduje (Oksana).“

Sunku vienareikšmiškai apibendrinti, ar tiriamieji pasižymi natūralumo savybe, būdinga save aktualizuojantiems žmonėms. Vaikai paprastai elgiasi natūraliai ir nepataikauja aplinkinių lūkesčiams, todėl jie pasižymi natūralumo savybe. Tačiau mokykloje tiriamieji yra priversti prisitaikyti ir elgtis pagal mokinių bendruomenėje vyraujančias elgesio normas, nes kitaip bus atstumti. Tai gali slopinti vaikų saviraišką ir žlugdyti jų prigimtinius sugebėjimus. Vaikai neigiamai atsiliepią apie mokyklą ir jai priešpastato kūrybinius užsiėmimus, kuriuose gali laisvai ir nevaržomai išreikšti savo individualumą. Tiriamoji Oksana kiekvieną dieną stengiasi įtikti aplinkiniams ir elgiasi nenatūraliai. Užsiimant kūrybine veikla, dažnai ji nejaučia malonumo, nes siekia patenkinti ne savo saviraiškos poreikį, o priklausymo grupei ir įvertinimo poreikius.

Tarpasmeniniai santykiai

Visi tiriamieji pabrėžė, kad turi nedaug draugų, kuriais galima pasitikėti (žr.: 5 lentelės subtemą „Draugų skaičius“). Lina teigė, kad pasikliauja trimis draugais. Oksana savo draugais pripažįsta du žmones. Marija ir Agnė turi tik po vieną draugą. Marija mano, kad tikrų draugų galima turėti tik keletą, daugiausia tris.

Save aktualizuojantys žmonės užmezga gilesnius ir esmingesnius tarpasmeninius santykius, jie labiau ištrina savo *ego* ir susitapatina su artimais jiems žmonėmis²⁶⁵. Esminiai ryšiai užmezgami tik su nedaugeliu žmonių, nes giliai persmelktas artumas reikalauja daug laiko²⁶⁶. Todėl galima teigti, kad šie tiriamieji pasižymi save aktualizuojantiems žmonėms būdina gilių tarpasmeninių santykių savybe.

Tiriamieji taip pat akcentavo skirtumus tarp pažįstamų ir tikrų draugų (žr.: 5 lentelės subtemą „Draugų ir pažįstamų perskyra“). Rūta nelaiko draugėmis tų, su kuriomis nedaug bendrauja. Pastarosios nuomone, su draugu reikia dažnai būti kartu. Lina ir Dovilė pabrėžė, kad turi

²⁶⁵ Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofą, 2006, p. 204–205

²⁶⁶ Ten pat, p. 204–205

daug pažystamų, tačiau ryšys su pažystamais ir draugais skiriasi. Lina akcentavo, kad turi labai artimus ryšius ne tik su tikrais draugais, bet ir su tų draugų šeimos nariais. Tiriamieji aiškiai skiria bendravimą tarp pažystamų ir draugų. Ryšys su pažystamais buvo pateikiamas kaip geranoriškas, tačiau paviršutiniškas. Bendravimas su tikrais draugais pasižymi labai artimu ryšiu.

5 lentelė. Tarpasmeniniai santykiai

Tema	Subtema	Pagrindimas (citos)
Tarpasmeniniai santykiai	Draugų skaičius	„<...> Aš pasikliauju trim (Lina). <...> tokių, kad viską žinotų, visą laiką palaikytų ir suprastų, <...> ko gero turiu du (Oksana). Manau bent vieną gerą draugą visada turėsiu (Ona). <...> tikrų draugų galima turėti gal tik keletą, du, nu maksimum tris. <...> vieną draugę tai tikrai turiu... (Marija). Vieną gerą draugą (Agnė).“
	Draugų ir pažystamų perskyra	„<...> nevadinu tų draugėmis, su kuriomis esu tik keletą kartų bendravusi... Draugystė yra toks dalykas, kai <...> į tą žmogų visada gali atsiremti, su tuo žmogum gera būti, su tuo žmogum dažnai būni... (Rūta). Aš turiu daug pažįstamų... <...> su pažįstamais tu gali pabūt, pasisveikinti, pakalbėti. Bet tuos tris pažįstu labai gerai, aš galiu nueiti ir su jų mamom pakalbėti... (Lina). Su daug kuom galiu sutarti gerai, bet tikras draugas yra visai kas kita (Dovilė)...“

Apibendrinant galima teigti, kad tiriamieji, kaip ir save aktualizuojantys asmenys, palaiko labai artimus ryšius, grįstus pasitikėjimu ir tarpusavio supratimu tik su keletu draugų. Jie aiškiai skiria paviršutiniškumu pasižyminčius ryšius su pažystamais asmenimis ir išskirtinius bei artimus ryšius su draugais. Taigi, vaikai pasižymi save aktualizuojančiam asmeniui būdinga gilių tarpasmeninių santykių savybe.

Nepriklausomybė nuo vyraujančios kultūros

Tiriamieji kategoriškai pabrėžė, kad už visuomenėje vyraujančius standartus yra svarbiau žmogaus individualumas (žr.: 6 lentelės subtemą „Visuomenės standartai“). Marijai visuomenės standartai yra labai banalūs. Lina pabrėžė, kad kiekvienas žmogus yra laisvas ir daro ką nori toli, kol nepažeidžia kito žmogaus laisvių. Rūta mano, kad reikia išsiskirti iš minios, norint ką nors pasiekti. Agnei žmogaus grožis slypi jo išskirtinume. Oksana šia tema pasisakė nuosaikiau. Ji mano, kad reikia ieškoti kompromiso tarp visuomenėje dominuojančių standartų ir individualių poreikių bei nesusiliesti su pilka minia.

Save aktualizuojantis žmogus gali sukelti visiškai įprasto žmogaus įspūdį, tačiau giliai jame įsišaknijusi vidinė laisvė padeda jam išlaikyti ne tik natūralumą su kitais žmonėmis, bet ir leidžia pasipriešinti taip vadinamos masinės (visuomenėje vyraujančios) kultūros asimiliacijai²⁶⁷. Aukštesnius poreikius tenkinančius (sėkmingai išreiškiančius save veikloje) individus formuoja jų prigimtinių galios ir talentai, o ne visuomenėje vyraujančios taisyklės²⁶⁸. Todėl save aktualizuojantys asmenys išlieka tam tikru lygiu nepriklausomi nuo visuomenėje vyraujančių nuostatų. Tiriamieji taip pat labiau vertina individualumą nei visuomenėje vyraujančius standartus. Jie linkę vystyti savo individualius sugebėjimus ir atmesti visuomenėje vyraujančios kultūros primestas elgesio taisykles.

Šiuo atveju masinė kultūra reiškia dominuojančią kultūrą Vakarų visuomenėse, kuri yra orientuota į daugumos visuomenės narių lūkesčius ir pramogas (pelningą), lengvai prieinama vartojimui (per televiziją, radiją, internetą, muziką, kiną ir t. t.), todėl formuoja tos visuomenės daugumos narių tam tikrus elgesio standartus ir madas jaunimo bendruomenėje. Šiuo metu Lietuvoje populiariausia masinės kultūros sklaidos forma yra televizija²⁶⁹. Populiariausių televizijos kanalų transliuojamos laidos turi didžiausią įtaką Lietuvos visuomenės daugumos narių viešajai nuomonei²⁷⁰. Tai reiškia, kad populiariausias Lietuvos televizijų laidas galima laikyti savotiškais masinės kultūros sklaidos etalonais.

2012 m. spalį laida „Radži ieško žmonos“²⁷¹ buvo populiariausia tarp pramoginių ir realybės šou laidų Lietuvoje²⁷². Šiame tyrime buvo siekiama suprasti, kaip tiriamieji vertina 2012 m. rudenį transliuotą prieštaringai visuomenėje vertinamą populiarią realybės šou laidą „Radži ieško žmonos“ bei panašaus pobūdžio kitus realybės šou ir pramoginių laidų projektus. Visi tiriamieji neigiamai įvertino tokio pobūdžio laidas (žr.: 6 lentelės subtemą „Požiūris į TV realybės šou“). Jie teigė, kad tokios laidos kvailina visuomenę, skirtos niekuo nesidomintiems asmenims ir pačių laidų dalyvių reklamai. Lina mano, kad pramoginės laidos yra skirtos visuomenės bukinimui. Oksana teigė, kad realybės šou laidomis siekiama pritraukti niekuo nesidominčius visuomenės narius. Rūta kategoriškai pareiškė, kad tokios laidos yra skirtos sugadintai visuomenės daliai. Dovilei ir Onai realybės šou yra neįdomi ir tuščia pramoga. Adomas ir Agnė pastebėjo, kad pramoginės laidos dažnai yra skirtos šių laidų „herojų“ asmeninių interesų realizavimui.

²⁶⁷ Maslow, A. Būties psichologija. Vilnius: Vaga, 2011, p. 21

²⁶⁸ Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 212

²⁶⁹ Žiniasklaidos tyrimų apžvalga 2011. TNS LT, 2012, p. 3, http://www.tns.lt/data/files/Metines_apzvalgos/Ziniasklaidos%20tyrimu%20apzvalga%202011.pdf, žiūrėta 2012 11 14

²⁷⁰ Ten pat, p. 10

²⁷¹ 2012 m. rudenį vienas populiariausių Lietuvoje televizijos kanalų LNK pradėjo transliuoti realybės šou „Radži ieško žmonos“. Šioje laidoje žinomas dainininkas Radžis Aleksandrovičius siekia iš projekte dalyvaujančių merginų išsirinkti sau tinkamą žmoną.

²⁷² TV auditorijos tyrimo rezultatai 2012 m. spalį. TNS LT, <http://www.tns.lt/lt/naujienos-tv-auditorijos-tyrimas-tv-auditorijos-tyrimo-rezultatai-2012-m-spalis>, žiūrėta 2012 11 14

Pramoginės laidos kaip masinės kultūros etalonai yra orientuotos į visuomenės daugumą. Visuomenėje šios laidos yra populiarios, nes jų „herojai“ (*ang. celebrity*) primityviais būdais linksmina (*ang. entertainment*) žmones ir taip padeda jiems atsipalaiduoti. Tai reiškia, kad pramoginės laidos yra orientuotos į visuomenės narių žemesniųjų poreikių tenkinimą. Lietuvos psichologų ir žmogaus teisių gynėjų atstovai kaltina laidos „Radži ieško žmonos“ prodiuserius propaguojant atviras patyčias iš moterų ir prisidedant prie patyčias toleruojančios jaunosios kartos ugdymo²⁷³. Tiriamieji sėkmingai tenkina žemesnius poreikius, todėl jiems tokia laida kaip „Radži ieško žmonos“ yra neaktuali. Vaikai neigiamai vertina panašaus pobūdžio laidas, nes gyvenime siekia patenkinti aukštesnius saviaktualizacijos grupės poreikius, o minėtos laidos negali prisidėti prie šių poreikių patenkinimo.

Tiriamieji nurodė, kad dėl daugybės užsiėmimų nelabai turi daug laiko žiūrėti televizorių ir naršyti internete. Tačiau pabrėžė, kad domisi Lietuvoje vykstančiais procesais ir stengiasi atsirinkti informaciją pagal turinį, aktualumą bei siekia gauti tam tikrų žinių (žr.: 6 lentelės subtemą „Santykis su vyraujančia kultūra“). Rūta teigė, kad kai kurios TV laidos leidžia susidaryti tam tikrą nuomonę kokia nors tema. Oksana, žiūrėdama televizorių, kreipia dėmesį į laidų turinį. Ją domina gilesnės prasmės atskleidžiančios laidos. Dovilė žiūri laidas, kurios nagrinėja jaunimo problemas. Lina televizijos pagalba siekia tobulinti savo anglų kalbos žinias.

Save aktualizuojančius asmenis negalima laikyti visiškai atsiribojusiais nuo dominuojančios kultūros ir ją atmetančiais, ar kokiais nors maištininkais, paskelbusiais karą dominuojančiai kultūrai bei visuomenės normoms²⁷⁴. Jie atsirenka iš kultūros tai, kas, jų supratimu, yra pozityvu ir atmeta tai, ką mano esant neigiamą²⁷⁵. Tiriamieji taip pat išreiškė poziciją, kad neatsiriboja nuo Lietuvoje vykstančių procesų, žiūri televiziją, klauso radijo, naršo internete, tačiau jie stengiasi atsirinkti tai, kas, jų supratimu, yra naudinga jų aukštesniesiems poreikiams. Tiriamoji Lina labai aiškiai iliustravo save aktualizuojančio asmens santykį su masine kultūra (žr.: 6 lentelės subtemą „Santykis su vyraujančia kultūra“). Lina teigė, kad kartais pasiklauso Lietuvos visuomenėje populiarios muzikos, nes jei įdomu, ką klauso jos bendraamžiai, tačiau pati visada išlieka ištikima savo muzikiniam skoniui.

²⁷³ Saukienė, I. Ekspertai: laidoje „Radžis ieško žmonos“ patyčios iš merginų peržengia visas ribas. *Delfi*, 2012 m. lapkričio 9 d., <http://verslas.delfi.lt/Media/ekspertai-laidoje-radzis-iesko-zmonos-patycios-is-merginu-perzengia-visas-ribas.d?id=59950035>, žiūrėta 2012 11 14

²⁷⁴ Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofą, 2006, p. 211

²⁷⁵ Ten pat, p. 212

6 lentelė. Nepriklausomybė nuo vyraujančios kultūros

Tema	Subtema	Pagrindimas (citos)
Nepriklausomybė nuo vyraujančios kultūros	Visuomenės standartai	„<...> visuomenės standartai <...> labai banalūs (Marija). Aš tai nežiūriu į tuos standartus... <...> kiekvienas žmogus yra laisvas ir nepriklausomas... Kas ką nori, tas tą daro, kol nepažeidžia <...> kito žmogaus laisvių <...> jokių čia standartų, gyveni tik vieną kartą... (Lina). <...> reikia išsiskirti iš pilkos minios, jei nori ką nors pasiekti, kad tave pastebėtų... (Rūta). Žmonės yra skirtingi... Tuo ir esam <...> gražūs... (Agnė). Reikia rasti aukso viduriuką, visiškai nesusiliesti su pilka minia, nes niekas tavęs neišskirs ir nematys... (Oksana).“
	Požiūris į TV realybės šou	„Aš manau čia visuomenės bukinimui skirtos laidos... (Lina). Čia yra visiškai absurdas. Tam, kad pritraukti tokius paviršiumi plaukiančius, niekuo nesidominčius... (Oksana). <...> nėra čia nei šou, nei siužeto, aišku daugumai sugadintos visuomenės tos laidos įdomios... (Rūta). Nemėgstu tokių laidų, kažkaip labai tuščia... (Dovilė). Visiška nesąmonė. Net nėra į ką žiūrėti (Ona). Na tai yra išsišokimas ir savęs parodymas, nepatinka man tokios laidos... (Adomas). <...> tai tik savęs pareklamavimui... (Agnė).“
	Santykis su vyraujančia kultūra	„<...> kai kurios pokalbių laidos leidžia susidaryti tam tikrą nuomonę kokia nors tema (Rūta). <...> žiūriu į turinį. Ne vien kur paviršiniai dalykai, bet kur kapstosi giliau (Oksana). <...> aktualias laidas žiūrėdavau, kur kažkas susiję būtų ir su jaunimo problemom (Dovilė). Kartais jeigu įsijungiu, tai įsijungiu anglišką kanalą, kad bent jau anglų kalbą lavinti (Lina).“ „Nu kartais paklausau ir <...> ko klausyti visi. Man įdomu, nu dėl ko jie klausyti, nu man, pavyzdžiui, velnias tos ten populiarios dainos, dėl ko jas reikia tiek klausyti galvoju. Pasiklausai, aišku nesupranti dėl ko ir klausaisi savo. Bet įdomu, nes aš nesu, kad užsidarius ir tik savo <...> man įdomu pažiūrėti ir ką kiti klausyti... (Lina).“

Tiriamieji pasižymi save aktualizuojantiems asmenims būdinga nepriklausomybės nuo vyraujančios kultūros savybe. Beveik visi vaikai kategoriškai pasisakė prieš visuomenėje vyraujančius standartus ir nuo jų atsiriboja. Jie nurodė, kad reikia stengtis būti savimi. Tiriamoji Oksana šiuo klausimu buvo nuosaikesnė. Ji išreiškė nuomonę, kad reikia derinti visuomenės standartus ir asmeninius interesus. Tiriamieji neigiamai vertina masinės kultūros standartus formuojančius realybės šou ir pramogines laidas, kurios yra orientuotos į žemesniųjų žmogaus

poreikių tenkinimą. Jų nuomone, tokio pobūdžio laidos kvailina visuomenę, skirtos niekuo nesidomintiems asmenims ir pačių projektų iniciatorių asmeninių interesų labui. Tiriamieji stengiasi iš masinės kultūros atsirinkti savo asmenybės vystymui ir aukštesniųjų poreikių tenkinimui naudingus aspektus, žino kuo gyvena jų bendraamžiai ir domisi visuomenėje vykstančiais procesais, tačiau išlieka ištikimi savo elgesio standartams.

Viršūnių išgyvenimai

XX a. pirmoje pusėje A. Maslow, tirdamas save aktualizuojančių asmenų savybes, nustatė, kad jiems būdinga patirti viršūnių išgyvenimus (*ang. Peak Experiences*), kai jie išreiškia savo prigimtinius sugebėjimus kokioje nors mėgstamoje veikloje²⁷⁶. Viršūnių išgyvenimai suteikia žmogui energijos itin efektyviai ir maloniai susitelkti veiklai, geriau realizuoti savo prigimtines galias ir sugebėjimus, priartėti prie savo esmės bei tapti tobulesniu žmogumi, kuomet jis ne taip priklausomas nuo žemesniųjų poreikių²⁷⁷. Todėl viršūnių išgyvenimų patyrimą galima laikyti vienu svarbiausių indikatorių nustatyti, ar žmogus sėkmingai išreiškia savo sugebėjimus veikloje.

Tiriamieji nurodė, kad patiria viršūnių išgyvenimams būdingus jausmus (žr.: 7 lentelės subtemą „Viršūnių išgyvenimų charakteristikos“). Ona ir Adomas teigė, kad patirdami viršūnių išgyvenimus jaučia susiliejamą su aplinka ir pakylėjimą. Tuo tarpu Agnė ir Rūta akcentavo akimirkos unikalumo, pakylėjimo ir pasigėrėjimo jausmus. Tiriamosios Lina ir Dovilė nurodė, kad pasiekdamos viršūnių išgyvenimus jaučia pakylėjimo, mistinės didybės ir pilnatvės jausmus. Marija, išreikšdama save mėgstamoje veikloje ir patirdama viršūnių išgyvenimus, jaučia energijos antplūdį, džiaugsmą, malonumą, kūno virpulingumą.

Patirdamas viršūnių išgyvenimus save aktualizuojantis asmuo jaučiasi: vientisas viduje ir neatsiejama išorinės aplinkos dalimi (iš dalies praranda savo *ego* ir susilieja su aplinka), savo galių viršūnėje ir pilnai išnaudojęs savo sugebėjimus, pakylėtas (viskas sekasi, „slysta“, „veža“), aktyvus, atsakingas, ryžtingas, spontaniškas, išraiškingas, natūralus, atviras, atsipalaidavęs, kūrybingas, unikalus ir kt.²⁷⁸ Viršūnių išgyvenimus lydi ekstazės, virpulingumo, nuostabos, susižavėjimo, pasigėrėjimo jausmai²⁷⁹. Minėti tiriamieji patiria save aktualizuojantiems žmonėms būdingus viršūnių išgyvenimus. Juos patiriantys žmonės sėkmingai save aktualizuoja veikloje. Todėl galima teigti, kad tiriamieji vaikai taip pat sėkmingai tenkina savo aukštesnįjį saviraiškos poreikį ir aktualizuoja prigimtinius sugebėjimus veikloje.

Viršūnių išgyvenimus lydinčius jausmus vaikai patiria skirtingoje kūrybinėje veikloje (žr.: 7 lentelės subtemą „Viršūnių išgyvenimo aplinkybės“). Lina šimtaprocentinį pasitenkinimą pasiekia

²⁷⁶ Ten pat, p. 202

²⁷⁷ Ten pat, p. 175

²⁷⁸ Maslow, A. Būties psichologija. Vilnius: Vaga, 2011, p. 182–195

²⁷⁹ Ten pat, p. 26

visiškai atsiduodama vaidinimui teatre. Pastaroji viršūnių išgyvenimus taip pat pasiekia mėgaudamasi jaudinančiu spektakliu ir muzikos kūriniais. Rūta viršūnių išgyvenimus pasiekia, sportuodama, atlikdama muzikos kūrinius ir giedodama chore. Onai laimingiausios akimirkos „ateina“ šokant. Dovilė patiria viršūnių išgyvenimams būdingus jausmus, užsiimdama mėgstama veikla kartu su draugais.

Save aktualizuojantys asmenys sėkmingai save išreiškia veikloje, gerai išvysto savo unikalius prigimtinius sugebėjimus, todėl pasižymi visišku individualumu²⁸⁰. Jie kur kas labiau individualizuoti nei kokia nors kita žmonių grupė²⁸¹. Tai lemia jų unikalią charakterio struktūrą ir patiriamus išgyvenimus. Save aktualizuojantys asmenys patiria viršūnių išgyvenimus taip pat skirtingai. Todėl tiriamieji nurodė, kad pasiekdami viršūnių išgyvenimus patiria įvairius jausmus skirtingose veiklose.

Patyrę viršūnių išgyvenimus tiriamieji teigė, kad šios gyvenimo akimirkos pasitaiko nelabai dažnai (žr.: 7 lentelės subtemą „Viršūnių išgyvenimo dažnis“). Lina nurodė, kad anksčiau nei prieš metus patyrė viršūnių išgyvenimams būdingus jausmus. Agnė teigė, kad maždaug prieš pusę metų ją „aplankė“ viršūnių išgyvenimai. Adomas sakė, kad nelabai dažnai patiria viršūnių išgyvenimus. Marija apgailestavo, nes labai retai ją „aplanko“ viršūnių išgyvenimai. Tiriamoji Ona nurodė, kad tik vieną kartą yra patyrusi viršūnių išgyvenimams būdingus jausmus.

Viršūnių išgyvenimai patiriami skirtingu dažniu (retai/dažnai) ir intensyvumu (švelniai/smarkiai)²⁸². Teoriškai tokios būsenos gali kilti bet kuriuo gyvenimo metu ir bet kam²⁸³. Kuo dažniau ir intensyviau žmogus patiria viršūnių išgyvenimus, tuo jis geriau yra save aktualizavęs²⁸⁴. Tyrimo duomenys rodo, kad vaikai dar nedažnai patiria viršūnių išgyvenimus. Tai patvirtina A. Maslow prielaidą, kad visiškai savo prigimtines galias gali aktualizuoti tik subrendęs asmuo. Pilnai saviaktualizacijai neužtenka tik sėkmingai išreikšti savo sugebėjimus veikloje. Tam reikalingos ir kitos patirtys, kurias gali įgyti tik suaugęs asmuo. Tačiau viršūnių išgyvenimų patyrimai jau liudija, kad tiriamieji sėkmingai išreiškia save veikloje ir sveikai auga link pilnos saviaktualizacijos.

Tiriamoji Oksana nepatiria viršūnių išgyvenimams būdingų jausmų (žr.: 7 lentelės subtemą „Viršūnių išgyvenimo stoka“). Ji teigia, kad viską bando atlikti tobulai. Dėl to jaučiasi siaubingai. Taip pat ją erzina atmetinai dirbantys aplinkiniai asmenys. Pastarieji erzina Oksaną ir ji savo elgesiu taip pat aplinkiniams kelia neigiamas emocijas.

²⁸⁰ Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa, 2006., p. 217

²⁸¹ Ten pat, p. 217

²⁸² Maslow, A. Būties psichologija. Vilnius: Vaga, 2011, p. 26–27

²⁸³ Ten pat, p. 174–175

²⁸⁴ Ten pat, p. 175

Žmogaus motyvacijos teorijos požiūriu, fiksacija ties žemesniu įvertinimo poreikiu neleidžia iškilti aukštesniam saviraiškos poreikiui²⁸⁵. Todėl tik žemesniuosius poreikius (fiziologinius, saugumo, meilės, priklausymo ir įvertinimo) patenkinę asmenys gali sėkmingai išreikšti save įvairioje veikloje ir pasižymėti save aktualizuojančio asmens savybėmis. Pastarieji paprastai įstengia pripažinti save ir savo prigimtį per daug neliūdėdami, nesisielodami dėl to, kad yra tokie, kokie yra, kartais dėl šito per daug nesusimąstydami²⁸⁶. Lygiai taip pat save aktualizuojantys asmenys natūraliai priima aplinkinius ir gamtą.

Galima daryti prielaidą, kad Oksana nepatenkina žemesniojo įvertinimo poreikio. Įvertinimo poreikių grupei priklauso savivertės ir kitų rodomos pagarbos poreikiai²⁸⁷. Šiuo metu ji jaučiasi sau nepakankamai vertinga, todėl siekia tobulumo. Nepatenkinusi žemesniojo įvertinimo poreikio tiriamoji pilnai nepriima savęs ir aplinkinių, todėl jai neišskyla aukštesni saviraiškos poreikiai ir ji nepatiria su viršūnių išgyvenimais susijusių jausmų.

7 lentelė. Viršūnių išgyvenimai

Tema	Subtema	Pagrindimas (citos)
Viršūnių išgyvenimai	Viršūnių išgyvenimų charakteristikos	„<...> kai tik pradėjom šokt – viskas pasikeitė, nebemačiau nei žmonių, viskas vyko muzikos ritmu, buvo toks geras jausmas... <...> lyg šokčiau pati viena tarp debesų... Jaučiausi tokia pakylėta (Ona). <...> atrodo, kad tu skraidai... (Adomas).“ „Tos minutės tokios kaip atrodo daugiau gyvenime tokių nebebus, tokios kaip išskrendi <...>, atrodo viskas gražu ant žemės... (Agnė). <...> visas pasaulis gražus pasidarė (Rūta).“ „<...> mane kelia aukštyn <...> idėja to spektaklio užverda tavyje... <...> jausmas man toks <...> širdį veriantis, kai kartu tokia mistika, didybė... (Lina). <...> pajaučiu pilnatvę (Dovilė).“ „<...> noris taip šypsotis, šokinėti, eiti, dainuoti, suktis – taip gera. <...> taip gera viduj, kad atrodo nėra kur tos energijos išliet ir tu taip džiaugies, <...> jauti malonumą... <...> kartais per kūną net šiurpuliukai bėga (Marija).“

²⁸⁵ Maslow, A. A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 1943, Vol. 50, Nr. 4, 370–396, <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>, žiūrėta 2012 08 11

²⁸⁶ Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofą, 2006, p. 192

²⁸⁷ Ten pat, p. 76–77

7 lentelės tęsinys

Tema	Subtema	Pagrindimas (citas)
Viršūnių išgyvenimai	Viršūnių išgyvenimų aplinkybės	„<...> Dažniausiai <...> kai jau save įdedu į tą spektaklį, <...> žinau, kad save šimtu procentų tam spektakliui atidaviau, tikrai padariau geriausiai kaip galėjau, vat tada ir gauni tą pasitenkinimą – šimtaprocentinį. <...> Pažiūrėjus gerą spektaklį arba muzikos pasiklausius lygiai taip pat (Lina). <...> labai gerai jaučiuos – kai muzikuoju <...> sportuoju... Taip būna, kai pagiedam ir čia chore... (Rūta). <...> kai šokom (Ona). <...> toks gėris būna kai būnu <...> su savo draugais, kai su jais užsiimu kažkokia bendra veikla (Dovilė).“
	Viršūnių išgyvenimų dažnis	„<...> tikrai mažiau nei prieš metus (Lina). Nu dabar nelabai, bet būna...(Adomas). Nedažnai. Prieš kokį gerą pusę metų (Agnė). <...> tas jausmas kaip bebūtų gaila labai retai aplanko (Marija). Taip, esu vieną kartą patyrusi...(Ona).“
	Viršūnių išgyvenimų stoka	„Deja ne, esu siaubinga perfekcionistė ir kol nebus tobulai, tol aš nepajusiu gėrio <...> Gal kada persilaušiu. Labai siaubinga. Atrodo kolektyve, jeigu aš darau taip, ir darau blogai, aš turiu stengtis, mano sąmonė dirba, bet kažkam kitam užtenka padaryti atmestinai ir dėl visų tų tokių nervinuosi, erzina jie mane ir aš juos erzinu kas be ko. Tai vat, dar niekada nepatyrčiau to jausmo (Oksana).“

Apibendrinant vaikų saviraiškos ypatumų temų grupę galima teigti, kad tiriamieji Adomas, Agnė, Dovilė, Lina, Marija, Rūta ir Ona sėkmingai tenkina aukštesniąją saviaktualizacijos grupę priklausantį saviraiškos poreikį, kurį glaudžiai sieja su kūrybiškumu ir religingumu. Jie pasižymi save aktualizuojančio žmogaus savybėmis: sugeba integruoti savanaudiškumo ir altruizmo dichotomiją; realizuoja didelį kūrybiškumo potencialą, kuris skatina tiriamųjų veiklumą ir pilietinį aktyvumą; natūraliai priima save ir gamtą; paprastai elgiasi natūraliai ir nepataikauja aplinkinių lūkesčiams; palaiko gilius tarpasmeninius santykius; atmeta masinės kultūros standartus; patiria viršūnių išgyvenimams būdingus jausmus. Šie vaikai sėkmingai išreiškia ir vysto savo prigimtinius sugebėjimus įvairioje veikloje bei auga link pilnos saviaktualizacijos. Todėl galima daryti prielaidą, kad šie tiriamieji turi pakankamas galimybes savo saviraiškai.

Taip pat reikia pabrėžti, kad mokykloje sėkmingai savo sugebėjimus išreiškiantys tiriamieji yra priversti elgtis nenatūraliai ir stengtis įtikti mokinių bendruomenėje vyraujančioms elgesio normoms. Tai gali slopinti vaikų saviraišką ir žlugdyti jų prigimtinius sugebėjimus. Tiriamieji mokyklai priešpastato kūrybinius užsiėmimus, kuriuose jie gali laisvai išreikšti savo individualumą.

Tiriamoji Oksana ryškiai išsiskyrė šiame kontekste. Kol kas jai pilnai nepasireiškė aukštesnysis saviraiškos poreikis. Ji nepasižymi kai kuriomis svarbiomis save aktualizuojančio asmens savybėmis: natūraliai nepriima savęs ir aplinkinių; elgiasi nenatūraliai ir siekia pateisinti aplinkinių lūkesčius; mano, kad reikia derintis prie visuomenėje nustatytų standartų; nepatiria su viršūnių išgyvenimais susijusių jausmų. Kūrybinė veikla dažnai jai neteikia jokio malonumo. Tiriamoji dalyvauja veikloje ne dėl siekio išreikšti ir vystyti savo sugebėjimus, o dėl žemesniųjų poreikių (priklausymo grupei ir įvertinimo) patenkinimo. Todėl galima daryti prielaidą, kad ši tiriamoji neturi pakankamų galimybių savo pamatinių poreikių patenkinimui ir aukštesniojo saviraiškos poreikio atsiradimui. Kitoje darbo dalyje analizuojamos tiriamųjų tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikos.

3.2. Tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikos

Akademiniėje literatūroje apibrėžta ir tarptautiniuose bei Lietuvos vaikų teisių apsaugą reglamentuojančiuose teisės aktuose nurodyta, kad viena svarbiausių tėvų pareigų yra vaikų auklėjimas²⁸⁸. Kiekvienoje šeimoje dominuoja tam tikras auklėjimo stilius, apimantis tėvų elgesio visumą, kuria perteikiamas požiūris į vaiką ir taip nustatomas tėvų ir vaikų santykis²⁸⁹. Šio darbo teorinėje dalyje buvo atlikta įvairių autorių (A. Baldwin, D. Baumrind, E. Maccoby ir J. Martin, G. Elder, M. Eisemann) išskirtų ir akademiniėje bendruomenėje pripažintų auklėjimo stilių analizė bei pastebėta, kad dominuoja trys tėvų elgesio su vaikas faktoriai – tarimasis, kontrolė ir atsainumas²⁹⁰. Remiantis šiais tėvų elgesio faktoriais darbo autorė atitinkamai apibrėžė tris šeimose dominuojančius integruotus tėvų naudojamus auklėjimo stilius – demokratinį, autoritarinį ir ignoruojantį, kurie pasižymi savitomis charakteristikomis²⁹¹. Atliekant tyrimą buvo siekiama

²⁸⁸ Žr.: Bajoriūnas, Z. Šeimos edukologija. Vilnius: Jošara, 1997, p. 28, Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (18 str.). *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60–1501, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (3.155 ir 3.165 str.). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74–2262, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (3 str.). *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33–807

²⁸⁹ Žukauskienė, R., Kalinauskienė, O. Skirtumai tarp lyčių, prognozuojant elgesio ir emocinius sunkumus paauglystėje pagal asmenybės bruožus ir tėvų auklėjimo stilių. *Psichologija*, 2008 (38) p. 64, iš Darling N., Steinberg L. Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 1993, Vol. 113, p. 487–496

²⁹⁰ Žr.: Baldwin, A. Socialization and the parent-child relationship. *Child Development*, 1948, Vol. 19, No. 3, p. 127–136, Baumrind, D. Effects of authoritative control on child behavior. *Child Development*, 1966, Vol. 37, No. 4, p. 887–907, Alegre, A. Parenting Styles and Children's Emotional Intelligence: What do We Know? *The Family Journal*, Jan., 2011, Vol. 19, No. 1, p. 57, Elder, G. Structural Variations in the Child Rearing Relationship. *Sociometry*, Sep. 1962, Vol. 25, No. 3, p. 242–243, Žukauskienė, R. Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 198–200

²⁹¹ Tokiu atveju darbo autorės išskirtas integruotas tarimusi grįstas demokratinis tėvų naudojamas auklėjimo stilius apima D. Baumrind autoritetinę, E. Maccoby ir J. Martin autoritetinę, G. Elder demokratinę, G. Elder lygių teisių, M. Eisemann emocinės šilumos stilius. Tada kontrole grįstas autoritarinis stilius integruoja G. Elder autokratinio, D. Baumrind autoritarinio, E. Maccoby ir J. Martin autoritarinio, G. Elder autoritarinio, M. Eisemann atstūmimo ir M. Eisemann perdėtos globos išskirtų stilių charakteristikas. Ignoruojantis stilius atitinkamai – D. Baumrind viską leidžiantį, E. Maccoby ir J. Martin atlaidų, G. Elder viską leidžiantį, G. Elder *Laisser Fair* ir E. Maccoby ir J. Martin atsiribojantį stilius. (žr. Priedą Nr. 3).

atskleisti, kokios charakteristikos būdingos tiriamųjų tėvų naudojamiems auklėjimo stiliams. Analizuojant tyrimu gautus duomenis buvo išskirtos šios temos, kurios dėl ryšių su vaikų auklėjimu šeimoje, sudaro „Tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikos“ temų grupę: „Skatinimas“, „Taisyklių nustatymas“, „Sprendimų priėmimas“, „Emocinis ryšys“. Kiekviena ši tema yra sudaryta iš keleto subtemų. Šios temos ir jų subtemos yra šios darbo dalies analizės objektas.

Skatinimas

Tyrimu nustatyta, kad kai kuriuos vaikus tėvai savo pavyzdžiu skatina užsiimti veikla ir išreikšti savo sugebėjimus (žr.: 1 lentelės subtemą „Tėvų pavyzdys“). Tiriamieji Lina, Dovilė ir Agnė nurodė, kad jų tėvai lanko bažnyčią ir dalyvauja jos bendruomenės veikloje. Tai skatino tėvų vaikus pradėti dalyvauti bažnyčios choro veikloje. Rūta ir Agnė akcentavo, kad tėvų pavyzdys tiesiogiai jas įkvepia išreikšti savo sugebėjimus ir kitose kūrybinėse veiklose (žr.: 1 lentelės subtemą „Tėvų pavyzdys“). Rūtos tėvas yra muzikantas, todėl ji nuo mažens norėjo dainuoti. Tėvas pasirūpino, kad Rūta pradėtų lankyti muzikos mokyklą. Agnė kartu su mama vaikšto į įvairius koncertus. Agnės manymu, jos tėvas yra labai išradingas. Pastaroji kartu su savo tėvu užsiima įvairia kūrybine veikla.

Tiriamųjų tėvai ne tik savo pavyzdžiu, bet ir tiesioginiais veiksmais skatina savo vaikus imtis veiklos. Tėvai siūlo, ragina ir skatina savo vaikus giedoti, dainuoti, groti, sportuoti (žr.: 1 lentelės subtemą „Tėvų veiksmai“). Adomo tėvai pasiūlė jam pradėti lankyti bažnyčios chorą. Šio tiriamojo tėvai pasirūpino, kad jis pradėtų lankyti ir muzikos mokyklą. Dovilė ir Agnė tėvai taip pat skatino imtis kūrybinės veiklos. Mariją tėvai skatino sportuoti. Dovilės tėvai jaučia atsakomybę savo vaiką nukreipti tinkama linkme. Pastaroji tiriamoji džiaugiasi, kad tėvai ją skatina imtis veiklos, nes jaučiasi praturtėjusi.

Demokratiškai tėvai rodo pavyzdį savo vaikams.²⁹² Jie patys imasi įvairios veiklos ir taip savo elgesiu žadina vaikų saviraiškos poreikį²⁹³. Tokių tėvų vaikai labiau pasitiki savimi, drąsiau imasi įvairios veiklos, moka kontroliuoti save ir geriau bendrauja su aplinkiniais.²⁹⁴ Minėtų tiriamųjų tėvai savo pavyzdžiu, siūlymu, raginimu ir kitokiais veiksmais skatina savo vaikus išreikšti sugebėjimus įvairioje veikloje. Todėl galima teigti, kad šių tiriamųjų auklėjimo strategija turi demokratinio auklėjimo stiliaus charakteristikų.

Reikia pabrėžti, kad tiriamųjų tėvai prievarta neverčia savo vaikų imtis kokios nors veiklos (žr.: 1 lentelės subtemą „Tėvų požiūris į vaikų veiklą“). Tiriamųjų tėvai leidžia patiems vaikams apsispręsti ir pasirinkti sau tinkamą saviraiškos formą. Lina, Rūta ir Marija yra labai savarankiškos. Tėvai visiškai nevaržo jų saviraiškos laisvės. Lina pati sprendžia, kokioje veikloje jai dalyvauti,

²⁹² Žukauskienė, R. Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 199–200

²⁹³ Ten pat, p. 199–200

²⁹⁴ Ten pat, p. 199–200

tačiau pasitaria su savo tėvais. Marijai taip pat tėvai labai daug ką leidžia pačiai nuspręsti, nes ja pasitiki. Pastaroji neatsimena, kad tėvai būtų ją vertę užsiimti kokia nors veikla. Adomas teigė, kad tėvai leidžia užsiimti mėgstama veikla. Ona taip pat neatsimena, kad tėvai būtų draudę užsiimti kokia nors kūrybine veikla.

Demokratinį auklėjimo stilių naudojantys tėvai mažai kontroliuoja vaiko asmeninį gyvenimą, priima jį ir jo poreikius, tariai su juo ir atsižvelgia į vaiko interesus²⁹⁵. Šiuo stiliumi pasižymintys tėvai yra linkę atsižvelgti į vaikų prašymus²⁹⁶. Tiriamieji tariai su savo tėvais, tačiau patys priima galutinius sprendimus, susijusius su jų saviraiškos poreikiu. Jų tėvai visiškai pasitiki savo vaikais ir suteikia jiems plačias galimybes pasirinkimo laisvei įgyvendinti. Todėl tokį tiriamųjų tėvų naudojamą auklėjimo pobūdį galima traktuoti kaip demokratinį auklėjimo stilių.

Tiriamosios Oksanos tėvai nerodo pavyzdžio savo vaikui ir neskatina jo išreikšti savo sugebėjimus kokioje nors veikloje, tačiau nuolat kartoja, kad ji turi prisiimti atsakomybę už savo veiksmus (žr.: 1 lentelės subtemą „Skatinimo stoka“). Autoritariniu auklėjimo stiliumi pasižymintys tėvai yra linkę nerodyti savo vaikams norimo elgesio pavyzdžio, neskatina jų dalyvauti kokioje nors veikloje, tačiau griežtai nurodo savo vaikams, kaip jie turi elgtis²⁹⁷. Oksanos tėvų elgesys turi autoritarinio auklėjimo stiliaus bruožų. Tėvai nebando suprasti savo vaiko poreikių ir neatsižvelgia į juos. Jie neskatina, kad vaikas patenkintų savo aukštesnius poreikius kokioje nors veikloje, bet tuo pat metu reikalauja, jog vaikas būtų atsakingas už savo elgesį ir tobulėtų.

1 lentelė. Skatinimas

Tema	Subtema	Pagrindimas (citasos)
Skatinimas	Tėvų pavyzdys	„<...> mano tėvai eina į šią bažnyčią, <...> dažnai ateidavau <...> su mama... <...> turėjau paskatinimą... (Lina). <...> su tėvais pasitarėm <...> ir taip <...> apsisprendėm <...> čia vis <...> mūsų tėtis vaikščiojo, kai buvo mažas (Dovilė). <...> eidavom kiekvieną sekmadienį į bažnyčią... <...> ir mama sakydavo: „žiūrėk angeliukai dainuoja“. <...> mama sako: „ar nori ten dainuot“. Sakau: „labai, nuvesk mane ten“ (Agnė).“ „<...> tėtis muzikantas. <...> norėjau ir aš dainuot ir tėtis užrašė į muzikos mokyklą... (Rūta). <...> su mama mes einam į koncertus... <...> mano tėtis yra labai išradingas viską daro, visokius darbelius darom kartu (Agnė).“

²⁹⁵ A dissertation submitted by Jana H. Chaudhuri In partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Applied Child Development. Adviser: M. Ann Easterbrooks Ph.D. Parenting Styles and Socialization Goals of Young Mothers: The Role of Cultural Context, May 2006, Tufts University, p. 4, <http://ase.tufts.edu/mhfe/publications/documents/parentingStyles2010.pdf>, žiūrėta 2012 08 22

²⁹⁶ Žukauskienė, R. Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 198–199

²⁹⁷ Baumrind, D. Effects of authoritative control on child behavior. *Child Development*, 1966, Vol. 37, No. 4, p. 887-907

1 lentelės tęsinys

Tema	Subtema	Pagrindimas (citasos)
Skatinimas	Tėvų veiksmai	„<...> mama <...> mums <...> pasiūlė, ar norim eiti į Katedrą, ar čia. Tai mes atėjom čia. <...> į muzikos mokyklą <...> užrašė, o kokių instrumentų groti, aš pats pasirinkau... (Adomas). Daugiau aišku tėvai paskatino eiti <...>, bet dabar džiaugiuosi, <...> galiu save vertinti kaip praturtėjusią (Dovilė). <...> mama <...> paskatino eiti į muzikos mokyklą (Agnė). <...> tėvai skatino <...> sportuoti... (Marija). <...> tėvai jaučia atsakomybę nukreipti kažkuria linkme... (Dovilė)“
	Tėvų požiūris į vaikų veiklą	„<...> būna taip: „Mama aš užsirašiau į būrelį ir aš ten eisiu“. Aš pati <...> sprendimus priimu <...>, aišku pasitariu su tėvais (Lina). Kas liečia dėl asmeninių dalykų, tai manęs nevaržo, absoliučiai gyvenu savarankiškai... (Rūta). <...> manęs niekada neversdavo taip kažko daryti... <...> buvau pakankamai savarankiška, man realiai leido vos ne viską spręsti, manim labai pasitikėjo (Marija). <...> į būrelius noriu, o tėvai <...> leidžia (Adomas). <...> neatsimenu, kad ką drausdavo (Ona).“
	Skatinimo stoka	„Visą laiką man kartoja – kaip pasiklosiu, taip išmiegosiu (Oksana).“

Apibendrinant skatinimo temą, galima teigti, kad tiriamųjų tėvai savo pavyzdžiu ir kitais veiksmais skatina savo vaikus išreikšti sugebėjimus kokioje nors veikloje. Tėvai atsižvelgia į vaikų poreikius ir suteikia jiems pasirinkimo laisvę, kad vaikai galėtų patys nuspręsti, kokioje veikloje išreikšti savo sugebėjimus. Šios auklėjimo charakteristikos būdingos demokratiniam auklėjimo stiliui. Tiriamosios Oksanos tėvai neskatina jos imtis kokios nors veiklos, tačiau reikalauja tobulėti. Ši auklėjimo charakteristika būdinga tėvų naudojamam autoritariniam auklėjimo stiliui.

Nurodymai

Tiriamųjų šeimose yra nustatytos negriežtos taisyklės. Tėvai reikalauja iš savo vaikų, kad jie atliktų pareigas, susijusias su nesunkiais namų buities darbais ir mokymusi (žr.: 2 lentelės subtemą „Vaikų pareigos“). Vaikai padeda savo tėvams tvarkyti namus, plauti indus, daryti valgyti ir t. t. Linos šeimoje bandoma įvesti tam tikras taisykles. Ji tvarko namus ir plauna indus. Dovilė atsakinga už namų ruošos darbus. Agnė taip pat tvarko namus ir kartais daro valgyti. Linai tėvai liepia mokytis. Nei vienas tiriamasis neišreiškė nuomonės, kad tėvai kažką griežtai nurodo atlikti, duoda per sunkias užduotis, ar per daug iš jų reikalauja. Atvirkščiai, kai kurie vaikai pabrėžė, kad galėtų daugiau padėti savo tėvams. Marija teigė, kad tėvai iš jos niekada nieko griežtai nereikalauja.

Su savo pareigomis susijusias užduotis Marija atlieka savo noru. Linos manymu, ji galėtų atlikti ir daugiau tėvų nurodytų pareigų.

Demokratinio auklėjimo stiliaus tėvai nustato negriežtas ir demokratines elgesio taisykles šeimoje²⁹⁸. Tėvų išreiškiami lūkesčiai yra aiškūs²⁹⁹. Šio stiliaus tėvai per prievartą neverčia vaikų atlikti pareigas³⁰⁰. Jie kelia tokius reikalavimus, kurie atitinka vaiko amžių ir sugebėjimus³⁰¹. Tiriamųjų tėvai taip pat nustato vaikams negriežtas ir aiškias taisykles, nurodo jiems atlikti nesunkias užduotis, kurios atitinka vaikų sugebėjimus. Vaikai savo noru atlieka pareigas ir yra neverčiami. Todėl galima teigti, kad tiriamųjų auklėjimo charakteristikos priskirtinos demokratiniam auklėjimo stiliui.

Tiriamieji teigė, kad jų tėvai, kai nori pakeisti vaikų elgesį, pirmiausia stengiasi pasikalbėti, išsiaiškinti vaikų elgesio priežastis, siūlo vaikams pagalbą ir ieško sutarimo (žr.: 2 lentelės subtemą „Pozityvus tėvų požiūris“). Kai tėvų nurodymų neklauso Adomas, jo tėvai pirmiausia siekia išsiaiškinti situaciją ir bando jam padėti. Rūta pabrėžė, kad tėvai netaiko jai jokių bausmių. Ji tariasi su mama, kai nepavyksta įvykdyti tėvų nurodymų. Lina taip pat visada pasikalba su savo mama. Kai vaikai neatlieka kažkokių pareigų, Linos manymu, pirmiausia reikia kalbėtis, o tėvų užsipuolimas yra vengtinas.

Jeigu vaikai nevykdo tėvų nurodymų, demokratinį auklėjimo stilių propaguojantys tėvai pirmiausia siekia išsiaiškinti tokio vaikų elgesio priežastis. Vietoj bausmių taikymo, jie kalbasi su vaikais, išklauso juos, atsižvelgia į jų poreikius ir pirmiausia siekia bendro sutarimo³⁰². Kai tiriamieji nevykdo tėvų nurodymų, tėvai pirmiausia stengiasi su vaikais kalbėtis, siekia išsiaiškinti tokio tiriamųjų elgesio priežastis ir bando jiems padėti. Todėl galima teigti, kad šių tiriamųjų auklėjimui būdingas demokratinis auklėjimo stilius.

Tiriamoji Oksana nurodė, kad tėvai neatsižvelgia į jos poreikius, pyksta, pakelia balsą ir grasina bausmėmis, kai ji neatlieka savo pareigų, neįvykdo tėvų nurodymų, ar nesilaiko kitų šeimoje nustatytų taisyklių (žr.: 2 lentelės subtemą „Destruktyvus tėvų požiūris“). Autoritarinį stilių naudojantys tėvai neatsižvelgia į vaikų poreikius ir norus bei griežtai reikalauja, kad vaikai vykdytų jų nurodymus³⁰³. Kai vaikai nevykdo tėvų nurodymų, autoritariški tėvai taiko vaikams

²⁹⁸ Ten pat, 887–907

²⁹⁹ Žukauskienė, R., Kalinauskienė, O. Skirtumai tarp lyčių, prognozuojant elgesio ir emocinius sunkumus paauglystėje pagal asmenybės bruožus ir tėvų auklėjimo stilių. *Psichologija*, 2008 (38) p. 64, iš Eisemann M. Parental rearing practices and psychopathology. *Revista Psiquiatria Faculdade Medicina Barselona*, 1988, Vol. 15, p. 243–254

³⁰⁰ Ten pat, p. 243–254

³⁰¹ Ten pat, p. 243–254

³⁰² Ten pat, p. 243–254

³⁰³ Baumrind, D. Effects of authoritative control on child behavior. *Child Development*, 1966, Vol. 37, No. 4, p. 887–907

griežtas (dažnai fizinės) bausmės³⁰⁴. Todėl galima teigti, kad šiuo atveju Oksanos auklėjimui yra būdingos tam tikros autoritarinio auklėjimo charakteristikos.

2 lentelė. Nurodymai

Tema	Subtema	Pagrindimas (citasos)
Nurodymai	Vaikų pareigos	„<...> mes bandom tokias taisykles įvest... <...> aš tvarkau namus...<...> suplaunu indus... (Lina). <...> esminiai namų ruošos darbai... (Dovilė). Valau namus, valgyt kartais darau... (Agnė). Liepia mama <...> mokytis... (Lina).“ „<...> iš manęs niekada nieko griežtai nereikalauja, aš tiesiog savo noru (Marija). <...> „biški“ galėčiau ir daugiau padaryt (Lina).“
	Pozityvus tėvų požiūris	„<...> mano mama visada su manim kalbasi... <...> jeigu kas ir nutinka, visada kalbiesi, pasišneki, nereikia ten užsipuolimo... (Lina). <...> pradeda <...> aiškintis, kodėl taip yra, kodėl taip gavosi, nu bando padėt... (Adomas). <...> jokių bausmių nėra – susitariam su mama... (Rūta).“
	Destruktyvus tėvų požiūris	„Pyksta, kad neprisidedu prie namų ruošos darbų... Pykstatmės. Vis dar grasina, kad atjungs kompiuterį...<...> balsą pakelia. Čia pagal fazę. (Oksana).“

Tiriamųjų šeimose vyrauja negriežtos ir aiškos taisyklės. Jose vaikai turi atlikti su namų buvimu susijusias nesunkias pareigas ir mokytis. Kai vaikai neklauso, tėvai netaiko bausmių, o pirmiausia stengiasi išsiaiškinti tokio elgesio priežastis, kalbasi su vaikais, atkreipia dėmesį į jų poreikius ir siekia bendro sutarimo. Toks auklėjimas būdingas tėvų naudojamam demokratinio auklėjimo stiliui. Tiriamosios Oksanos tėvai siekia priversti ją elgtis tinkamai, pykdami, pakeldami balsą ir grasindami bausmėmis. Tai būdinga tėvų naudojamam autoritariniam auklėjimo stiliui.

Sprendimų priėmimas

Tyrimu nustatyta, kad kai kurie tiriamieji lygiomis teisėmis su tėvais sprendžia juos liečiančius klausimus (žr.: 3 lentelės subtemą „Kolegialus sprendimų priėmimas“). Adomas teigė, kad tariasi su tėvais ir suranda bendrą sprendimą. Dovilė diskutuoja su tėvais ir visi kartu ieško kompromisinio sprendimo. Šioje šeimoje išklausomos ir priimamos visų jos narių nuomonės.

³⁰⁴ Ten pat, 887–907

Priimant sprendimus Agnės šeimoje tėvai taip pat tariausi su vaikais. Agnės tėvams vaikų nuomonė yra labai svarbi.

Tuo tarpu kiti tiriamieji nurodė, kad jų šeimose tėvai turi daugiau įtakos galutinių juos liečiančių sprendimų priėmimui. Tačiau ir šiose šeimose tėvai atsižvelgia į tiriamųjų nuomonę, tariausi ir siekia kompromiso (žr.: 3 lentelės subtemą „Tarimasis“). Ona teigia, kad jos šeimoje pirmiausia viską apgalvoja tėvai. Tačiau prieš priimdami galutinį sprendimą, tėvai šioje šeimoje taip pat atsižvelgia į vaikų nuomonę. Onos manymu, jos šeimoje vyrauja demokratinės taisyklės, todėl pavyksta priimti kompromisinius sprendimus. Marijos šeimoje taip pat priimami sprendimai demokratiškai. Prieš priimdami sprendimus, tėvai tariausi su Marija, išklauso ją ir atsižvelgia į jos nuomonę.

Sociologas G. Elder, atsižvelgdamas į tėvų ir paauglių galių santykį priiminėjant sprendimus, išskyrė du tarimusi grįstus auklėjimo stilius – lygių teisių ir demokratinį³⁰⁵. Lygių teisių stiliaus tėvai kolegialiai su paaugliais sprendžia pastaruosius liečiančius klausimus³⁰⁶. Demokratinio stiliaus tėvai leidžia paaugliui laisvai dalyvauti diskusijose dėl jį liečiančių klausimų, tačiau galutinį sprendimą suformuluoja patys tėvai³⁰⁷. Kadangi abu šie stiliai yra grįsti tarimosi principu, šio darbo autorės jie traktuojami išskirto integruoto demokratinio stiliaus dviem tipais. Adomo, Dvilės ir Agnės šeimose sprendimai priimami lygiomis teisėmis. Šių tiriamųjų auklėjimą galima priskirti demokratinio auklėjimo stiliaus lygių teisių tipui. Onos ir Marijos šeimose sprendimų priėmimui daugiau įtakos turi tėvai. Tačiau priimant sprendimus tėvai tariausi su vaikais ir atsižvelgia į jų nuomonę. Todėl šių tiriamųjų auklėjimą taip pat galima priskirti integruotam demokratiniam auklėjimo stiliui.

Tiriamoji Oksana pabrėžė, kad šeimoje sprendimus priima jos tėvas (žr.: 3 lentelės subtemą „Tarimosi stoka“). Pirmiausia Oksanos tėvas nusprendžia, o po to visi kiti šeimos nariai gali pasisakyti. Tas pats autorius G. Elder taip pat analogiškai yra išskyręs du kontrole grįstus auklėjimo stilius – autokratinį ir autoritarinį³⁰⁸. Autokratinio stiliaus tėvai paaugliui neleidžia priimti sprendimų ir pareikšti savo nuomonės³⁰⁹. Autoritarinio stiliaus tėvai taip pat priima galutinį sprendimą, paaugliai gali reikšti savo nuomonę, tačiau pastaroji neturi įtakos galutiniam sprendimui³¹⁰. Kadangi abu šie auklėjimo stiliai yra grįsti kontrolės principu, šio darbo autorės jie traktuojami kaip integruoto autoritarinio stiliaus dviem tipais. Oksanos šeimoje sprendimai priimami autoritariškai.

³⁰⁵ Elder, G. Structural Variations in the Child Rearing Relationship. *Sociometry*, 1962, Vol. 25, No. 3, p. 241–262

³⁰⁶ Ten pat, p. 241–262

³⁰⁷ Ten pat, p. 241–262

³⁰⁸ Ten pat, p. 241–262

³⁰⁹ Ten pat, p. 241–262

³¹⁰ Ten pat, p. 241–262

Nesutarimai tiriamųjų šeimose sprendžiami konstruktyviai (žr.: 3 lentelės subtemą „Pozityvus konfliktų sprendimas“). Jeigu tėvų ir vaiko nuomonės išsiskiria, Linos šeimoje vyksta diskusijos bei ieškoma bendro sutarimo. Taip pat reikia pabrėžti, kai Lina pareiškia argumentuotą poziciją su jos saviraiška susijusiuose klausimuose, Linos tėvai yra linkę nusileisti ir leidžia vaikui elgtis savo nuožiūra. Tuo atveju, kai tėvai ir vaikai iki galo nesutaria, abi pusės laikinai lieka prie savo nuomonės, tačiau gerbia vienas kito pozicijas. Tokiu atveju Dovilės tėvai išreiškia savo neigiamą poziciją, tačiau nedraudžia užsiimti mėgstama veikla.

Tiriamosios Oksanos šeimoje konfliktai sprendžiami nekonstruktyviai (žr.: 3 lentelės subtemą „Destruktyvus konfliktų sprendimas“). Išsiskyrus tėvo ir vaiko pozicijai, susipykstama. Tėvas dažnai nepriima Oksanos nuomonės ir neatsižvelgia į jos poreikius, tačiau reikalauja vykdyti jo valią. Tiriamoji galiausiai apsimeta, kad sutinka su tėvo nuomone, tačiau iš tikrųjų ją ignoruoja. Taip nesutarimai šioje šeimoje neišsprendžiami, o ignoruojami.

3 lentelė. Sprendimų priėmimas

Tema	Subtema	Pagrindimas (citasos)
Sprendimų priėmimas	Kolegialus sprendimų priėmimas	„<...> aptariam tą nuomonę ir visi prieinam vienos (Adomas). <...> diskutuojam. <...> kiekvieno žodis išklausomas. <...> bandom kompromiso ieškot ir rast. <...> „per pusę“ sprendžiam tokius klausimus. „Eina“ mano noras ir po to tėvų ribų toks nubrėžimas, ar aš galiu eiti, ar čia jau „biški“ per daug. Vyksta abipusis apsisprendimas (Dovilė). Pasitariam. <...> mūsų nuomonė yra labai svarbi visada (Agnė).“
	Tarimasis	„Pirmiausia viską apgalvoja tėvai, o paskui <...> visada išklauso ir atsižvelgia į mūsų nuomonę. <...> kažkaip mums visada pavyksta padaryti kompromisą, gyvenam demokratiškai (Ona). <...> tariamės. <...> nėra, kad vienas pasako <...> ir viskas. Demokratiškai pakankamai. <...> mama <...> visada priima mano nuomonę ir išklauso. O mano tėtis, toks yra truputį impulsyvesnis, <...> galiausiai vistiek išklausys (Marija).“
	Tarimosi stoka	„<...> kadangi turim stiprų tėtį, tiksliau jo stiprią nuomonę. Tai <...> jis nusprendžia. Kalbu apie tėtį. <...> tada mes galim pasisakyti... (Oksana).“

3 lentelės tęsinys

Tema	Subtema	Pagrindimas (citasos)
Sprendimų priėmimas	Pozityvus konfliktų sprendimas	<i><...> jei <...> aštri situacija <...> siekiam <...> sutarimo. Vyksta aštri diskusija. <...> jei aš noriu lankyti būrelį, ar dainuoti. Aš žinau, aš moku savo laiką planuoti <...>, tai aš ir darau, kas man atrodo geriausia. <...> tėvai man nusileidžia <...>, jeigu tai yra proto ribose. Jei sakysiu: „mama aš noriu mašinos“ ir klyksiu, tai nelogiška, aš niekada to neprašysiu.... (Lina). <...> kartais <...> pasako: „tu daryk kaip nori, bet aš manau, kad...“ (Dovilė).“</i>
	Destruktyvus konfliktų sprendimas	<i>„Tada dūžta indai, dūžta viskas – čia tik metafora... <...> pagalvoju: „nu gerai, nusišypsosiu tik tam, kad tu pagalvotum, jog aš pritariu, bet apsisukus darysiu savaip“. <...> ignoruojam... (Oksana).“</i>

Tiriamųjų šeimose vyksta demokratinis sprendimų priėmimo procesas. Vienose šeimose vaikai turi lygias teises su tėvais, kai sprendžiami juos liečiantys klausimai. Kitose šeimose tėvai turi didesnę įtaką sprendimų priėmimui, tačiau rimtai atsižvelgia į vaikų poreikius ir nuomonę. Nesutarimai tarp tėvų ir vaikų sprendžiami diskusijų keliu. Tėvai yra linkę nusileisti vaikų argumentuotai nuomonei, kai sprendžiami su vaikų saviraiška susiję klausimai. Tiriamosios Oksanos šeimoje sprendimai priimami autoritariškai. Tėvas vienašališkai priima sprendimus ir neatsižvelgia į vaiko poreikius bei nuomonę. Iškilus nesutarimams, problemos Oksanos šeimoje ignoruojamos.

Emocinis ryšys

Tiriamųjų šeimose vyrauja šilti, ramūs, nuoširdūs, supratingi, draugiški tėvų ir vaikų santykiai (žr.: 4 lentelės subtemą „Emocinio ryšio charakteristikos“). Lina savo šeimos santykius apibūdina nuoširdumo, atvirumo ir šilumos žodžiais. Dovilė teigia, kad jos šeimos nariai tarpusavio santykius taip pat grindžia nuoširdumu, šiluma ir ramybe. Šilti, draugiški, supratingi, palaikantys ir gerą atmosferą kuriantys santykiai vyrauja Marijos šeimoje. Tiriamųjų šeimose vaikai noriai palaiko artimus ryšius su tėvais. Jie bendrauja, kartu atostogauja ir lanko senelius (žr.: 4 lentelės subtemą „Bendravimas“). Laisvalaikio Lina, Adomas, Ona ir Marija kartu su šeimos nariais keliauja. Lina ir Adomas stengiasi pabūti su šeimos nariais ir bendrauti. Dovilė ir Marija važiuoja su tėvais aplankyti senelių. Integruotas demokratinis auklėjimo stilius kuria emocinę šilumą grįstus šeimos narių

santykius³¹¹. Tarp tiriamųjų šeimos narių vyrauja šilti ir artimi tarpusavio ryšiai. Todėl galima teigti, kad šių tiriamųjų šeimose tėvai naudoja demokratinį auklėjimo stilių.

Tiriamieji teigė, kad tėvai yra dėmesingi jų problemoms, pasikalba, padeda ir palaiko sunkiomis gyvenimo minutėmis (žr.: 4 lentelės subtemą „Palaikymas“). Taip pat tiriamieji jaučia, kad bet kada, susidūrę su problemomis, gali patys kreiptis pagalbos į savo tėvus. Mama pastebi, kai Lina jaučiasi blogai ir siekia su ja pasikalbėti bei vaišina skanumynais. Kai Onai būna sunku, tėvai domisi kas atsitiko, padeda. Ona jaučia, kad visada gali nueiti pas tėvus pasikalbėti apie iškilusius sunkumus. Tiriamieji teigė, kad jų tėvai labai gerai pažįsta juos ir vien tik iš balso ar išvaizdos gali įvertinti savo vaikų nuotaikas (žr.: 4 lentelės subtemą „Dėmesingumas“). Tėvai, pamatę, kad kažkas yra negerai jų vaikams iškart siūlo pasikalbėti. Rūtos mama visada pastebi, kai Rūtai kažkas negerai. Marijos tėvai iš balso jaučia, kai ji blogai jaučiasi ir bando sužinoti, kas atsitiko. Dovilės mama taip pat pastebi savo vaiką sunkiomis jam akimirkomis ir pasikalba. Demokratiniam auklėjimo stiliui būdingas tėvų dėmesys ir pagalba savo vaikams.³¹² Tiriamųjų šeimose tėvai yra dėmesingi, padeda ir palaiko savo vaikus, kai jie susiduria su sunkumais. Todėl galima teigti, kad tiriamųjų tėvai naudoja demokratinį auklėjimo stilių.

Oksanos šeimoje tėvai mažai domisi jos problemomis (žr.: 4 lentelės subtemą „Emocinis nutolimas“). Jie išklauso savo vaiką tik tada, kai jis kreipiasi pagalbos. Tačiau šioje šeimoje tiriamoji nenori išsipasakoti tėvams apie savo patiriamus sunkumus. Ji yra labiau linkusi sunkumus išgyventi savyje. Autoritarinį auklėjimo stilių naudojantys tėvai dažnai yra nutolę nuo savo vaikų ir vengia jiems rodyti švelnumą³¹³. Autoritarinių tėvų vaikai dažniausiai yra uždari ir nepasitiki savimi³¹⁴. Oksanos šeimoje kuriamas emocinis ryšys, pasižymintis nutolimu tarp šeimos narių. Tokį emocinį ryšį kuria autoritarinį auklėjimo stilių naudojantys tėvai.

4 lentelė. Emocinis ryšys

Tema	Subtema	Pagrindimas (citos)
Emocinis ryšys	Emocinio ryšio charakteristikos	„<...> nuoširdumas, atvirumas... šiluma... (Lina). Nuoširdumas, <...> šiltumas, ramybė... (Dovilė). Šilti, draugiški, supratingi, palaikantys, gerą atmosferą kuriantys... (Marija).“

³¹¹ Žukauskienė, R., Kalinauskienė, O. Skirtumai tarp lyčių, prognozuojant elgesio ir emocinius sunkumus paauglystėje pagal asmenybės bruožus ir tėvų auklėjimo stilių. *Psichologija*, 2008 (38) p. 64, iš Eisemann M. Parental rearing practices and psychopathology. *Revista Psiquiatria Faculdade Medicina Barselona*, 1988, Vol. 15, p. 243–254

³¹² Ten pat, p. 243–254

³¹³ Baumrind, D. Effects of authoritative control on child behavior. *Child Development*, 1966, Vol. 37, No. 4, p. 887–907

³¹⁴ Žukauskienė, R. Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai, 2007, p 199–200

4 lentelės tęsinys

Tema	Subtema	Pagrindimas (citas)
Emocinis ryšys	Bendravimas	„<...> mes visą laiką susirenkam... <...> pakalbėt, <...> pabūti kartu <...> labai smagu. <...> vasarą keliaujam... (Lina). <...> bendraujam...<...> atostogaujam (Adomas). <...> stengiamės išvažiuot kažkur... (Ona). <...> pas senelius važiuojam visi kartu... (Dovilė). <...> važiuojam visi kartu aplankyti senelių. Važiuojam į <...> ekskursijas... (Marija).“
	Palaikymas	„Mama daug šokolado nuperka, arbatos padaro <...> bando prieiti iš tos švelnios pusės... <...> pasikalba... <...> jei mama mato, kad kažkas negerai <...> sako: „turi pasikalbėti su manim“ (Lina). <...> jei man yra bloga - ateis, padės, paklaus, kas yra. Ir pati visada galiu nueiti pasikalbėti apie tai, kas mane glumina (Ona).“
	Dėmesingumas	„<...> mama visada mato, jeigu negerai. <...> nežinau kokiais būdais, bet ji iš karto pamato, pasišnekam tada... turbūt mamos nuojauta... (Rūta). <...> iš balso jaučia – mato iš karto, kad yra negerai, sako: „Sakyk, kuom galim padėti?“ (Marija). <...> mama pamato, tai visada pasišnekam (Dovilė).“
	Emocinis nutolimas	„<...> išklauso, kai aš jiems noriu pasakyti. Kai nenoriu - gerai tavo reikalas, kai norėsi pasipasakosi. Turiu „durną“ įprotį šaukti, kad man viskas gerai. Esu gal pernelyg užsidarius savy... (Oksana).“

Tiriamųjų šeimose vyrauja emocinė šiluma grįsti santykiai. Tėvai palaiko šiltus, nuoširdžius ir artimus santykius su savo vaikais. Tėvai atkreipia dėmesį į vaikų problemas, stengiasi pasikalbėti, siūlo pagalbą ir bando palaikyti, kai vaikai susiduria su kokiomis nors problemomis. Toks elgesys būdingas demokratinį auklėjimo stilių naudojantiems tėvams. Oksanos šeimoje tėvų ir vaikų santykiai yra nutolę. Tėvai rodo mažai dėmesio savo vaikui. Pastarasis sunkumus stengiasi išspręsti savyje. Tokio pobūdžio emocinis ryšys kuriamas šeimoje, kurioje dominuoja autoritarinis auklėjimo stilius.

Apibendrinant temų grupę „Tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikos“ galima teigti, kad tiriamieji Adomas, Agnė, Dovilė, Lina, Marija, Rūta ir Ona yra auklėjami demokratinio stiliaus tėvų. Šiose šeimose vaikai auklėjami pagal visus svarbiausius demokratinio auklėjimo stiliaus bruožus. Tėvai savo pavyzdžiu ir kitais būdais skatina vaikus imtis veiklos, atsižvelgia į vaikų saviraiškos poreikius ir suteikia jiems pasirinkimo laisvę, kaip juos patenkinti. Tiriamųjų šeimose

vyrauja demokratinės taisyklės. Namuose vaikai laisvanoriškai atlieka nesunkias ir aiškiai apibrėžtas pareigas. Kai vaikai neklauso, tėvai pirmiausia stengiasi išsiaiškinti tokio elgesio priežastis, atkreipia dėmesį į vaikų poreikius ir siekia bendro sutarimo. Šeimos nariai demokratiškai priiminėja sprendimus. Tėvai tariausi su vaikais ir atsižvelgia į jų nuomonę. Šiose šeimose vyrauja emocinė šiluma grįsti santykiai. Tėvai atkreipia dėmesį į vaikų problemas ir stengiasi palaikyti juos sunkiomis gyvenimo akimirkomis.

Tiriamoji Oksana auklėjama autoritariškai. Šis vaikas auklėjamas pagal keletą svarbiausių autoritarinio auklėjimo stiliaus bruožų. Šioje šeimoje vaikas neskatinamas imtis veiklos. Tėvai siekia priversti vaiką elgtis tinkamai, pykdami, pakeldami balsą ir grasindami bausmėmis. Šioje šeimoje autoritariškai priimami sprendimai. Tėvas vienašališkai priima sprendimus ir neatsižvelgia į vaiko poreikius bei nuomonę. Iškilus nesutarimams tėvas primeta vaikui savo valią. Tėvo ir vaiko nesutarimai yra nesprenžiami, o ignoruojami. Tėvų ir vaikų santykiai yra nutolę. Tėvai rodo mažai dėmesio savo vaikui. Pastarasis sunkumus stengiasi išspręsti savyje.

Tyrimu nenustatytas nei vienas integruoto ignoruojančio auklėjimo stiliaus atvejis, pasižymintis bet kokių vaiko norų tenkinimu arba visišku abejingumu vaiko poreikiams, tėvų nutolimu nuo vaiko ir bendravimo stoka, anarchinės tvarkos vyravimu, vaiko atsakomybės ir savarankiškumo slopinimu arba visišku abejingumu vaiko veiklai ir kt. Kitoje dalyje siekiama atskleisti vaiko saviraiškos ypatybės tėvų naudojamų auklėjimo stilių kontekste ir suformuluoti tyrimo išvadas apie vaiko saviraiškos galimybes šeimoje.

3.3. Vaikų saviraiškos ypatybės tėvų naudojamų auklėjimo stilių kontekste

Šioje dalyje siekiama aptarti dviejų temų grupių („Vaikų saviraiškos ypatybės“ ir „Tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikos“) analizės rezultatus, analizuoti vaiko saviraiškos ypatybes tėvų naudojamų auklėjimo stilių kontekste, suformuluoti galutines šio darbo išvadas apie vaiko saviraiškos galimybes šeimoje ir pateikti keletą su atliktu tyrimu susijusių pastabų. Vaiko saviraiška yra vienas aukštesniųjų saviaktualizacijos poreikių, kurių patenkinimui reikia labai palankių išorės sąlygų (šeimos, švietimo sistemos, ekonominės padėties ir kt.)³¹⁵. Nepalankioje aplinkoje gali būti lengvai sunaikinamos galimybės vaiko saviraiškai ir taip prarandami prigimtiniai vaiko sugebėjimai³¹⁶. Nuo šeimos instituto daugiausia priklauso, kaip efektyviai vaikas tenkina savo prigimtinius poreikius³¹⁷. Šio darbo teorinėje dalyje šeimos vaidmuo vaiko saviraiškos galimybėms buvo apibūdinamas per šeimoje dominuojančio auklėjimo stiliaus prizmę. Tyrimais nustatyta, kad tėvų auklėjimo stiliai formuoja tėvų ir vaikų emocinį klimatą ir turi įtakos vaiko, o vėliau ir

³¹⁵ Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofą, 2006, p. 134

³¹⁶ Ten pat, p. 18

³¹⁷ Bajoriūnas, Z. Šeimos edukologija. Vilnius: Jošara, 1997, p. 28

suaugusiojo vystymuisi³¹⁸. Vaiko vystymosi integrali dalis yra jo saviraiška, todėl tėvų auklėjimo stiliai neabejotinai taip pat turi įtakos ir vaiko saviraiškai. Auklėjimo stilius gali skatinti vaiko saviraišką arba slopinti.

Tyrimu buvo nustatyta, kad tiriamieji Adomas, Agnė, Dovilė, Lina, Marija, Rūta ir Ona sėkmingai tenkina aukštesnįjį saviaktualizacijos grupei priklausančią saviraiškos poreikį. Jie pasižymi daugeliu save aktualizuojančio žmogaus savybių, sėkmingai išreiškia ir vysto savo prigimtinius sugebėjimus įvairioje veikloje bei auga link pilnos saviaktualizacijos. Galima daryti prielaidą, kad šių vaikų šeimose yra sudarytos pakankamos galimybės saviraiškos poreikio atsiradimui ir jo tenkinimui. Tyrimu taip pat buvo atskleista, kad visose šių vaikų šeimose tėvai naudoja demokratinį auklėjimo stilių. Tiriamajai Oksanai kol kas pilnai nepasireiškė aukštesnysis saviraiškos poreikis. Ji savo veikloje siekia patenkinti žemesniuosius poreikius (priklausymo grupei ir įvertinimo) ir nepasižymi save aktualizuojančio asmens savybėmis. Galima daryti prielaidą, kad šio vaiko šeimoje nėra sudarytos pakankamos galimybės jo pilnam pamatinių poreikių patenkinimui ir saviraiškos poreikio atsiradimui. Tyrimu nustatyta, kad šioje šeimoje tėvai naudoja autoritarinį auklėjimo stilių.

Apibendrinant visą tyrimo rezultatų analizę galima teigti, kad šeimoje pakankamas galimybes vaiko saviraiškai kuria demokratinis tėvų auklėjimo stilius. Tyrimu nustatyta, kad Adomo, Agnės, Dovelės, Linos, Marijos, Rūtos ir Onos šeimose vyrauja integruotas demokratinis auklėjimo stilius. Demokratiškai auklėjami šie vaikai sėkmingai išreiškia savo sugebėjimus kūrybinėje veikloje ir taip patenkina aukštesnįjį saviraiškos poreikį bei atskleidžia savo prigimtines galias. Šiems vaikams saviraiška yra glaudžiai susijusi su aukštesniuoju religingumo poreikiu. Demokratiškai auklėjami vaikai pasižymi svarbiomis save aktualizuojančio asmens savybėmis: sugebėjimu integruoti dichotomijas; padidėjusiu kūrybiškumu ir pilietiniu aktyvumu; natūraliu savęs ir gamtos priėmimu; nepataikavimu aplinkinių lūkesčiams (išskyrus mokinių bendruomenę); giliais tarpasmeniniais santykiais; masinės kultūros standartų atmetimu; viršūnių išgyvenimais.

Šiose šeimose vaikai auklėjami pagal visus svarbiausius demokratinio auklėjimo stiliaus bruožus. Demokratinio stiliaus tėvai savo pavyzdžiu ir kitokiais būdais skatina vaikus imtis veiklos, atsižvelgia į vaikų saviraiškos poreikius ir suteikia jiems pasirinkimo laisvę, kaip juos patenkinti. Tiriamųjų šeimose vyrauja demokratinės taisyklės. Namuose vaikai laisvanoriškai atlieka nesunkias ir aiškiai apibrėžtas pareigas. Kai vaikai neklauso, tėvai pirmiausia stengiasi išsiaiškinti tokio elgesio priežastis, atkreipia dėmesį į vaikų poreikius ir siekia bendro sutarimo. Dominuoja demokratinis sprendimų priėmimo būdas. Tėvai tariausi su vaikais ir atsižvelgia į jų nuomonę. Šiose

³¹⁸ Buehler C., Gerard J. M. Marital conflict, ineffective parenting, and children's and adolescents's maladjustment. *Journal of Marriage and the Family*, 2002, Vol. 64, No. 1, p. 78–93

šeimoje vyrauja emocinė šiluma grįsti santykiai. Tėvai atkreipia dėmesį į vaikų problemas ir stengiasi palaikyti juos sunkiomis gyvenimo akimirkomis.

Tyrimu nustatyta, kad Oksanos šeimoje dominuojantis autoritarinis auklėjimo stilius nesukuria pakankamų galimybių vaiko žemesniųjų poreikių pilnam patenkinimui ir saviraiškos poreikio atsiradimui. Autoritariškai auklėjamas vaikas pilnai nepatenkina žemesniųjų (saugumo, priklausymo grupei ir įvertinimo) poreikių. Tai užkerta kelią aukštesniojo saviraiškos poreikio atsiradimui. Kūrybinė veikla vaikui dažnai neteikia jokio malonumo. Šis vaikas nepasižymi kai kuriomis svarbiomis save aktualizuojančio asmens savybėmis: natūraliai nepriima savęs ir aplinkinių; elgiasi nenatūraliai ir siekia pateisinti aplinkinių lūkesčius; mano, kad reikia derintis prie visuomenėje nustatytų standartų; nepatiria su viršūnių išgyvenimais susijusių jausmų.

Šioje šeimoje vaikas yra auklėjamas pagal keletą esminių autoritariniam auklėjimo stiliui būdingų bruožų. Tėvai siekia priversti vaiką elgtis tinkamai, pykdami, pakeldami balsą ir grasindami bausmėmis. Šioje šeimoje autoritariškai priimami sprendimai. Tėvas vienašališkai priima sprendimus ir neatsižvelgia į vaiko poreikius bei nuomonę. Iškilus nesutarimams tėvas primeta vaikui savo valią. Tėvo ir vaiko nesutarimai yra nesprendžiami, o ignoruojami. Tėvų ir vaikų santykiai yra nutolę. Tėvai rodo mažai dėmesio savo vaikui. Pastarasis sunkumus stengiasi išspręsti savyje.

Suformulavus praktinės dalies išvadas taip pat reikia pateikti keletą svarbių su tyrimu susijusių pastebėjimų. Gali kilti klausimas, kodėl nebuvo atskirai nagrinėjama tėvo ir motinos auklėjimo įtaka vaiko saviraiškos ypatybėms. Šiame darbe remiamasi simbolinės interakcijos teorija, pagal kurią galima teigti, kad aukštesniųjų vaiko poreikių patenkinimui daro įtaką jo įsisąmonintas tėvų naudojamas auklėjimo stilius³¹⁹. Todėl šiuo atveju visiškai nesvarbu, kas šeimoje yra svarbiausias dominuojančio auklėjimo stiliaus formuotojas (tėvas, mama, globėjas, senelis ir t. t.). Šiame darbe buvo svarbu nustatyti, kokį auklėjimo stilių yra įsisąmoninęs vaikas ir apibūdinti vaiko saviraiškos galimybes šio auklėjimo stiliaus kontekste.

Tyrimo rezultatai yra šiek tiek netikėti. Po intensyviosios atrankos buvo stengiamasi tyrimui pakviesti labiausiai iš pažiūros save aktualizuojančio žmogaus savybėmis pasižyminčius vaikus. Taip buvo siekiama ištirti, kokie šeimoje dominuojantys auklėjimo stiliai lemia sėkmingą vaikų saviraiškos poreikių tenkinimą. Tačiau tyrimu buvo atskleista, kad viena iš pažiūros sėkmingai savo sugebėjimus išreiškianti tiriamoji iš tiesų savo veikloje siekia patenkinti žemesnius poreikius (priklausymo grupei ir įvertinimo). Pati veikla dažnai vaikui neteikia malonumo. Tai dar kartą patvirtino A. Maslow teiginį, kad siekiant paaiškinti žmogaus elgesį, neužtenka stebėti išorinius žmogaus veiksmus³²⁰. Reikia pirmiausia siekti suprasti, kokie pirminiai

³¹⁹ White J., Klein D. Family theories. Los Angeles: SAGE publications, 2008, p. 93–119

³²⁰ Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 52–53

prigimtiniai poreikiai motyvuoja žmogaus elgesį³²¹. Darbo autorės manymu, saviraiškos poreikį tenkinančių vaikų ir saviraiškos poreikio neturinčio vaiko tyrimas leido dar geriau atskleisti šio darbo temos esmę ir suprasti vaikų saviraiškos ypatybes skirtingų tėvų naudojamų auklėjimo strategijų kontekste.

Siekiant tiksliau apibrėžti šeimoje dominuojančių demokratinio, autoritarinio ir ignoruojančio auklėjimo stilių įtaką vaikų saviraiškos poreikiui ir jo prigimtinių sugebėjimų vystymui, reikia atlikti įvairesnius kokybinius ir kiekybinius tyrimus. Šį tikslą galima įgyvendinti, lyginant demokratiškai, autoritariškai ir ignoruojančiai auklėjamų vaikų saviraiškos ypatybes.

³²¹ Ten pat, p. 52–53

Išvados

1. Žmogaus vystymąsi lemia iš prigimties kylančios žemesniųjų (fiziologinių, saugumo, meilės, įvertinimo) ir aukštesniųjų (saviaktualizacijos) poreikių grupės. Humanistinės psichologijos mokyklos atstovai pradėjo tirti iki tol ignoruotus aukštesnius saviaktualizacijos grupės poreikius (pvz.: kūrybingumą, saviraišką, religingumą). Jų požiūriu, žemesnius poreikius patenkinęs žmogus siekia išreikšti save veikloje ir aktualizuoti savo prigimtinius sugebėjimus.

2. Vaiko saviraiška yra vienas svarbiausių saviaktualizacijos grupės poreikių. Visapusiškai savo prigimtinius sugebėjimus aktualizuoti gali tik vyresnio amžiaus žmonės. Tačiau sėkmingai savo prigimtinius sugebėjimus veikloje išreiškiantis vaikas pasižymi daugeliu save aktualizuojančio suaugusio asmens savybių ir sėkmingai auga link pilnos saviaktualizacijos.

3. Kiekvienoje šeimoje dominuoja tam tikras tėvų auklėjimo stilius. Pagal tarimusi, kontrole ir atsainumu grįstą tėvų elgesį su vaikais galima išskirti tris auklėjimo stilius – demokratinį, autoritarinį ir ignoruojantį. Humanistinės psichologijos požiūriu, demokratinis auklėjimas kuria vaiko poreikius tenkinančią saugią aplinką šeimoje. Autoritarinį ir ignoruojantį auklėjimo stilius naudojantys tėvai neatsižvelgia į vaiko poreikius arba juos slopina.

4. Pagal Humanistinę psichologiją, vaiko vystymuisi yra būtinas saviraiškos poreikio tenkinimas. Lietuvos vaiko teisių apsaugą reglamentuojančiuose teisės aktuose nurodyta, kad tėvams tenka pagrindinė atsakomybė už vaikų vystymąsi ir auklėjimą. Todėl galima teigti, kad šeimoje tėvai privalo sudaryti pakankamas galimybes vaiko saviraiškos poreikio tenkinimui ir auklėjimu skatinti vaiko prigimtinių sugebėjimų plėtojimą.

5. Tyrimu nustatyta, kad demokratinis auklėjimo stilius šeimoje sukuria pakankamas galimybes vaikų saviraiškos poreikių tenkinimui. Demokratiški tėvai skatina vaikus imtis veiklos, atsižvelgia į vaikų saviraiškos poreikius ir suteikia vaikams pasirinkimo laisvę, kaip juos tenkinti. Taip auklėjami vaikai sėkmingai tenkina saviraiškos poreikį ir išreiškia savo sugebėjimus veikloje. Jie pasižymi svarbiomis save aktualizuojančio asmens savybėmis: natūraliu savęs priėmimu, nepataikavimu aplinkinių lūkesčiams, viršūnių išgyvenimų patirtimis ir kt.

6. Autoritarinis tėvų auklėjimas nesudaro galimybių tiriamojo vaiko saviraiškos poreikio atsiradimui. Tyrimu nustatyta, kad autoritariški tėvai neskatina vaiko imtis veiklos, neatsižvelgia į jo poreikius, siekia primesti vaikui savo valią ir rodo jam mažai dėmesio. Taip auklėjamas vaikas pilnai nepatenkina žemesniųjų (saugumo, priklausymo grupei ir įvertinimo) poreikių, kurie užkerta kelią aukštesniojo saviraiškos poreikio atsiradimui. Todėl kūrybinė veikla vaikui dažnai neteikia jokio malonumo. Jis nepasižymi svarbiomis save aktualizuojančio asmens savybėmis: natūraliai nepriima savęs ir aplinkinių, elgiasi nenatūraliai ir siekia pateisinti aplinkinių lūkesčius, nepatiria viršūnių išgyvenimų.

Rekomendacijos

1. Socialinių mokslų atstovams:

1.1. Tirti šeimoje dominuojančių skirtingų auklėjimo stilių (demokratinio, autoritarinio, ignoruojančio) įtaką tėvų ir vaikų santykiams. Šiais tyrimais galima būtų išskirti darnius tėvų ir vaikų santykius kuriančias auklėjimo strategijas šeimoje;

1.2. Atskleisti saviraiškos poreikio įtaką vaiko vystymuisi ir jo prigimtinių sugebėjimų plėtojimui. Teoriškai pagrįsti vaiko prigimtinę teisę į jo sveikam vystymuisi būtiną saviraiškai palankią aplinką šeimoje. Šiuo metu daugiausia atliekami žemesniųjų poreikių (fiziologinių, saugumo, priklausymo, įvertinimo) įtakos vaiko vystymuisi tyrimai;

1.3. Atlikti tyrimus, leidžiančius tiksliau apibrėžti šeimoje dominuojančių demokratinio, autoritarinio ir ignoruojančio auklėjimo stilių įtaką vaiko saviraiškos poreikiui ir jo prigimtinių sugebėjimų vystymui. Palyginti demokratiškai, autoritariškai ir ignoruojančiai auklėjamų vaikų saviraiškos ypatybes. Tai leistų nustatyti vaiko saviraiškos poreikio tenkinimui būtiną auklėjimo charakteristikas šeimoje.

2. Socialinę pagalbą teikiantiems specialistams (socialiniams darbuotojams, socialiniams pedagogams, psichologams ir kt.):

2.1. Įvertinti probleminio vaiko elgesio priežastis, atsižvelgiant ne tik į žemesniuosius vaiko poreikius, bet ir į aukštesniojo vaiko saviraiškos poreikio ypatybes (įvertinti, ar patenkintas vaiko saviraiškos poreikis, ar ne). Viena iš probleminio vaiko elgesio priežasčių gali būti saviraiškos poreikio nepatenkinimas. Tėvai gali nesukurti pakankamų galimybių sveikam vaiko vystymuisi būtinai saviraiškai. Atliktas tyrimas parodė, kad saviraiškai nepalanki aplinka šeimoje trukdo vaikui sėkmingai išreikšti save veikloje, jausti gyvenimo pilnatvę ir komplikuoja bendravimą su aplinkiniais;

2.2. Padėti tėvams kurti vaiko saviraišką ir jo prigimtinių sugebėjimų vystymąsi skatinančią aplinką šeimose, kuriose nėra sudarytos pakankamos galimybės pilnam pamatinių poreikių patenkinimui ir vaiko saviraiškai. Teikiant pagalbą šeimai šį tikslą galima įgyvendinti pritaikant demokratinio auklėjimo strategiją, nes demokratiškai auklėjantys tėvai skatina vaikų saviraišką.

3. Socialinės politikos formuotojams:

3.1. Tikslinti vaikų teises Lietuvoje reglamentuojančius teisės aktus ir juose tiesiogiai įvardinti nuostatą, kad tėvai yra atsakingi už vaikų saviraiškos ir jų prigimtinių sugebėjimų vystymo skatinimą;

3.2. Kurti vaikų saviraišką ir individualių jų prigimtinių sugebėjimų vystymą skatinančią aplinką mokykloje, pasitelkiant teisinius ir organizacinius svertus. Tyrimu nustatyta, kad mokykloje yra slopinamas vaikų individualumas. Saviraišką slopinanti mokyklos bendruomenė gali sužlugdyti vaikų prigimtinius sugebėjimus.

Literatūros sąrašas

Knygos:

1. Bajoriūnas, Z. Šeimos edukologija. Vilnius: Jošara, 1997.
2. Bitinas B., Rupšienė L., Žydžiūnaitė V. Kokybinių tyrimų metodologija. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2008.
3. Freud, Z. Psichoanalizės įvadas. Vilnius: Vaga, 2009.
4. Giddens, A. Sociologija. Kaunas: UAB „Poligrafija ir informatika“, 2005.
5. Hollis, M. Socialinių mokslų filosofija. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000.
6. Johnson, C. L. Socialinio darbo praktika. Bendrasis požiūris. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija. 2003.
7. Jovaiša, L. Enciklopedinis edukologijos žodynas. Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.
8. Kairienė, B. Vaikai, patyrę smurtą šeimoje. Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai. Vadovėlis. Vilnius: MRU leidybos centras, 2010
9. Kardelis, K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Judex leidykla, 2002.
10. Maslow, A. Būties psichologija. Vilnius: Vaga, 2011.
11. Maslow, A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa, 2006.
12. Maslow, A. The Farther Reaches of Human Nature. New York: Penguin Books, 1971.
13. McCarthy R., Edwards R. Key concepts in family studies. London: SAGE publications, 2011.
14. Popper, R., K. Rinktinė. Vilnius: Pradai, 2001.
15. Psichologijos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidykla, 1993.
16. Ritzer G., Ryan J. The Concise Encyclopedia of Sociology. Malden (Mass.): Wiley Blackwell, 2011.
17. Roy Jose DeCarvalho. The Founders of Humanistic Psychology. New York: Praeger, 1991.
18. Scott J., Marshall G. A dictionary of Sociology. Oxford: Oxford University Press, 2005.
19. Skinner, F. B. Apmąstymai apie biheiviorizmą ir visuomenę. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2006.
20. Tidikis, R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003.

21. Uzdila, J. Dorovinis asmenybės ugdymas šeimoje. Vilnius: Academia, 1993.
22. White, J. Advancing family theories. London: SAGE publications, 2005.
23. White J., Klein D. Family theories. Los Angeles: SAGE publications, 2008.
24. Žukauskienė, R. Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai, 2007.

Moksliniai straipsniai ir kiti tyrimai

25. A dissertation submitted by Jana H. Chaudhuri In partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Applied Child Development. Adviser: M. Ann Easterbrooks Ph.D. Parenting Styles and Socialization Goals of Young Mothers: The Role of Cultural Context, May 2006, Tufts University
26. Alegre, A. Parenting Styles and Children's Emotional Intelligence: What do We Know? // *The Family Journal*, Jan., 2011, Vol. 19, No. 1, p. 56–62
27. Baldwin, A. Socialization and the parent-child relationship // *Child Development*, 1948, Vol. 19, No. 3, p. p. 127–136
28. Baumrind, D. Effects of authoritative control on child behavior // *Child Development*, 1966, Vol. 37, No. 4, p. 887-907
29. Bitinas B., Kazlauskienė A. Inovacijų taikymas edukologijos moksle: kokybinių tyrimų duomenų vizualizacijos programos „Kokybis“ paskirtis ir galimybės // *Mokytojų ugdymas*, 2009, Nr. 13 (2), p. 154–161
30. Bohart C. T., Greening T. Humanistic Psychology and Positive Psychology // *American Psychologist*, Jan. 2001, p. 81–82
31. Buehler C., Gerard J. M. Marital conflict, ineffective parenting, and children's and adolescents's maladjustment // *Journal of Marriage and the Family*, 2002, Vol. 64, No. 1, p. 78–92
32. Bugental, J. The Third Force in Psychology // *Journal of Humanistic Psychology*, 1964, Vol. 4, No. 1, p. 19–26
33. Darling N., Steinberg L. Parenting style as context: An integrative model // *Psychological Bulletin*, 1993, Vol. 113, p. 487–496
34. Eisemann M. Parental rearing practices and psychopathology // *Revista Psiquiatria Faculdade Medicina Barselona*, 1988, Vol. 15, p. 254–261
35. Elder, G. Structural Variations in the Child Rearing Relationship // *Sociometry*, Sep. 1962, Vol. 25, No. 3, p. 241–262
36. Greening, T. Five Basic Postulates of Humanistic Psychology // *Journal of Humanistic Psychology*, 2006, Vol. 46, No. 4, p. 381

37. Hanley J. S., Abell C. S. Maslow and Relatedness: Creating an Interpersonal Model of Self-Actualization // *Journal of Humanistic Psychology*, 2002, Vol. 42, No. 4, 37–57
38. Hoffman, E. Introduction to Special Section // *Journal of Humanistic Psychology*, 2011, Vol. 51, No. 4, p. 394–395
39. Ivanauskienė, V. Socialinio darbo su šeima teoriniai ir praktiniai aspektai // *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 2008 2(2), p. 77–86
40. Kairienė B., Žiemienė R. Vaiko teisių įgyvendinimo ypatumai šeimoje // *Socialinis darbas*, 2007, Nr. 6(2), p. 43–50
41. Liobikienė, N. Kaip padėti vaikams, augantiems alkoholizmu sergančioje šeimoje? *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 2010 5(1), p. 75–84
42. Littleford, M. Some Philosophical Assumptions of Humanistic Psychology // *Educational Theory*, 1970, Vol. 30, No. 3, p. 229–244
43. Malinauskas, G. Pagalbos ypatumai vaikams, išgyvenantiems sunkumus, kai jų tėvai yra išvažiuavę dirbti į užsienį. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 2008 1(1), p. 129–145
44. Maslow, A. A Theory of Human Motivation // *Psychological Review*, 1943, Vol. 50, Nr. 4, p. 370–396
45. Maslow, A. Synergy in the Society and in the Individual // *Journal of Individual Psychology*, 1964, Vol. 20, No. 2, p. 153–164
46. Nekrašas, E. Pozityvizmo ir postpozityvizmo ginčas socialiniuose moksluose // *Politologija*, 2010 1(57), p. 76–97
47. Reiss S., Havercamp M. S. Motivation in Development Context: A New Method for Studying Self-Actualization // *Journal of Humanistic Psychology*, 2005, Vol. 45, No. 1, p. 41–53
48. Serlin, I. The History and Future of Humanistic Psychology // *Journal of Humanistic Psychology*, 2011, Vol. 51, No. 4, p. 428–431
49. Šimonis M., Januškienė J. Vaikų teisės Lietuvos Respublikos teisės sistemoje // *Teisės problemos*, 2001, Nr. 4 (34), p. 63–84
50. Tereševičienė M., Jonynienė Ž. Mokinių fizinio ir emocinio saugumo poreikis ir realybė. – *VI tarptautinės konferencijos „Švietimo reforma ir mokytojų rengimas“ medžiaga*, 1999, Vilnius: VPU, p. 233–239
51. Valantiejus, A. Radikalios mikrosociologijos gairės // *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2005/1, p. 5–23
52. Žukauskienė, R., Kalinauskienė, O. Skirtumai tarp lyčių, prognozuojant elgesio ir emocinius sunkumus paauglystėje pagal asmenybės bruožus ir tėvų auklėjimo stilių // *Psichologija*, 2008 (38), p. 63–84

Dokumentai:

53. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40–987, Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33–1014
54. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60–1501
55. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74–2262
56. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33–1014
57. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Kultūros įstaigų reorganizavimo ir likvidavimo tvarkos“ (1995 m. birželio 13 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. lapkričio 28 d. nutarimo Nr. 1320 „Dėl Lietuvos nepriklausomybės signatarų namų ir Lietuvos menininkų rūmų“ 1, 2.3 ir 2.4 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 87–3274
58. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimo Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 118–5564
59. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33–807
60. Valstybinė šeimos politikos koncepcija. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 69–2624

Straipsniai ir komentarai internetiniuose puslapiuose:

61. 2011 m. emocinės paramos telefonu į tarnybą „Vaikų linija“ buvo bandyta paskambinti virš 4 mln. kartų. Tyrimų duomenimis, Lietuvoje vaikai gauna ypač mažai tėvų dėmesio – vidutiniškai 7 minutes per dieną (žr.: Tėvai savo vaikams kasdien skiria po 7 min. *Delfi*, 2012 m. balandžio 23 d.,)
<<http://www.delfi.lt/news/daily/education/tevai-savo-vaikams-kasdien-skiria-po-7-min.d?id=58441544>>, [žiūrėta 2012-10-15]
62. Ar reikia keisti šeimos sąvoką Konstitucijoje? www.alfa.lt, 2012 m. birželio 19 d.,
<http://www.alfa.lt/straipsnis/14835185/Ar.reikia.keisti.seimos.savoka.Konstitucijoje.=2012-06-19_16-11/>, žiūrėta [2012 08 02]
63. Daugiau apie tai žr.: Šiaulių Šv. Jurgio parapijos internetiniame tinklapyje –
<<http://jurgioparapija.lt/>>, žiūrėta [2012 09 15]
64. Filosofas V. Rubavičius nesutinka, kad lietuvių likę 3 mln. Respublika, 2011 m. lapkričio 28 d.,
<http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/kitos_lietuvos_zinios/filosofas_vrubavicius_nesutinka_kad_lietuviu_like_3_milijonai/.print.1>, žiūrėta [2012 11 18]
65. Humanistic Psychology Overview, <<http://www.ahpweb.org/>>, [žiūrėta 2012 04 14]

66. Lietuvoje mažėja santuokoje gyvenančių žmonių. *BNS*, 2012 m. rugsėjo 28 d., <www.bns.lt>
67. O'Hara, M. Humanistic Psychology Overview, <http://www.ahpweb.org/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=14&Itemid=24>, žiūrėta [2012 11 18]
68. Saukienė, I. Ekspertai: laidoje „Radžis ieško žmonos“ patyčios iš merginų peržengia visas ribas. *Delfi*, 2012 m. lapkričio 9 d., <<http://verslas.delfi.lt/Media/ekspertai-laidoje-radzis-iesko-zmonos-patycios-is-merginu-perzengia-visas-ribas.d?id=59950035>>, [žiūrėta 2012-11-14]
69. TV auditorijos tyrimo rezultatai 2012 m. spalio. *TNS LT*, <<http://www.tns.lt/lt/naujienos-tv-auditorijos-tyrimas-tv-auditorijos-tyrimo-rezultatai-2012-m-spalis>>, [žiūrėta 2012-11-14]
70. Žiniasklaidos tyrimų apžvalga 2011. *TNS LT*, 2012, p. 3, <http://www.tns.lt/data/files/Metines_apzvalgos/Ziniasklaidos%20tyrimu%20apzvalga%202011.pdf>, [žiūrėta 2012-11-14]

Santrauka

Vaiko saviraiškos galimybės šeimoje

Žmogaus vystymąsi ir elgesį lemia iš prigimties kylančios žemesniųjų (fiziologinių, saugumo, meilės, įvertinimo) ir aukštesniųjų (saviaktualizacijos) poreikių grupės. Visapusiškas sveiko vaiko vystymasis priklauso ne tik nuo žemesniųjų poreikių patenkinimo. Augantis vaikas turi būti materialiai aprūpintas, saugus, mylimas, šiltai priimamas, įvertintas, tačiau to nepakanka. Iš prigimties kiekvienas vaikas taip pat siekia save išreikšti kokioje nors veikloje. Vaiko saviraiška yra vienas svarbiausių saviaktualizacijos grupės poreikių, padedantis sėkmingai išreikšti prigimtinius sugebėjimus ir tapti pilnaverčiu visuomenės nariu. Sėkmingam vaiko saviraiškos poreikio patenkinimui didelę įtaką turi šeimos socialinis institutas. Viena svarbiausių šeimos funkcijų yra vaiko auklėjimas. Siekiant apibrėžti šeimos vaidmenį vaiko saviraiškos galimybėms, reikia ištirti vaiko saviraiškos ypatumus ir jų tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikas.

Darbo objektas yra vaiko saviraiškos galimybės šeimoje. Darbo tikslas yra atskleisti vaiko saviraiškos galimybes šeimoje. Darbe išskiriami šie uždaviniai: 1. apibrėžti aukštesnįjį saviraiškos poreikį nagrinėjančių Humanistinės psichologijos mokyklos atstovų idėjas, 2. suformuluoti, Humanistinės psichologijos pradininko A. Maslow sukurta žmogaus elgesio motyvacijos teorija ir apibrėžtu saviaktualizacijos poreikiu paremtą, vaiko saviraiškos sampratą, 3. atskleisti tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikas ir jų sąsajas su vaiko saviraiškos galimybėmis, 4. apibrėžti vaiko saviraiškos galimybių šeimoje teisinius aspektus, 5. ištirti vaikų saviraiškos ypatumus ir jų tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikas. Iškeltiems uždaviniams išspręsti naudojami metodai: teorinis analitinis ir kokybinis pusiau struktūruoto interviu.

Tyrimu nustatyta, kad tėvų naudojamas demokratinis auklėjimo stilius šeimoje sukuria pakankamas galimybes vaiko saviraiškos poreikių patenkinimui. Šiam tėvų naudojamam auklėjimo stiliui būdinga: vaiko saviraiškos skatinimas, demokratinės taisyklės ir sprendimų priėmimas, atsižvelgimas į vaiko nuomonę ir poreikius, kompromisų paieška, dėmesingumas, palaikymas ir emocinė šiluma. Demokratiškai auklėjami vaikai sėkmingai tenkina saviraiškos poreikį veikloje ir išreiškia prigimtinius savo sugebėjimus. Tėvų naudojamas autoritarinis auklėjimo stilius šeimoje nesukuria pakankamų galimybių vaiko saviraiškos poreikiui atsirasti. Šiam tėvų naudojamam auklėjimo stiliui būdinga grasinimai, vienašališkas sprendimų priėmimas, valios primetimas, neatsižvelgimas į vaiko nuomonę ir poreikius, nesutarimai, dėmesio stoka ir emocinis nutolimas. Autoritariškai auklėjamas vaikas pilnai nepatenkina žemesniųjų poreikių, todėl jam neatsiranda aukštesnysis saviraiškos poreikis ir jis neatskleidžia bei nevysto savo prigimtinių sugebėjimų.

Summary

Self-expression ability of a child in the framework of his family

Evolution and human behavior are preconditioned by lower (physiologic, safety, love, appreciation) and higher (self-actualization) levels of needs. All-round development of a healthy child depends not only on the satisfaction of needs belonging to the lower level of needs. Growing child shall be endowed, secured, loved, admired, and appreciated, however there are many other important aspects. Human nature of each child enforces him to strain after self-actualization in a particular activity. Self-expression of a child shall be named as the most important need of self-actualization group, which ensures successful expression of inborn abilities and becoming a full-fledged member of a society. Family as a social institution exerts influence on successful satisfaction of self-actualization need of a child. The central role of the family is children upbringing. In order to describe the role of the family in child's self expression ability in this project we analyze child self-expression peculiarities and characteristics of parenting styles in their families.

Subject of the Development Project is a self-actualization ability of a child in the framework of his family. The Project defines the following objectives: 1. to specify concepts of Humanistic psychology school members considering the highest self-actualization needs, 2. to formulate child's self-expression need concept regarding Humanistic psychology and A. Maslow theory of human behavior, 3. to separate prevailing parenting styles in the family and describe their characteristics, 4. to specify law aspects of child's self-expression abilities in the family, 5. to analyze child's self-expression peculiarities and dominant styles of their parenting characteristics . Methods to be applied for resolving of the preset objectives: theoretic analytical and qualitative semi-structured interview.

The investigation has shown that democratic parenting style prevailing in most families forms sufficient opportunities for the satisfaction of child's self-actualization needs. Applied parenting style could be characterized by the following aspects: encouragement of child's self-actualization, democratic rules and decision making process, appreciation of child's opinion and needs, finding of compromise solutions, concern, upholding, and hearty atmosphere. Democratic ways of upbringing helps children to satisfy their self-actualization needs in a particular activity and express the inborn abilities. Authoritarian ways of upbringing could not provide sufficient opportunity for the appearance of child's self-actualization. This parenting style includes threats, individual decision making, giving the law to children, disoblging of child's opinion and needs, disagreements, lack of appreciation and emotional isolation. Authoritarian ways of upbringing could not satisfy the lower levels of needs, accordingly a child could not determine the higher ones such as self-actualization need and expression of the inborn abilities.

Priedai

Priedas Nr.1

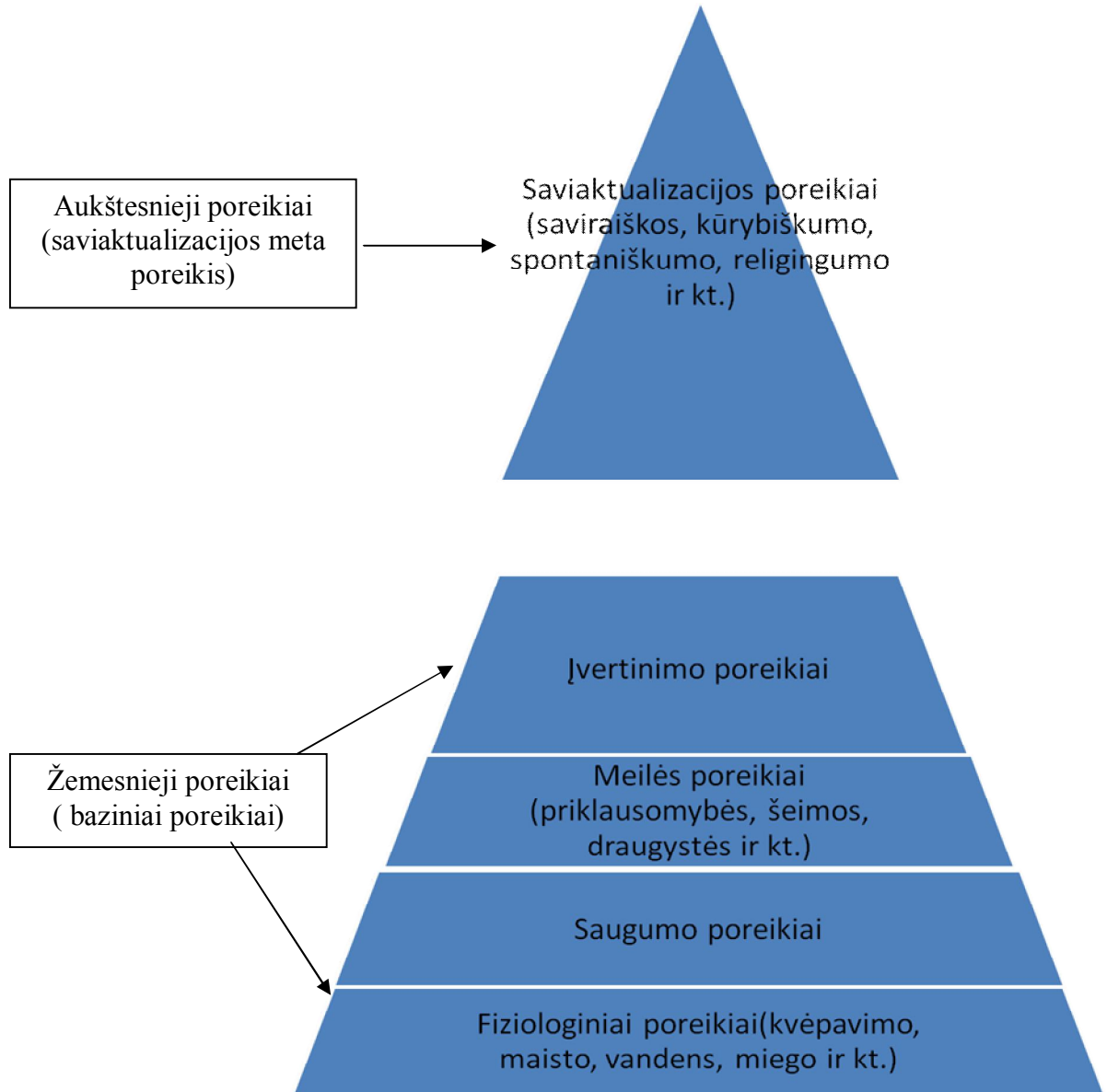
1 Schema. A. Maslow poreikių hierarchijos piramidė

Šaltinis: http://en.wikipedia.org/wiki/Maslow's_hierarchy_of_needs, žiūrėta 2012 11 12

Priedas Nr.2

2 Schema. Žemesniųjų ir aukštesniųjų poreikių perskyra

Parengta pagal A. Maslow žmogaus motyvacijos teoriją.

Priedas Nr.3

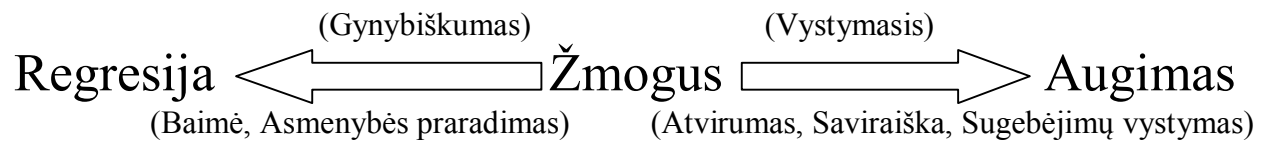
1 Lentelė. Integruotas tėvų auklėjimo stilių modelis

Integruoti tėvų naudojami auklėjimo stiliai	Dominuojantis tėvų elgesio faktorius	Įvairių autorių išskirti tėvų naudojami auklėjimo stiliai
Autoritarinis	Kontrolė	Integruotą autoritarinį auklėjimo stilių atitinka G. Elder autokratinio, D. Baumrind autoritarinio, E. Maccoby ir J. Martin autoritarinio, G. Elder autoritarinio, M. Eisemann atstūmimo ir M. Eisemann perdėtos globos auklėjimo stiliai
Ignoruojantis	Atsainumas	Integruotą ignoruojantį auklėjimo stilių atitinka D. Baumrind viską leidžiantis, E. Maccoby ir J. Martin atlaidus, G. Elder viską leidžiantis, G. Elder <i>Laisser Fair</i> ir E. Maccoby bei J. Martin atsiribojantis auklėjimo stiliai
Demokratinis	Tarimasis	Integruotą demokratinį auklėjimo stilių atitinka D. Baumrind autoritetingas, E. Maccoby ir J. Martin autoritetingas, G. Elder demokratinis, G. Elder lygių teisių, M. Eisemann emocinės šilumos auklėjimo stiliai

Šaltinis: Baldwin, A. Socialization and the parent-child relationship. *Child Development*, 1948, Vol. 19, No. 3, p. 127–136, Baumrind, D. Effects of authoritative control on child behavior. *Child Development*, 1966, Vol. 37, No. 4, p. 887-907, Alegre, A. Parenting Styles and Children's Emotional Intelligence: What do We Know? *The Family Journal*, Jan., 2011, Vol. 19, No. 1, p. 57, Elder, G. Structural Variations in the Child Rearing Relationship. *Sociometry*, Sep. 1962, Vol. 25, No. 3, p. 242–243, Žukauskienė, R. Rados psichologija. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 198–200

Priedas Nr. 4

3 Schema. Žmogaus augimo ir regresijos jėgos

Šaltinis: Maslow, A. Būties psichologija. Vilnius: Vaga, 2011, p. 118–119

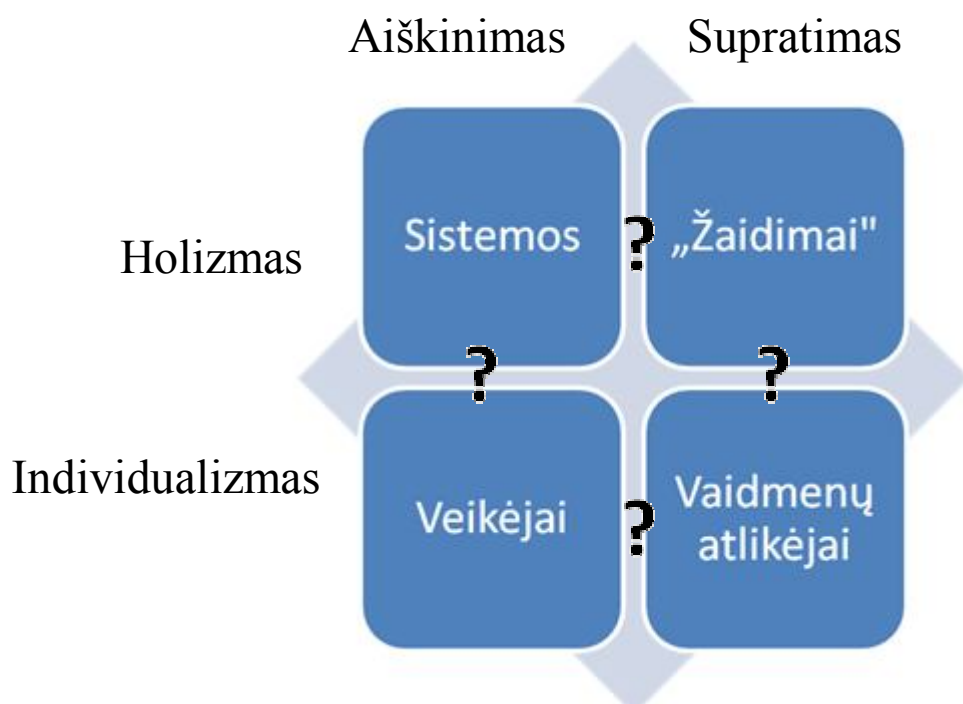
Priedas Nr. 5

2 Lentelė. Integruotų tėvų naudojamų auklėjimo stilių charakteristikos

Integruoti tėvų naudojami auklėjimo stiliai	Dominuojantis tėvų elgesio faktorius	Auklėjimo stilių charakteristikos
Autoritarinis	Kontrolė	Autoritariniam auklėjimo stiliui būdinga: vaiko skatinimo ir priėmimo nebuvimas, vaiko poreikių ignoravimas, vaiko pasirinkimo laisvės apribojimas, tėvų interesų ir nuomonės primetimas, diktatoriškų taisyklių taikymas, griežta vaiko kontrolė, sunkių užduočių ir žiaurių bausmių taikymas, pagarbos stoka vaikui, emocinis nutolimas ir kt.
Ignoruojančias	Atsainumas	Ignoruojančiam auklėjimo stiliui būdinga: vaiko neskatinimas, vaiko atsakomybės ir savarankiškumo slopinimas arba visiškas abejingumas vaiko veiklai, tenkinimas bet kokių vaiko norų arba visiškas abejingumas vaiko poreikiams, tėvų emocinis nutolimas nuo vaiko ir bendravimo stoka, anarchinės tvarkos vyravimas ir kt.
Demokratinis	Tarimasis	Demokratiniam auklėjimo stiliui būdinga: vaiko skatinimas, vaiko asmenybės priėmimas, vaiko išklausymas, atsižvelgimas į vaiko poreikius, pasirinkimo laisvės suteikimas vaikui, tarimasis, kalbėjimasis, aiškinimasis, derinimas pozicijų, demokratiškų taisyklių taikymas, elgesio ribų apibrėžimas, dėmesingumas vaiko poreikiams, pagarba vaikui, tarp tėvų ir vaikų vyraujanti emocinė šiluma ir kt.

Priedas Nr.6

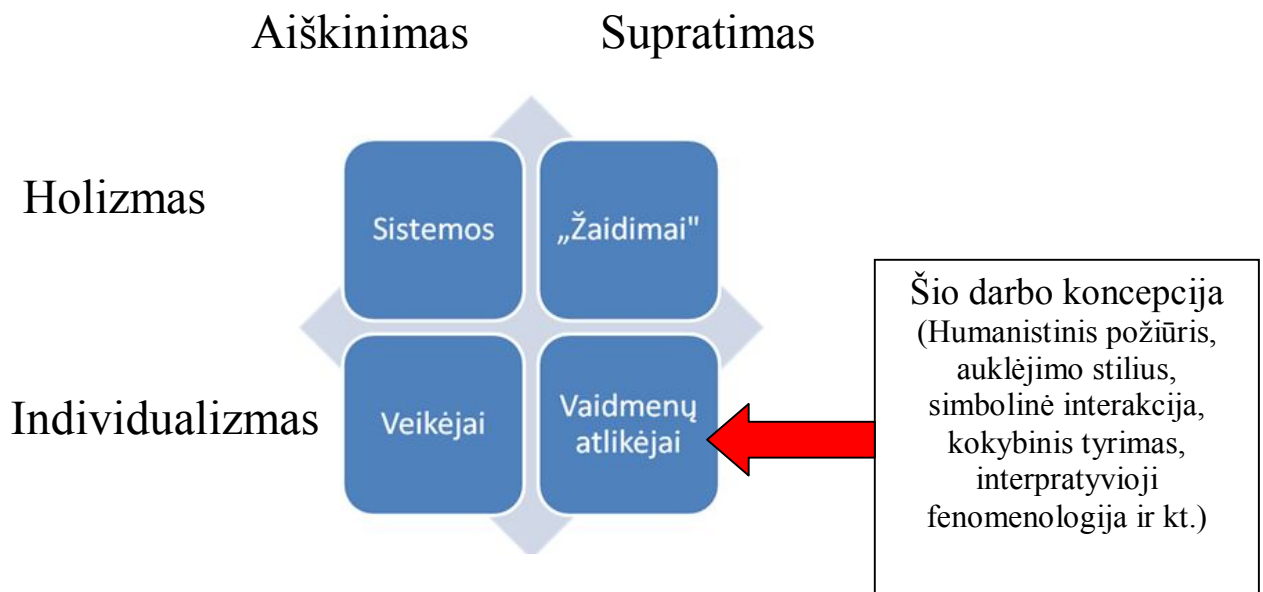
4 Schema. Socialinių mokslų filosofiniai pagrindai

Šaltinis: Hollis, M. Socialinių mokslų filosofija. Vilnius: Lietuvos rašytojų s-gos leidykla, 2000

Priedas Nr. 7

5 Schema. Šio darbo teorinės dalies ir tyrimo metodologijos filosofiniai pagrindai

Priedas Nr.8

Interviu klausimai

1. Kodėl dalyvauji choro veikloje?
2. Kaip tėvai tave skatina užsiimti kokia nors veikla?
3. Kaip tėvai reaguoja kai atsisakai atlikti pavestas užduotis?
4. Kokias įvardintum savo stipriąsias puses ir kokias įvardintum savo silpnybes bei trūkumus?
5. Kaip šeimoje sprendžiate svarbius klausimus?
6. Kaip tėvai elgiasi kai tavo nuomonė su jų nesutampa?
7. Kaip jauti tėvų palaikymą?
8. Kaip apibūdintum savo bendravimą su draugais?
9. Kaip dažnai patiri jausmą, kad privalai elgtis taip, kad patiktum aplinkiniams?
10. Ką manai apie TV realybės šou projektus ir kitas šiuo metu rodomas populiarias pramogines laidas?
11. Kaip dažnai užsiimdamas mėgstama veikla taip užsimiršti ir jauti didelį džiaugsmo antplūdį lyg tai būtų laimingiausios tavo gyvenimo minutės?

Priedas Nr. 9

Interviu

Adomas

- Papasakok kaip atradai šv. Jurgio bažnyčios chorą?
- Vieną vasarą, kai mama pargrįžo iš darbo mums su Rūta pasiūlė, ar norim eiti į Katedrą, ar čia. Tai mes atėjom čia.
- Kodėl dalyvauji choro veikloje?
- Nu tiesiog čia labai patinka ir šiaip įdomu kitaip garbinti Viešpatį.
- Tai reiškia paskatino mama?
- Jo.
- Visada čia eini savo noru?
- Tikrai taip.
- Neliepia mama?
- Ne.
- Papasakok kokiose veiklose dar dalyvauji?
- Aš pernai baigiau „muzikalkę“, dabar einu į skautus ir dar priklausau „Sandoros“ chorui.
- Ką atrandi šiose veiklose?
- Na, į skautus neseniai pradėjau, tai tiesiog dar nežinau, bet labai traukia skautai, o choras, tai pasitaikė tokia galimybė, kai penktoje klasėje perėjau į tą mokyklą, tai kažkaip norėjosi.
- Kokiais žodžiais apibūdintum savo santykius su tėveliais?
- Manau pakankamai geri, lyginant su kitais žmonėmis, kuriuos aš pažįstu, kad pakankamai bendraujam, kai kiti beveik iš viso nebendrauja.
- Kaip tėvai tave skatina užsiimti kokia nors veikla? Pavyzdžiui, pats norėjai eiti į muzikos mokyklą?
- Gal į muzikos mokyklą tiesiog užrašė, o koku instrumentu groti aš pats pasirinkau, o šiaip tai į būrelius noriu, o tėvai, jei aš noriu, tai ir leidžia.
- Kaip su tėvais leidžiate laisvalaikį? Ką mėgstate veikti?
- Tiesiog kas šauna į galvą, tai ką norime veikti. Kartu atostogaujam.
- Kokius namų ruošos darbus atlieki?
- Tvarkomės beveik viską, nėra tokio paskirstymo.
- Kaip esi skatinamas už atliktus darbus?
- Gal tiesiog pagyrimu ir tiek.

- Tėvai pastebi, kad atlikai?
- Taip.
- Kaip reaguoja tėveliai kai atsisakai atlikti pavestas užduotis?
- Būna taip. Kartais tas atsisakymas būna juoko forma, nes mūsų visa šeima yra tokia vien humoristai, o šiaip tai einu ir padarau.
- Ką tėvai daro kai tu jų neklausai ir blogai elgiesi? Kokios bausmės laukia?
- Tiesiog pradeda aiškintis kas čia yra, nu ta prasme ne, kad moralus skaityt, tiesiog aiškintis, kodėl taip yra, kodėl taip gavosi, nu bando padėt, sako: „jeigu kažkas neaišku klauskit“.
- Neuždraudžia ko nors, kokių „gėrybių“?
- Nu ne.
- Kokias įvardintum savo stipriąsias puses?
- Stipriąsias... net nežinau...
- Na, kaip žmogų, kokios savybės daro tave stiprų?
- Gal dabar neseniai pastebėjau, kad moku atsipalaiduot...
- Kokias įvardintum savo silpnynes ir trūkumus?
- Gal užsikraunu, ko negaliu kartais įvykdyti.
- O stengiesi tai kažkaip tobulinti?
- Taip, stengiuosi įveikti.
- Į ką gyvenime norėtum lygiuotis?
- Nu, šiaip tai norėčiau išlikti savimi.
- Kaip manai, ar būtina atitikti visuomenės nustatytus standartus?
- Ne.
- Kodėl?
- Nu vis tiek kiekvienas žmogus yra skirtingas.
- Bet ar nebūtų gražu, jog visi būtų tokie aukšti, kaip ir tu?
- Nebūtų gal tiesiog įdomu, nežinau kažkaip...
- Koku būdu šeimoje sprendžiate svarbius klausimus?
- Tiesiog susėdam visi.
- Tėvai atsižvelgia į tavo nuomonę?
- Išklauso, atsižvelgia, aptariam tą nuomonę ir visi prieinam vienos.
- Kaip jie elgiasi kai tavo nuomonė su tėvų nesutampa?
- Na tokių atvejų nelabai pamenu.
- Kaip jauti tėvų palaikymą?
- Mm... gal kai išsipasakot nori, pasiguost.
- Visada gali pasakyti: „aš noriu pakalbėti“?

- Taip. Visada.
- Kaip tu manai kas yra draugystė?
- Draugystė – tai kai, sakykim, dviejų žmonių supratimas vienas kito. Taip pat, kai atsižvelgia vienas į kito nuomonę.
- Kaip apibūdintum sąvoką „tikras draugas“?
- Gal kai niekada nepalieka nuošaly, atsigręžia, paklausia kaip sekasi.
- Kiek žmogus gali turėti tikrų draugų?
- Manau nėra skaičiaus.
- Kiek tu jų turi?
- Nemanau, kad daug...
- Kokias TV laidas žiūri?
- Na šiaip tai įvairiausias.
- Ką manai apie tokias laidas kaip „Radži ieško žmonos“?
- Na tai yra išsišokimas ir savęs parodymas, nepatinka man tokios laidos.
- Manai tokios laidos reikalingos?
- Nebent, kad eterį užimtų ir tiek.
- Kuo gyvenime norėtum būti?
- Gal virėju, kažką su maistu.
- Mėgsti gaminti?
- Taip.
- Kaip dažnai patiri jausmą, kad privalai elgtis taip, kaip nori kiti, o ne tu?
- Šiaip tai nelabai patiriu tokio jausmo.
- Kada nors intensyviai užsiimdamas mėgstama veikla užsimiršai ir jautei didelį džiaugsmo antplūdį lyg tai būtų laimingiausios tavo gyvenimo minutės?
- Yra taip buvę.
- Kaip dažnai tai būna?
- Nu dabar nelabai, bet būna.
- Apibūdink tą jausmą?
- Tiesiog atrodo, kad tu skraidai, vat aš čia taip padariau.
- Kada paskutinį kartą toks jausmas aplankė ?
- Gal prieš kokias dvi savaites, kai atsiverčiau dienyną, o ten visai neblogi pažymiai, gerai padirbėta.
- Ačiū už pokalbį

Agnė

- Papasakok kaip pradėjai lankyti į Šv. Jurgio bažnyčios chorą?
- Kai penkių metų buvau, mes eidavom kiekvieną sekmadienį į bažnyčią ir visą laiką dainuodavo tas choras ir labai gražiai atrodydavo su ta balta apranga ir mama sakydavo: „žiūrėk angeliukai dainuoja“. Labai gražiai mama sako: „ar nori ten dainuoti“. Sakau: „labai, nuvesk mane ten“.
- Reiškia mama paskatino čia ateiti?
- Bet aš labai pati norėjau.
- Visada ateini čia savo noru?
- Taip.
- Papasakok kokiose veiklose tu dar dalyvauji? Apie tai ką tu veiki po pamokų, kokius būrelius lankai ar kokias kitas mokyklas?
- Lankau muzikos mokyklą, dar žirgyną, prie mano namų jis yra, nes labai norėjau ten, myliu arklius ir dar mokykloj tokį fotografijos būrelį.
- Dabar papasakok apie kiekvieną? Kas juose labiausiai patinka?
- Fotografijos būrely moko fotografuoti ir, nu ta prasme, viską apie fotoaparato funkcijas, kaip padaryti gražias nuotraukas. Ten yra kaip popamokinis būrelis, tokia popamokinė veikla.
- Kiek kartų per savaitę ten eini?
- Vieną kartą. Ten taip iš karto po klasės valandėlės būna tas būrelis.
- Bet eini savo noru?
- Taip. Po to žirgyną pradėjau neseniai lankyti, prieš mėnesį kokį, irgi labai patinka ten.
- O ką jūs ten veikiat?
- Šukuojam arklius, valom ten viską.
- O jodinėti moko, yra kokie instruktoriai?
- Taip. Ir jodinėjam.
- Nu ir apie muzikos mokyklą papasakok, kaip ten atsiradai?
- Iš pradžių mokiausi ten „Juventos“ muzikoje, į muziką ėjau „Juventos“ mokykloje, o paskui man ten mama sako, paskatino eiti į muzikos mokyklą. Sakau gerai, vis tiek norėjau kažko muzikoje pasiekti, einu į muzikos mokyklą. Nu gerai, parašėm tuos sutikimus, viską su ta muzikos mokykla. Ten man labai gerai sekėsi ir dabar labai patinka irgi pamokos.
- Tai tu planuoji gyvenimą sieti su muzika?
- Nežinau dar... Gali būti, kad tai bus mano hobis, nes aš labai gerai moku, bet dar nežinau.
- Kokiais žodžiais apibūdintum savo santykius su tėveliais?
- Mh.
- Pirmi žodžiai, kurie kyla pagalvojus?.

- Jokių konfliktų!
- Rimtai? Kaip tai pavyksta?
- Tiesiog, nu pavyzdžiui aš ir mano mama yra skorpionas, tėtis – vėžys, nu mes labai gerai sutariam.
- Kaip tėvai tave skatina atlikti pareigas ar užsiimti kokia nors veikla?
- Sako: „nu gerai dabar pagalvok, kai tu užaugsi, baigsi mokyklą, grosi didelėse scenose, nu pagalvok...kaip „fainiai“ būtų...“. Apie žirgyną sakė: „išmoksi joti, tu myli gyvūnus, eik“.
- Dabar papasakok kaip su tėvais leidžiate laisvalaikį, ką mėgstate veikti? Visi kartu ar atskirai?
- Pavyzdžiui, su mama mes einam į koncertus, į „Saulę“, su tėčiu... su tėčiu dažniausiai... mano tėtis yra labai išradingas, viską daro, visokius darbelius darom kartu.
- Meniškos sielos tėtis?
- Taip, labai.
- Nu mes, pavyzdžiui... Buvo klasėje, reikėjo apie elfus, tai darėm elfo ausis (*juokiasi*). Labai smagiai.
- Dabar noriu sužinoti kokius namų ruošos darbus atlieki?
- Valau namus, valgyt kartais darau, indus plaunu, nors iš tikrųjų indaplovė išplauna.
- Tai tu tik sudedi?
- Jo, jo (*juokiasi*).
- Tėveliai prašo atlikt tuos darbus?
- Tiesiog, daugmaž žinom. Tik sako, o jau šiandien reikia valyt namus.
- Kaip reaguoja tėveliai kai atsisakai atlikti pavestas užduotis?
- Tariamės. Pasitariam.
- Tariatės draugiškai?
- Taip, taip...
- Būna taip, kad ne visada pasielgiam gerai, visokių dalykų prisidarom. Tai va, kaip tėveliai reaguoja, kai pridarai tų blogų dalykų, pabėgi iš pamokų ar dar ko prigalvoji? Kas tada būna?
- Šiaip man tokių dalykų labai, labai, labai, labai retai būna, tai, pavyzdžiui, iš kokio anglų ten nieko neparašai ar dvejetą gauni, bet retai taip būna, bet vieną kartą buvo.
- Tai kaip į tai tėveliai reagavo?
- Nieko, sako: „kitąkart gerai bus“.
- Kokias įvardintum savo stipriąsias puses? Ką turi savyje stipriausio?
- Aš labai draugiška.
- Ką tau duoda draugiškumas?
- Aš, pavyzdžiui, kur tik išvažiuoju, susirandu draugų, kad ir kur važiuočiau visą laiką susirandu draugų. Kad ir kur buvau susiradus draugų, tai bendrauju su jais iki šiol. Ar žinutėm susirašom, ar dar kažką. Visur.

- Kokias tada dabar įvardintum savo silpnąsias puses?
- Dabar reikia pagalvoti... Aš žinau, kad tokias turiu, bet dabar reikia sugalvot...
- Nelabai galvoji apie jas?
- Ne. Ne dažnai išlenda.
- O, pavyzdžiui, kai išlenda, nu, sakykim, koks „tinginukas užaina“...
- Mh (juokiasi).
- Būna taip?
- Būna!
- Turi kokį nors idealą? Žmogų, pavyzdį, kuo tu norėtum būti?
- M... iš tikrųjų... gal nelabai turiu tokio idealo į ką aš lygiuočiaus. Tiesiog pati siekiu savo tikslų.
- Dabar pasakyk, kaip tu manai, ar būtina atitikti visuomenės nustatytus standartus ?
- Ne!
- Tvirtai sakai?
- Žmonės yra skirtingi ir manau visi turi savo tuos... visi nori būti vis kitokie ir nereikia juos verst būt tokiais ir tokiais, kiekvienais metais vis tokiais pat. Tuo ir esam žmonės gražūs, kad visi esam skirtingi.
- Dabar noriu paklausti, kaip šeimoje sprendžiate visai šeimai svarbius klausimus?
- Iš tikrųjų tėvai visada paklausia mūsų nuomonės, visada, mūsų nuomonė yra labai svarbi visada.
- Pavyzdžiui, jeigu tėvai planuoja atostogas, irgi klausia?
- Mh, klausia. Jeigu mes labai nenorėtumėm važiuoti, tai sakytų, jeigu norit važiuokit su močiute į Palangą, ar dar kur nors vasarą, o mes nuvažiuosim ten, kur nors. O taip, jeigu važiuot ar nevažiuot, tai pasakytų kas ten būtų, kas ten vyks, dar kažką.
- Papasakotų?
- Taip, papasakotų, kas ten bus ir tada apsisprendžiam važiuot ar ne.
- O kas būna jei jūsų nuomonės nesutampa?
- Retai taip būna. Bandom išsiaiškinti. Aš iš tikrųjų tai kartais ateinu į kambarį ir sakau: „nu mama, nu mama, kodėl tu taip galvoji?“ Tada kalbamės.
- Dabar sakyk, kaip tu manai kas yra draugystė?
- Draugyste... kai nu tiesiog... nežinau kaip pasakyt.
- Ko reikia, kad būtų draugystė?
- Nu, pavyzdžiui, kai sutinki žmogų, nu koks „fainas“, išvardinu sau gerąsias savybes. Po to susipažįsti, labas, koks tavo vardas ten ir t.t. Pamatai, koks tas žmogus yra, po to tiesiog, kuo labiau jį pažįsti, tuo labiau esi su juo susidraugavęs...
- O kaip manai, vat, toks terminas „tikras draugas“, ką jis reiškia?

- Tikras draugas tai tas, kuris tavęs niekada nepalieka, kai tau yra sunku, kai tau reikės jis tikrai bus šalia ir tau padės.
- O kaip manai, kiek žmogus gali turėti „tikrų draugų“?
- Per visą gyvenimą vieną, du...
- O kiek tu turi tikrų draugų šiuo metu?
- Vieną tikrą gerą draugą.
- O kaip apibūdintum bendravimą su tuo draugu? Kas ten yra kitaip, negu su kitais?
- Tiesiog būni atviras, išsišneki, kaip sakant „išsireki“ į petį, kaip tiesiog... yra į ką atsiremti, išklauso. Mes labai gerai sutariam.
- Kaip dažnai patiri jausmą, kad privalai elgtis taip, kad patiktum kitiems?
- Dažniausiai aš priimu kitų kritiką ir kiti priima mano kritiką, bet kartais būna taip, kad reikia tiesiog įtikti.
- Supranti tam tikru momentu, kad: „aš turiu čia įtikti ir negaliu priešintis“. O gal tu sakai, ot ne, aš būsiu kitokia ir man tas pats, ką apie mane galvojat?
- Žinok, iš tikrųjų kartais reikia taip įtikti.
- O kur? Kokioje situacijoje? Kokioje aplinkoje?
- Mokykloje.
- Dabar noriu paklausti kokias mėgsti žiūrėti laidas?
- Patinka, kai tik grįžtu iš mokyklos, pasidarau arbatos, atsigulu ant sofos ir penktadienis. Įsijungiu televizorių ir mėgstu... šitą... rodo „Kaulai“.
- O ką tu manai apie populiariausias laidas?
- Pavyzdžiui?
- Pavyzdžiui „Radži ieško žmonos“ ir panašaus pobūdžio pramogines laidas? Ką apie tokias manai?
- Man atrodo... kad „Radži ieško žmonos“ – tai tik savęs pareklamavimui, tu tiesiog neieškai sau antros pusės, o tu ieškai tiesiog tokio... nežinau... jis save reklamuoja toj laidoj ir tiek. Aš atsireнку, kas man patinka, ką aš mėgstu, pavyzdžiui, kartais pažiūriu „Ką manai“, kai kartais būna geros laidos arba įsijungiu kokį gerą koncertą.
- O kokią muziką klausai?
- Nuo klasikos iki roko.
- O, pavyzdžiui, jeigu atsiranda viena daina, kur visi klauso ir garbina?
- O man ji nepatinka.
- Bet jeigu tai madinga?
- Tai čia tas pats, kur buvo apie madą, kur kiekvienais metais keičiasi ir žmonės visi skirtingi, ir visi klauso ko nori, ir aš nemanau, kad dabar tos dainos... Kiekvienas žmogus turi savo stilių ir

kiekvienas klausosi sau mėgstamų dainų. Vieni klauso kas patinka, kiti klauso, o aš „kietas“ prisirašęs telefone ten kokį du šimtus dainų.

- Dabar noriu paklausti, kuom norėtum būti gyvenime?

- Aš ilgus metus norėjau būt...norėjau grot ant scenos su smuiku, labai norėjau koncertuoti. Dabar noriu kažką pasiekti moksle.

- Tai nori naujų iššūkių?

- Taip, „metu“ sau iššūkį.

- Kada nors intensyviai užsiimdama mėgstama veikla užsimiršai ir jautei didelį džiaugsmo antplūdį lyg tai būtų laimingiausios tavo gyvenimo minutės?

- Taip.

- Ir ką jautei?

- Tada viskas... Tos minutės tokios kaip atrodo daugiau gyvenime tokių nebebus, tokios kaip išskrendi, viskas, atrodo viskas gražu ant žemės, bet dabar tos dvi minutės, kurios yra...

- O ką darai, kai tai pajauti?

- Kai įsijauti į tą, ką darai ir pamiršti visus rūpesčius.

- Ir dažnai tu tai pajauti?

- Nedažnai.

- O kada paskutinį kartą tai pajautei?

- Prieš kokį gerą pusę metų.

- Geras jausmas? Nori dar pajust tą jausmą?

- Taip. Labai.

- Agne, ačiū labai tau už atsakymus.

Dovilė

- Papasakok kaip tu atradai Šv. Jurgio bažnyčios chorą?

- Iš pradžių, kai buvau penktoje klasėje, kažkaip su tėvais pasitarėm ir taip jau pagalvojom su sese, kad jau neužtenka tiesiog eiti į bažnyčią, norim kažko daugiau, tai galvojom iš dviejų variantų, ar čia į choriuką, ar Katedrą ir taip apsisprendėm, kad čia vis tiek ir mūsų tėtis vaikščiojo, kai buvo mažas, ir taip gavosi, kad ir mes čia su sese atėjom.

- Ką atradai choro veikloje?

- Atradau daug ką... Tikėjimą pažinau iš kitos pusės, kad tikėjimas ne tik maldos žodžiai, koks „Tėve mūsų“, bet ir giesmė galima šlovint. Tai vat.

- O kas tave paskatino ateiti?

- Tėvai paskatino.

- Visada čia ateini savo noru?
- Visada.
- Neverčia tėvai?
- Ne, kai tik galiu ir ateinu. Yra toks noras, gal labiau potraukis. Kiekvieną sekmadienį, jeigu praleidi, pagalvoji, nu va nebuva.
- Kokiose veiklose dar dalyvauji?
- Šiaip iki vienuoliktos klasės visada turėjau po pamokinę veiklą, nuo šešių metų iki septintos klasės lankiau muzikos mokyklą, po to nuo aštuntos klasės iki vienuoliktos klasės dailės mokyklą. Ir dar visokių būrelių būdavo, tai tas, tai tas. O dvyliktoje klasėje pasilikau laiko daugiau mokslams.
- Kodėl pradėjai lankyti šiuos visus užsiėmimus?
- Iš tikrųjų, kai pradėjau eiti, tai buvau šešių metų, nelabai dar supratau, ką aš ten veikiu. Daugiau aišku tėvai paskatino eiti, po to reikėjo daug grot, daug pastangų įdėti, bet dabar džiaugiuosi, kad tėvai šiek tiek pastūmėjo ir vis tiek jau tas bagažas sukrautas yra. Aš pažįstu natas. Yra daug kas nesigauja muzikos srityje ir aš galiu save vertinti kaip praturtėjusią.
- Kokiais žodžiais apibūdintum savo santykius su tėvais?
- Nuoširdumas, nežinau net... Šiltumas, ramybė gal...tokie žodžiai.
- Kaip tėvai tave skatina užsiimti kokia nors veikla?
- Mano tėvai... į dailės mokyklą aš pati užsirašiau, tik parėjau ir pasiklausiau: „mama ar išleistum“? Nu vis tiek aš jaučiu tokią atsakomybę pasiklausti tėvų, o tėvai jaučia atsakomybę nukreipti kažkuria linkme, bet nėra tokio... kažkaip „per pusę“ sprendžiam tokius klausimus. „Eina“ mano noras ir po to tėvų ribų toks nubrėžimas, ar aš galiu eiti, ar čia jau „biški“ per daug. Vyksta abipusis apsisprendimas.
- Kaip su tėvais leidžiate laisvalaikį, ką mėgstate veikti?
- Šiaip kaip šeima daugiausia laisvo laiko turim sekmadieniais, daugiausia, nes darbai... Šiaip ir pas senelius važiuojam visi kartu arba būna kokie nors seminarai, irgi kartu važiuojam. Toks labiau gal laiko praleidimas ne namie, ar pas tėvų draugus kaip nors.
- Kokius namų ruošos darbus atlieki?
- Taip asmeniškai, kažkaip, pas mus šeimoj, kažkaip, nesiskirsto, kaip pas kitus, kad pirmadienį tu turi padaryti tą, antradienį tą, bet taip gaunasi, kai matai, kad tų indų krūva neplauta stovi, nu, jau reikia išplauti arba kai kambarys „apsiverčia“, irgi, vat, tokiais atvejais.
- Kaip suprantu nebūna įvardinta, kad vieną ar kitą darbą turi atlikti Dovilė?
- Ne, taip dažniausiai su sese susitariam, viena kitą pastūmėjam kartais, kuri turi tvarkyti, bet tie tokie esminiai namų ruošos darbai. Taip dalinamės.
- Kaip reaguoja tėveliai kai atsisakai atlikti pavestas užduotis?

- Na, kad tai jau tikrai labai retai būna. Kažkaip, kad ir bandai išsisukinėti, bet jau nevedam iki tos ribos, kad nedarysiu ir jeigu mama pasako, kad reikia padaryti ir taip sukiesi, jei ne šiandien padarai, tai rytoj.
- Ką tėvai daro kai tu jų neklausai?
- Nu būna, tada mama pradeda aiškintis, kas čia yra ir tada kažkaip nesmagu pasidaro, sąžinė pradeda graužti ir norisi kažkaip pasitaisyti. Pasikalbam ir pagalvoju, kodėl aš taip nepadariau, norisi taip daugiau nesielgt.
- Kokias įvardintum savo stipriąsias puses?
- Kantrybę gal... Iš klausymas kito žmogaus, tiek gal...
- O tada kokius įvardintum savo trūkumus?
- Dabar į galvą šovė ta pati kantrybė, net nežinau... silpnosios pusės... Gal pakantumas kito žmogaus, ta prasme, kad aš ne į visus žmones žiūriu vienodai, kad vieni yra kurie man patinka, žmonės, kiti yra tokie, kad taip nenoriu bendrauti. Aš mėgstu kartais atsiriboti nuo kai kurių žmonių.
- Kaip apibūdintum savo idealą?
- Turiu, iš tikrųjų, nemažai idealų aplink. Tai paprasti žmonės ir mano šeimos rate yra.
- Kaip manai ar būtina atitikti visuomenės nustatytus standartus?
- Ne.
- Kam šie standartai tada reikalingi? Ką manai apie juos?
- Gal todėl, kad žmonėms būtų lengviau gyventi, kad... Nežinau, vis tiek kiekvienas žmogus yra skirtingas, tu kiekvienam neįtiksi ir reikia stengtis save atrasti. Aišku yra tokie standartai, kaip mandagumas, kaip pasisveikinimas, bet tokie standartai, kai prasideda mados normos, ar dar kas, kai prasideda, maždaug, tu eini į kairę, eik į dešinę ir kai į tave visi atsisuka, maždaug, kodėl tu čia ne taip elgiesi. Niekada nemėgstu taip daryti.
- Kaip šeimoje sprendžiate svarbius klausimus?
- Dažniausiai susėdam ir sprendžiam.
- Kalbatės?
- Taip, diskutuojam. Tiesiog kartais pasako tėvai ateikit turim naujieną arba aš sakau. Tai tada susirenkam visi ir kiekvieno žodis išklausomas.
- Tėvai atsižvelgia į tavo nuomonę?
- Taip, bet kartais ir savo pasako: „tu daryk kaip nori, bet aš manau, kad...“
- Kaip tėvai elgiasi kai jūsų nuomonės nesutampa?
- Nu diskutuojam, jie laikosi, leidžia ir man pasireikšti, bandom kompromiso ieškoti ir rasti.
- Kaip jauti tėvų palaikymą?
- Tai ir žodinis palaikymas, kad ir piniginiiais klausimais – parama.
- Kaip tėvai elgiasi, kai mato, kad tau negera arba kai tau nesiseka?

- Jeigu mama pamato, tai visada pasišnekam. Dažniau aš tėvų paklausiu, kas blogai ir prieinu, o tada pasišnekam...
- Kaip tu manai, kas yra draugystė?
- Draugystė – tai žmogaus, žmonių minčių tapatumas, kai sutampa kažkokie norai ir savybės, nu tiesiog...
- Kiek žmogus gali turėti tikrų draugų?
- Su daug kuom galiu sutarti gerai, bet tikras draugas yra visai kas kita. Būna taip, kad sutinki žmogų, atrodo niekas nesieja ir pradedi kalbėtis, ir tas panašu, ir tas panašu ir jį galima laikyti draugu.
- Kaip dažnai patiri jausmą, kad privalai elgtis taip, kad patiktum aplinkiniams?
- Gal tik kai turiu stovėti prieš didesnę grupę žmonių, tada, kai turi elgtis oficialiai, pagal etiketą, tai vat...
- Kokias laidas mėgsti žiūrėti?
- Mėgstu žiūrėti serialus, bet ne tuos ispaniškus, kur per televizorių rodo, o angliškus žiūriu. O laidas dabar politines, nes prieš rinkimus aktualu. Vat tokias aktualias laidas žiūrėdavau, kur kažkas susiję būtų ir su jaunimo problemom.
- Ką manai apie tokią laidą, kaip „Radži ieško žmonos“?
- Nemėgstu tokių laidų, kažkaip labai tuščia. Visiškai nežiūriu tokių.
- Kuo gyvenime norėtum būti?
- Dar neišsiaiškinau.
- Tada dabar sakyk, kada buvo taip, kad intensyviai užsiimdama mėgstama veikla užsimiršai ir jautei didelį džiaugsmo antplūdį lyg tai būtų laimingiausios tavo gyvenimo minutės?
- Geras klausimas. Iš tikrųjų toks gėris būna, kai būnu su tais žmonėm, su savo draugais, kai su jais užsiimu kažkokia bendra veikla, užsiimam, ar būna seminarai jaunimui „Pažink save“. Tiesiog, kai būni, kai darai tas užduotis, būna nuostabu.
- Apibūdink tą jausmą?
- Dažniausiai pajaučiu pilnatvę.
- Šia malonia gaida, manau, galime ir pabaigti šį pokalbį. Ačiū už atsakymus.

Lina

- Gerai. Tai dabar pradėsime nuo pirmojo klausimo. Papasakok kaip atradai Šv. Jurgio bažnyčios chorą? (nusijuokiamai)
- M... kaip aš atradau? Tiesą pasakius, nes jau daug kartų sakiau, kad aš lankiausi bažnyčioje, na mano tėvai eina į šią bažnyčią, nes priklausom šiai parapijai, na aš visada eidavau į šią bažnyčią, ne

kiekvieną sekmadienį, bet dažnai ateidavau su tėvais, su mama, bet su mama aš visada matydavau kaip jūs giedat gražiai ir visada galvodavau, nu kodėl aš ten neinu, nu kodėl negaliu nueiti, nes aš labai norėdavau ir dar atsirado vienas toks kaip kriterijus, ne kriterijus gal, dalykas, kodėl aš atsiradau čia, tai dėl to, kad šiais metais supratau, kad man reikia lavinti balsą ir tai yra dar viena galimybė, kur aš galiu tai daryti. Ir norėjau ir todėl, kad gaučiau šiokios tokios naudos savo balsui, nes mėgstu dainuoti.

- Tai buvo tik tavo kažkoks vidinis noras dalyvauti ar kažkas dar paskatino ateiti čia?

- Nu galiu sakyti, kad ir turėjau paskatinimą, nes mano mama visą laiką, na, kad žinotumėt ir ji pati norėtų ateiti giedoti (nusijuokia) ir tik ji nediršta, aišku, vat ir iš mamos ir iš savęs iš tiesų, kad toks, kad aš turiu kažką padaryt, kad prisiminčiau, ką aš veikiau... Tai vat...

- Visada čia eini savo noru ar jauti kokią nors pareigą?

- Ne, baikit, aš savo noru, visada su šypsena, atsikeliu šeštadieniais su šypsena, nes einu į kitą būrelį ir sekmadieniais irgi „faina“, nes einu čia. Kuo anksčiau atsikelsiu, tuo daugiau darbų pasidarysiu.

- Dabar papasakok kokiose veiklose dar dalyvauji? Ką esi darius praeityje?

- Iki penktos klasės lankiau plaukimo būrelį. Iki penktos, gal šeštos, ten aš atėjau, kad išmokti plaukti, bet aš ten kai pradėjau plaukti, tai man labai gerai sekė ir ten visokios varžybos, ir ten prizinės vietos, atsimenu džiaugdavaus, bet kažkaip prasidėjo paauglystė ir tada man pasiūlė mama eiti į dramos būrelį, ne mama, bet mokytoja, nes neišsėdėdavau aš suole, nes mes mokykloje statėm kažkokį spektaklį ir ten gan sužibėjau, tai sako eik tu į kokią būrelį dramos. Tai vat, aš tada mečiau plaukimo būrelį ir atėjau į dramos būrelį, kurį dabar iki šiol lankau. Vat ir ten yra mano antrieji namai, iš tiesų. Ir dar, vat, šiomet pradėjau dainuoti papildomai pas mokytoją, ten dainuoju, dar su gitara mokausi grot, vat, dalyvauju šitame chorelyje papildomai. Ir dar šokius lankau. Nu taip dar ir dabar, kaip čia pasakyt, mane draugė moko, ne tai, kad moko, bet man padeda judėt, judesio visokių pratimų ir šiaip, kad pralavint savo judėjimo tokią laisvę, išlaisvint savo kūną.

- Uoj čia kiek visko pripasakojai (nusijuokiam). Gal dar kažką veiki?

- Nu jo, dar laisvalaikio piešiu, nu dėl savęs, bet čia jau niekur nepriklausau, tik tais taip...

- Nes tai tau patinka?

- Jo, jo.

- Kokiais žodžiais apibūdintum savo santykius su tėvais?

- Kokiais žodžiais...? Kartais nuoširdumas, atvirumas, aaa... šiluma...

- Kaip tėvai tave skatina atlikti pareigas ?

- Kaip mane skatina? Na ten kokius indus išplaut, nes aš visada bėgu į tuos būrelius, visur lankau. Liepia mama: „12 klasė, mokytis pradėk, prie tos matematikos pasėdėk“. Dar kažką... O aš ten su gitara brazdinu. O kad skatintų ką daryt, taip jie džiaugias, kad užsiimu savo veikla.

- Kaip su tėvais leidžiate laisvalaikį, ką mėgstate veikti?

- Su tėvais? Hm... (pauzė). Mes gal mėgstam...Ai, nu mes vasara keliaujam, su kokiom baidarėm plaukiam su šeimos draugais, šiaip labai smagu, mes sekmadieniais dažnai susirenkam pas tetą, nu taip mūs toks šeimos ratas didesnis, įskaitant mamos seserį ir jos šeimą, vat, mes visą laiką susirenkam vakarienei kokiai nors, nes mano teta kulinarė, tai ten prigamina visokių patiekalų, tai, vat, susėdam pakalbėt, pabūti kartu, pabendrauti.
- Tėvai reikalauja, kad su jais kartu važiuotum praleist laisvalaikio?
- Ne, žinokit, laukiu, kad susitikt, pabūt, nes tas ryšys su šeimos nariais ypač, vat, dabar aš turiu vyresnį brolių, ankščiau labai nesutardavom su juo, paauglystė gal, nežinau. Va dabar jis išvažiavęs studijuot ir jis grįžta tik savaitgaliais, o pabūkim, pakalbėkim, kaip sekasi, papasakok, labai smagu.
- Kokius namų ruošos darbus atlieki namuose?
- Namuose? Aš tvarkau namus, savo kambarį, nu visus namus, iš tikrųjų, įskaitant savo kambarį, suplaunu indus, iš tikrųjų, pastaruoju laiku esu labai gera mergaitė, visą laiką aš plaunu indus ir savo ir kitų. Mes bandom tokias taisykles įvest, kas ir už ką yra atsakingas.
- Manai, kad tie darbai yra tau per sunkūs ?
- Oi ne! Mama vis tiek daugiau daro... „biški“ galėčiau ir daugiau padaryt.
- Kokia būna tėvelių reakcija, kai, pavyzdžiui, blogai elgiesi, nu kažką „prisidirbi“?
- Kai prisidirbu?
- Taip. Kaip jie reaguoja?
- Nežinau, mano mama visada su manim kalbasi, nu ta prasme nėra, kad ten labai pyktų. Iš viso dabar neatsimenu tokios situacijos, kad aš būčiau ką nors tokio padarius, bet šiaip, jeigu kas ir nutinka, visada kalbiesi, pasišneki, nereikia ten užsipuolimo. Šiaip pasikalbam, dažniausiai kalbamės. Išsišnekam.
- Kokias įvardintum savo stipriąsias charakterio savybes?
- Aš visą laiką kažkaip save galiu įvardyti kaip optimistę, esu. Visą laiką paprastuose dalykuose įžvelgiu gerąsias puses, nežiūriu į tas blogas, stengiuosi atsverti visą laiką. Aš esu labai žmogiška, žmogiškumas mano stiprybė. Kai net tokioj didelėj masėj „tenais“, atsitikus tam tikrai situacijai, aš nemoku pasiduoti tai bangai, tam bandos jausmui. Man neišeina, man kaip tik, jeigu yra ten dėl ko pakovoti, kažką užstoti, ar dar kažkaip. Nu pagalvoju, ką jie apie mane pagalvos, jeigu aš kažką pasakysiu prieš juos, prieš tą bangą. Jau seniai išmečiau tą mintį ir vat tokį žmogiškumą iškeliau. Nu, kad negalima tylėt, kai matai, kad šalia tavęs darosi keisti, blogi dalykai.
- O kokias įvartum savo silpnąsias puses?
- Sakyčiau jautrumas, kartais taip per jautriai reaguuju į tam tikrą situaciją, atrodo po to, nu velnias, nereikėjo taip jautriai reaguoti. Juk tai normalu, taip dedas pasauly, o tu į viską jautriai taip iš karto.
- Koks yra tavo idealas, į ką gyvenime norėtum lygiuotis?

- Idealas? Aš nežinau, aš neturiu tokio kažkokio nei žmogaus, nei kažkokios personos. Na, tiesiog aš manau, kad idealas yra valingas žmogus, kuris savo..., jo protas yra toks mmm... ir jautrus aplinkai ir toks nuolat veikiantis, nu kaip sakant, kad tu visą laiką „nesugleibsti“. Tai toks degantis žmogus.
- Ką manai apie visuomenėje vyraujančius standartus?
- Standartų yra daug, kad išmatavimai kaip manekenės, ar dar kažkokie, kad vyras negali verkti. Kur visuomenė yra nustačius ir jie nėra niekur užrašyti iš tikrųjų. Aš tai nežiūriu į tuos standartus, kad čia, ar vyras negali verkti, čia tokia nesąmonė yra. Koks skirtumas, man atrodo, kad kiekvienas žmogus yra laisvas ir nepriklausomas, nesvarbu ten vyras, moteris. Kas ką nori, tas tą daro, kol nepažeidžia kitų laisvių, kito žmogaus laisvių. Tik tiek.
- Manai, kad žmogus turi būti laisvas?
- Jo, jokių čia standartų, gyveni tik vieną kartą, ko čia varžytis. (nusijuokia)
- Kaip tėvai sprendžia su tavimi susijusius klausimus? Pavyzdžiui, kokia veikla tau reiktų užsiimti, ką tau veikti laisvalaikiu ir t.t.
- Na, būna taip: „Mama aš užsirašiau į būrelį ir aš ten eisiu“. Ir tik tada paklausia, kiek kainuoja, ar tu spėsi. Aš pati jau kuris laikas sprendimus priimu tokius didesnius, aišku pasitariu su tėvais.
- Kas nutinka kai tavo ir tėvų nuomonės nesutampa? Kaip sprendžiat tokius klausimus?
- Yra įvairios situacijos, bet dažniausiai, jei ten kokia labai aštri situacija, siekiam kažkokio sutarimo. Vyksta aštri diskusija. Tai vyksta ir aš net nežinau... Iš tikro aš galvoju, kad mano tėvai man nusileidžia, aišku, jeigu tai yra proto ribose. Jei sakysiu: „mama aš noriu mašinos“ ir klyksiu, tai nelogiška, aš niekada to neprašysiu, bet elementariai, kas liečia mane, jei aš noriu lankyti būrelį, ar dainuoti. Ir jei man sakys ne, nes tu nespėsi. Aš žinau, aš moku savo laiką planuoti ir tu mamyte jau nebesuplanuosi mano laiko, tai aš ir darau, kas man atrodo geriausia.
- Kaip jauti tėvų palaikymą? Kaip elgiasi tėvai kai tau nesiseka?
- Mama daug šokolado nuperka, arbatos padaro, nu jei mato, kad negerai, bando prieiti iš tos švelnios pusės, tikrai. Kai matai, kad šokoladas padėtas, nu gerai tada. Šiaip ir pasikalba, jei mama mato, kad kažkas negerai..., sako: „turi pasikalbėti su manim“.
- Kaip tu manai, kas yra draugystė?
- Draugystė kai tu gali pasikliauti kitu žmogum. Kai tu jam gali pasakyt ir žinai, kad tu pasakei tik jam ir žmogus, kuris turi panašų pasaulio suvokimą, kur tu gali dalintis savo požiūriu ir jis priims jį, o gal paneigs ir šiaip panašių pomėgių žmonės ir visa tai yra draugystė.
- Kaip manai kiek žmogus gali turėti tikrų draugų?
- Draugų? Tris.
- O kiek tu jų turi?
- Tris (juokiasi).

- Kaip apibūdintum savo bendravimą su draugais? Tu atvira su jais?
- Jo. Labai atvira, aš šiaip esu atvira. Aš pasikliauju tais trim.
- O kodėl būtent toks skaičius?
- Nežinau, nes jie yra tie trys žmonės. Tiesiog taip parodė gyvenimas. Taip atsirūšio. Aš turiu daug pažįstamų, daug bendraminčių. Su pažįstamais tu gali pabūt, pasisveikinti, pakalbėti. Bet tuos tris pažįstu labai gerai, aš galiu nueiti ir su jų mamom pakalbėti, aš jaučiu, kad čia jau aukštas dalykas.
- Kaip dažnai patiri jausmą, kad privalai elgtis taip, kad patiktum aplinkiniams?
- Iš tikrųjų, kai eini į mokyklą. Na kažkaip tenka, mokykloj tai tenka... Mokykloj prisitaikai. O būreliai yra kaip atsvara tam, kad būčiau tas, kas esu. Čia mokykla yra iš viso dar kita tema. Apskritai apie ją reiktų atskirą tyrimą daryti „Kaip mokykla žudo kūrybiškumą“.
- Kokias TV laidas mėgsti žiūrėti?
- Šiaip aš mėgstu žiūrėti „Mamyčių klubą“, rodo ten šeštadieniais ryte. Aš prieš dramos repeticiją visada pasižiūriu. Labai ten patinka man, miela laida, ten ir vaikai maži vaidina. Labai šilta laida, nuo ryto gerai nuteikia. Burbuliukus parodo...
- Ką manai apie populiariausias laidas, pramogines?
- Aš manau čia visuomenės bukinimui skirtos laidos, skirtos, kad jie dar labiau „sumasiškėtų“, nežinau tokį jiems mąstymą vieną įjungt, kad visi vienodai mąstyti ir po to balsuot galėtų, lengva juos būtų nupirkt, kad balsuotų už tam tikrus žmones. Nežinau, tiesiog masei kurti skirtos.
- O tu renkiesi ką žiūrėti ar tiesiog įsijungi ir žiūri kas papuola?
- Aš labai retai įsijungiu televizorių.
- Nėra poreikio?
- Kartais jeigu įsijungiu, tai įsijungiu anglišką kanalą, kad bent jau anglų kalbą lavint. O šiaip kartais dar filmukus pažiūriu.
- Kuo gyvenime norėtum būti? Kuo svajoji būti?
- Norėjau sakyti noriu būti paukščiu ir skrist... Aš noriu užaugus būti geru žmogum, o šiaip tai norėčiau būti aktore.
- Ir kodėl?
- Aš manau, kad čia apskritai vienintelės studijos, kurios teiktų naudos man. Visapusiškos. Tiek moralinės, kurią susikrauni per kūrybą, tiek ir fizinės, nes be galo didelis fizinis pasirėngimas.
- Kada nors intensyviai užsiimdama mėgstama veikla užsimiršai ir jautei didelį džiaugsmo antplūdį lyg tai būtų laimingiausios tavo gyvenimo akimirkos, neapsakomą jausmą?
- Taip.
- Galėtum apibūdinti tą jausmą?

- Man vienas iš nuostabiausių jausmų yra, kai tu stovi scenoje, tarkim turi įkūnyti tokį griežtą personažą ir tu žiūri į tą minią, kuri sėdi priešais tave ir tu jų nematai, nes šviesos kadangi apšviestos, o jie tokie, juoda masė. Kažkur nu taip...gal čia fizika... šviesos kažkaip sublyksi ir tu matai žmonių žibančias akis, kaip kokių katinų tamsoj. Ir tas jausmas man toks nežinau man širdį veriantis, kai kartu tokia mistika, didybė, kai tu girdi kaip tavo balsas aidų, visi klausos tavęs. Po to, kai tu nusilenki ir tau ploja, nežinau, tokios pasakiškos...

- Kaip dažnai patiri tokį jausmą?

- Dažniausiai, nu būna, kad nepasiseka spektaklis, neina, ar dar kažkas būna, aš dažniausiai, kai jau save įdedu į tą spektaklį, nesvarbu kaip ten kitiems sektųsi tam spektaklį vaidinti. Bet jeigu žinau, kad save šimtu procentų tam spektakliui atidaviau, tikrai padariau geriausiai kaip galėjau, vat tada ir gauni tą pasitenkinimą, šimtaprocentinį.

- Kada tas jausmas buvo apilankęs paskutinį kartą?

- Paskutinį kartą...Galiu pasakyti, seniai buvo... gal, gal... ne prieš metus, tikrai mažiau, mažiau nei prieš metus. O šiaip dar tą jausmą patiriu... Ai ir dar mane kelia aukštyn, kai pavyzdžiui žiūri spektaklį. Ir jeigu pažiūri žiauriai gerą spektaklį ir jis tave taip stipriai pasiima su rankom ir įsidedu sau į vidų ir ta mintis ar idėja to spektaklio užverda tavyje, tas jausmas, kai tau ašaros bėga po spektaklio ir tu ploji, kai nebegali ploti ir turi ašaras valyti. Pažiūrėjus gerą spektaklį arba muzikos pasiklausius lygiai taip pat. Tas irgi labai...

- Kokią muziką mėgsti klausyti? Klausaisi taip vadinamo „popso“?

- Nu kartais paklausau ir bet ko, šiaip ko klauso visi. Man įdomu, nu dėl ko jie klauso, nu man pavyzdžiui, velnias tos ten populiarios dainos, dėl ko jas reikia tiek klausyti galvoju. Pasiklausai, aišku nesupranti dėl ko ir klausaisi savo. Bet įdomu, nes aš nesu, kad užsidarius ir tik savo, kas man atrodo, kas naudos man duoda. Ne, man įdomu pažiūrėti ir ką kiti klauso...

- Ačiū už pokalbį.

Marija

- Papasakok, kaip atradai Šv. Jurgio bažnyčios chorą?

-Tai kaip ir kiekvienas vaikas aš ėjau Komunijos. Komunijos ėjau į Šv. Jurgio bažnyčią ir kiekvieną sekmadienį į tas mišias, ar kas antrą sekmadienį, dabar tiksliai neprisimenu. Bet kai išgirdau kaip gieda šis choras, tai man buvo, nežinau, kažkas neįtikėtino. Tiesiog pagrinde girdėdavau kaip tas choras gražiai gieda, kaip gieda ir kas gieda ir aš norėjau giedoti. Kai priėjau Komunijos, pati savo noru nuėjau paklausti, ar aš galėčiau ten eiti ir lankyti tą chorą. Tai vat, taip ir atėjau savo noru.

- O kodėl tu dalyvauji choro veikloje?

- Dėl to, kad man čia labai patinka giedoti.

- Visada čia eini savo noru?
- Visada. Kai tik gailiu, visada ateinu.
- Gerai. Dabar papasakok, kokiom dar veiklom užsiimi, kokius dar būrelius lankai ?
- Aš esu tiek viskuo domėjusis, kad nežinau, ar viską prisiminsiu, visus būrelius, tačiau kai buvau maža, mane tėvai skatino daugiau sportuoti, bet kažkaip man nelabai patiko sportas, kažkaip neatradau savęs tenai. Tai vienas iš tokių rimtesnių būrelių, kai prasidėjo mano tas domėjimasis kažkokiomis veiklomis, tai buvo Šv. Jurgio bažnyčios jaunimo choras. Kokius keturis metus vien tik tuo ir gyvenau, tais sekmadieniais, kaip čia giedoti, ir dar lankydavau mokykloje chorą, o paskui dar esu grojusi gitara, lankiau teatrą, įvairius muzikinius būrelius, mokiausi konservatorijoje, ten irgi buvo įvairių veiklų ir paskui pagrinde mokykloje, ten buvo susiję su saviraiška, dalyvavau „Pažink save“, „Gelbėk vaikus“ projektuose, skautais domėjaus šiek tiek, dalyvavau „Maisto bankas“ veikloje, nu pagrinde tiek.
- Kodėl užsiimi tokia įvairiapuse veikla?
- Dėl to, kad aš visą laiką domėjausi, visą laiką norėjau labai plačiai viską matyti ir žinoti, man neužteko tik vienos srities, man reikėjo žinoti kaip veikla vyksta gitaros būrelyje, ar man patiks, ar nepatiks, aš ieškojau savęs, vat, visose šitose veiklose. Aišku vienos buvo kur labiau patiko, kitos kur mažiau, bet jos davė įvairiapusišką naudą man.
- Kokiais žodžiais apibūdintum savo santykius su tėveliais? Pirmi žodžiai, kurie tau ateina į galvą?
- Šilti, draugiški, supratingi, palaikantys, gerą atmosferą kuriantys, tiesiog yra toks geras ryšys tarp mūsų.
- O, kaip tėvai tave skatina užsiimti kokia nors veikla?
- Tiesiog, nuo pat mažens aš pati ieškojau sau veiklos, pati viskuo domėjausi. Ir tiesiog aš pati visada susirasdavau ir sakydavau savo tėveliams: „žinokit kaip aš norėčiau“, tai jie atsakydavo: „jeigu nori pabandyk“.
- Nedraudavo?
- Ne, sakydavo, jeigu tau patiks, tai eik ir lankyk.
- Tėvai džiaugiasi, kad tu lankai, domiesi kažkuo?
- Taip, labai džiaugiasi. Sakydavo kartais, kad aš per daug viskuo domiuosi. Vieną dieną noriu vieno, kitą dieną dar kito, prie to būrelio, dar ir kito. Tai būdavo, kad aš tų būrelių lankydavau vienu metu labai daug. Ir jie stebėdavosi kaip aš spėju visur.
- Kaip su tėvais leidžiate laisvalaikį, ką mėgstate veikti?
- Taip valgome kartu pietus arba važiuojam visi kartu aplankyti senelių.
- Atostogos?
- Važiuojam į Palangą arba važiuojam į kokias vienadienes ekskursijas, kažkur aplankyti, pabūti.
- Kokius namų ruošos darbus atlieki?

- Nu manęs niekada neversdavo taip kažko daryti, bet kažkaip aš norėdavau mamai padėti. Tai išplaunu grindis, indus išplaunu, padarau tokią bendrą tvarką. Kartais valgyt padarau, bet iš manęs niekada nieko griežtai nereikalauja, aš tiesiog savo noru. Man tai yra savaime aišku, kad aš turiu padėti mamai. Tiesiog tėvai sako: „Marija, jei turėsi laiko, jei gali, patvarkyk kambarius“. Bet taip nebuvo, kad tu privalai, kad turi grįžti iš kažkur, kad sutvarkyti kambarius, taip niekada nebuvo.
- Kaip būna kai, pavyzdžiui, neklausai tėvų, ką nors negerai padarai mokykloj? Kokia būna tėvų reakcija?
- Tiesa pasakius kažkaip aš nuo pat mažumės buvau pakankamai savarankiška, man realiai leido vos ne viską spręsti, manim labai pasitikėjo. Kai aš buvau mažesnė ir brolių jaunesnį prižiūrėjau, gal dėl to. Na jei gaudavau blogesnį pažymį, tiesiog sakydavo: „Marija, tu gali pasistengti, ar tau kažkas nesiseka, gal tau kokios pagalbos reikia.“ Aišku padėdavo man namų darbus ruošti, o šiaip aš buvau gera mergaitė, tai nebuvo už ką manęs bausti.
- Kokias įvardintum savo stipriąsias puses?
- Tai... Gal draugiškumas, supratingumas, stengimasis padėti, užjausti, gal tokios pagrinde. Dar stengiuosi negalvot blogų minčių, stengiuos būti optimiste.
- Gal dabar galėtum išvardinti savo kokius nors charakterio trūkumus?
- Norėčiau stipresnės kantrybės, kartais atrodo, kad esu kantri, bet kartais trūksta man jos.
- Kaip apibūdintum savo idealą, žmogų į kurį norėtum lygiuotis?
- Nesitikėjau tokio klausimo ir dabar taip... Aš galvoju, kad svarbiausia yra būti geru žmogumi, kad išliktų tos pagrindinės vertybės, kad mes nebūtume vien tik materialistai, nematytume pasaulyje vien tik tai pinigų ir kad galvotume kažką bloga padaryt, tiesiog noriu būti geru, doru žmogum, kuris rodytų pavyzdį kitiems.
- Kaip manai, būtina atitikti visuomenėje vyraujančius standartus ?
- Manau, kad ne.
- Kodėl?
- Nes, visuomenės standartai, mano nuomone, būna labai banalūs. Tarkim, kas tie yra standartai? Tai tie žmonės, kurie yra rodomi per televizorių, prisidarę visokių operacijų ir stengiasi įtikti kitiems. Aš manau, kad neverta.
- Kaip pas jus šeimoje sprendžiami iškilę klausimai? Pavyzdžiui, kaip nusprendžiat, kur atostogausit?
- Jeigu sprendžiam apie kokias atostogas, kur važiuosim, tai mes tariamės. Kur labiau norėtume važiuot, kas visų poreikius labiau atitiktų, nėra, kad vienas pasako ten važiuojam ir viskas. Demokratiškai pakankamai.
- Tai tėveliai atsižvelgia į tavo nuomonę ?

- Paklausia, pavyzdžiui, ar norėtumėt važiuoti į Palangą, o mes sakom, kad labai norėtume, tada visi ir važiuojam, jeigu ne arba, pavyzdžiui, negalim tą dieną kažkas, tada ieškom kitos dienos, kada visi galėtume važiuoti. Mama, ji visada priima mano nuomonę ir išklauso. O mano tėtis, toks yra truputį impulsyvesnis, pavyzdžiui, pasakys jam kas nepatinka, tai iš pradžių bus nepatenkintas ir paskui galiausiai vis tiek išklausys.

- Kaip jauti tėvų palaikymą?

- Kad ir tas pasakymas – viskas bus gerai, nepergyvenk, aš tikiu tavim, motyvuoja, kad viskas tik į gera eina. Palaikymą ir finansinį, kažkur norint išvažiuoti, ar dar kažką.

- Pastebi tėvai, kai tau negera, nesiseka kas nors?

- Kai man yra negera, man iš karto matosi ant veido, kad kažkas yra blogai ir iš karto sako: „Nu, Marija, sakyk, kas yra blogai?“, arba iš balso jaučia – mato iš karto, kad yra negerai, sako: „Sakyk, kuom galim padėti?“

- Kas tau yra draugystė?

-Hm... Draugystė yra labai geri santykiai, pagrįsti pasitikėjimu. Kai tu gali sakyti, daryti ir tu žinai, kad tau nereikės sakyti: „tu niekam nesakyk“, kad tu žinai, kad tas žmogus tave visada supras, palaikys, patars arba jei mato, kad tu kažką blogai darai, pasakys, kad taip nėra gerai, kad tu turi pasitaisyti. Ir kai tau taip pasakys, tu nesupyksi, nes žinai, kad jis nori tau gero. Man asmeniškai draugystė yra labai svarbus dalykas gyvenime yra.

- Kaip manai kiek žmogus gali turėti tikrų draugų?

- Aš manau, kad tikrų draugų galima turėti gal tik keletą, du, nu maksimum tris.

- O kiek tu jų turi?

- Aš... kažkaip pagalvojau, kad vieną draugę, tai tikrai turiu. Iš karto prisiminiau tą žmogų. O dėl kitų, tai aš su jom gerai sutariu, jos mane puikiai pažįsta ir aš galvoju, ar aš jas galiu vadinti tikrom draugėm, bet sakyčiau, kad vieną.

- Galėtum apibūdinti bendravimą su tuo tikru draugu? Kuo pasižymi toks bendravimas?

- Tiesiog kartais atrodo, kad tu gali nesakyti, bet ji iš karto supras. Tiesiog iš tavo veido, mimikos, ar kažkokio pasakymo, žodžio ir viskas aišku, kur kitas nežinotų, klausinėtų ir klausinėtų, o čia tiesiog pasakai ir viskas aišku. Labai geras jausmas, kai tu gali pasitikėti, tave supras visada, pagelbės.

- Kaip dažnai patiri jausmą, kad privalai elgtis taip, kaip nori kiti?

- Taip yra jaučiamasi mokykloj, kad turėtum draugų, kad nebūtum atstumtas, nes mokykloje kaip būna tos grupelės ir tu turi stengtis taikytis prie visų, kad tu neliktum vienas tas nuskriaustasis. O kaip dažnai, tai vidutiniškai, taip nėra, kad aš labai dažnai turėčiau prisitaikyti.

- Kokias laidas mėgsti žiūrėti?

- Tiesą pasakius televizorių žiūriu labai retai, bet mėgstu pažiūrėti „Ką manai?“, įvairias nuomones išgirsti, žinias pažiūriu, mano nuomone, ten visokios „Karamelinės naujienos“, „KK2“ jokios naudos neduoda realiai.

- O tai kam tokios laidos kuriamos?

- Kam jos kuriamos...tai jos kuriamos tam, kad tiesiog šou ir iš kažkokios smulkmenos padaro tokį didelį dalyką ir toks jausmas, kad visi turi tai žinoti. Man poreikio žiūrėti tas laidas nėra. Ta prasme, jeigu kažkoks žurnalistas ten kažką pasakė ir aš iš karto galvočiau uoj koks tas žmogus blogas, vienaip ar kitaip, gal tas žurnalistas kažką pamelavo, nėra, kad aš taip iš karto patikėčiau. Tiesiog pasižiūriu kas yra kuriama tos Lietuvos ir kiek naudos yra žmogui.

- Kuo gyvenime norėtum būti?

- Kas keisčiausia manęs vakar vakare paklausė: „kokia yra tavo gyvenimo vizija?“ Ir aš atsakiau, kai buvau maža, labai daug svajoju ir dabar aš norėčiau baigti mokslus, susirasti gerą darbą ir sukurti tokią gerą, pavyzdinę šeimą. Tai tokie būtų mano pagrindiniai tikslai. Ir dar vienas svarbus man dalykas yra, kad niekada nestovėti vietoje ir tobulėti, kad turėčiau kur save realizuoti kokioje srityje. Ne tai, kad grįžai iš kokio darbo ir kad niekas nebeįdomu ir kad aš nieko nenoriu.

- Dabar bus toks įdomus klausimas. Kada nors intensyviai užsiimdama mėgstama veikla užsimiršai ir jautei didelį džiaugsmo antplūdį lyg tai būtų laimingiausios tavo gyvenimo minutės?

- Taip, esu taip jautusis, tas jausmas kaip bebūtų gaila labai retai aplanko. Kad atrodo viskas, aš tai padariau. Aš stengiuosi gyventi taip, kad jeigu aš, pavyzdžiui, sugalvoju kažką daryti, darau iš paskutinių jėgų, ta prasme stengiuos padaryti kuo geriau, kad kuo geriau pasisektų, kad viskas būtų gerai ir galvoju taip, jeigu nepasisekė, reiškia taip ir turėjo būti. Bet visą laiką stengiuosi kuo geriau padaryti, kad matytųsi rezultatas ir tos pastangos, kad paskui nebūtų, o aš galėjau tai geriau padaryti, o aš nepadariau, nes ar tas, ar anas.

- O tu gali apibūdinti tą jausmą? Koks jis būna?

- Taip atrodo, kad net noris taip šypsotis, šokinėti, eiti, dainuoti, suktis – taip gera. Ta prasme gal negali tu to daryti tiesiogiai, bet taip gera viduj, kad atrodo nėra kur tos energijos išliet ir tu taip džiaugies, tu tiesiog kartais net jauti malonumą, tą džiaugsmą tai atlikęs. Kai tu žinai, kad tu padarei ir tau pavyko ir tiesiog kartais per kūną net širpuliukai bėga.

- Kokia veikla užsiimant tave šis jausmas aplankė pastarąjį kartą ?

- Padainavau taip, kaip aš norėjau, kai reikėjo dainuoti bažnyčioj, aš atsistoju ir aš atrodo padainavau taip, kaip aš turėjau tą kartą padainuoti. Tiesiog tu jauti, kai tu dainuoji, tau pačiai per kūną eina širpuliukai. Toks kažkoks keistas jausmas, kai atrodo dainuoji tu, bet visai ne tu. Toks labai įdomus jausmas.

- Ačiū, kad atsakei į mano klausimus.

Oksana

- Papasakok kaip atradai Šv. Jurgio bažnyčios chorą?
- Per sesę, o ji atėjo per savo draugę, taip mūsų visa dinastija čia atėjo.
- Kodėl dalyvauji choro veikloje?
- Būdavo laikas, kai eidavau vien dėl draugų, ta prasme susipažinti čia. O dabar jaučiu, kad kažką sielai randu.
- Kas tave paskatino čia ateiti?
- Gal nuskambės ne taip, kaip turėtų, bet sportinis interesas, bijojau, ar iš tiesų pritapsiu, nes baisiai bijojau, kad ne.
- Visada čia eini savo noru?
- Jo, visą laiką, kadangi tėvai nėra tokie tikintys, kad kiekvieną rytą temptų iš lovos ir sakytų: „Varyk į bažnyčią“.
- Dabar norėčiau, kad papasakotum, kokiose veiklose tu dar dalyvauji?
- Šoku ir lankau mokyklos chorą.
- Papasakok plačiau, kiek metų lankai? Ką tu ten atrandi?
- Šokius lankau jau 10 metų. Mokyklos choras susibūrė tik prieš pusantro mėnesio, kol kas tiek ten ir teko dalyvauti.
- Kokiais žodžiais apibūdintum savo santykius su tėvais?
- Mh... Net nežinau ką atsakyti taip iš karto...
- Kaip tėvai tave skatina atlikti pareigas ar užsiimti kokia nors veikla?
- Visą laiką man kartoja – kaip pasiklosiu, taip išmiegosiu. Tokiu atveju aš pati turiu stengtis dėl savęs ir sveiku protu suvokti, ką darau.
- Kaip su tėvais leidžiate laisvalaikį, ką mėgstate veikti?
- Šiaip dažniausiai su mama patinka virtuvėje kokius naujus pyragus kepti, bandyti. O šiaip labai priklauso nuo sezoniškumo. Dažnai nuvažiuojam į kaimą, žiemą paslidinėti varom visa šeima.
- Kokius namų ruošos darbus tu atlieki? Kas yra tavo pareiga?
- Mano pareiga yra mano kambarys, „salionas“ ir kartas nuo karto prie indų – praplaut.
- Kaip reaguoja tėveliai kai atsisakai atlikti pavestas užduotis?
- Nesidžiaugia. Pyksta, kad neprisidedu prie namų ruošos darbų...
- Ir kaip susitaikot?
- Nu ką... Pykстамės!
- O yra kokios nors bausmės už nepadarytus darbus?
- Vis dar grasina, kad atjungs kompiuterį ir panašiai.
- O kaip būna kai ką nors „prisidirbi“ ir tėvai apie tai sužino? Blogi pažymiai ar dar kažkas?

- Už blogus pažymius iš karto sako: „kaip pasiklosi – taip išmiegosi“. Nėra taip, kad sakytų, oi kaip puiku, kad gavai ten kuolą, nors taip dar nebuvo. Šiaip parėkia, balsą pakelia. Čia pagal fazę.
- Kokias įvardintum savo stipriasias puses?
- Pa kol kas atskiriu kas yra kas. Kur yra gera...
- Kokias įvardintum savo silpnynes ir trūkumus?
- Tobulinti reikėtų bendravimą ir vyresniųjų supratimą, ypač kas liečia diskusijas, kad gražiai, neįžeidžiant, demokratiškai išsakyti savo nuomonę, nes dažnai elgiuosi kaip stačiokė. Taip nėra gerai...
- Ar bandai kažkaip tobulinti save ?
- Niekada neapleisiu ir visada tobulinsiu.
- Pagirtina. Į ką gyvenime norėtum lygiuotis?
- Autoritetų turiu daug, bet idealo, koku žmogum norėčiau būti – nėra. Nu tokio, kad... iš esmės nemanau, kad yra gerai turėti idealą, todėl stengiuosi nuo to atsiriboti.
- Nenori kopijuoti to idealo ?
- Kažkam taip pat noriu būti autoritetas, kaip yra kažkas man iš kai kurių sričių.
- Kaip manai ar būtina atitikti visuomenės nustatytus standartus?
- Reikia rasti aukso viduriuką, visiškai nesusiliesti su pilka minia, nes niekas tavęs neišskirs ir nematys. Nebūtinai nusidažyt plaukus mėlynai ar apsirengt vaivorykšte. Nereikia pulti į kraštutinumus. Visą laiką reikia išlaikyti tą žmogiškumą, bet bendraujančių rate išsiskirti iš minios.
- Kaip šeimoje sprendžiate svarbius klausimus?
- Dažniausiai, kadangi turim stiprų tėtį, tiksliau jo stiprią nuomonę. Tai būna taip – tėtis viską apgalvojęs būna, kaip viskas bus, jis nusprendžia. Kalbu apie tėtį. Tada mes galim pasisakyti.
- O kaip tėvai elgiasi kai tavo nuomonė su tėvų nesutampa?
- Tada dūžta indai, dūžta viskas – čia tik metafora, bet neapleidžiam kiekvienas savo pozicijų, pradžioje tą dalyką ignoruojam, dar nesam atradę tokio lankstas sprendimo, kad tiktų visiems.
- O tėvai pasiduoda tam ignoravimui? Nenori, kad būtų jų viršus?
- Nori.
- Nenori jie tryptelt koją ir sakyti: „bus taip ir ne kitaip“!
- Ir sako.
- Bet tu nepasiduodi?
- Nu bet tas toks ir pasidavimas. Pagalvoju: „nu gerai, nusišypsosiu tik tam, kad tu pagalvotum, jog aš pritariu, bet apsisukus darysiu savaip“.
- Kaip jauti tėvų palaikymą?
- Nu kaip čia pasakius... Išklauso, kai aš jiems noriu pasakyti. Kai nenoriu - gerai tavo reikalas, kai norėsi pasipasakosi.

- Kaip elgiasi kai tau negera arba kai tau nesiseka?
- Turiu „durną“ įprotį šaukti, kad man viskas gerai.
- Kai šauki, jie tuo patiki?
- Ne.
- Ką tada tėvai daro?
- Ne per seniausią buvo toks įvykis, noriu pabūti viena, o jie lenda. Sakau turiu temperatūros ar dar ką, žinai, sergu ir man dabar reikia pabūt vienai. Esu gal pernelyg užsidarius savy... Tada tėvai užsiima savais reikalais.
- Kaip tu manai kas yra draugystė?
- Šiaip ko gero visas pasaulis.
- Kiek žmogus gali turėti tikrų draugų?
- Priklauso nuo amžiaus. Pradinukui – visa klasė gali būti geriausi draugai, nes kartu dūksta, o dabar nežinau tokių, kad viską žinotų, visą laiką palaikytų ir suprastų, nežinau, dabar aš ko gero turiu du.
- Nemanai, kad gali būti daug tokių draugų?
- Oi ne.
- Kaip apibūdintum savo bendravimą su draugais?
- Tikri draugai džiaugiasi bet kokiais mano džiaugsmais, netgi kartais jiems gal skaudūs, bet jie vis tiek džiaugiasi.
- Kaip dažnai patiri jausmą, kad privalai elgtis taip, kad patiktum aplinkiniams?
- Praktiškai kiekvieną dieną stengiuosi elgtis taip, kad patikčiau aplinkiniams.
- Kada taip jautiesi?
- Šokiuose ypatingai. Šokiuose visą laiką turi pasitempt, šypsotis, kas kad mano pasaulis griūna, kad viskas byra, kaip smėlio pily, bet aš turiu būt pasitempus ir džiaugtis, nes niekas negali matyti to, kas dedasi viduje.
- Kokias laidas mėgsti žiūrėti?
- Šiaip tai televizorių seniai bežiūrėjau, bet yra tokia laida „Pasivaikščiojimai su...“ ir kas kart keičiasi, su Vytautu Lansbergiu ir t.t. O šiaip permetu, ką rodo, kad tik šnekėtų kas.
- Kaip renkiesi žiūrėti laidas?
- Nu va tas, kur tikrai žiūriu... ai žiūriu į turinį. Ne vien kur paviršiniai dalykai, bet kur kapstosi giliau.
- Ką manai apie tokias laidas kaip „Radži ieško žmonos“?
- Čia yra visiškai absurdas. Tam, kad pritraukti tokius paviršiumi plaukiančius, niekuo nesidominčius.
- Kam tokios laidos reikalingos?

- Reikalingos tam, kad pamatytume..., nes jeigu galvosime, kad tokių laidų nereikia, tai turiningos laidos taptų paviršinėmis.
- Kuo gyvenime norėtum būti?
- Dažnai sutinku dabar šitą klausimą. Iš esmės tai greičiausiai autoritetas kam nors. Bet toks švelnus, negriežtas, kad sakytų, nu vat, Oksana taip darė, gal gerai taip darė, vat, visai norėčiau panašiai.
- Kada nors intensyviai užsiimdama mėgstama veikla užsimiršai ir jautei didelį džiaugsmo antplūdį lyg tai būtų laimingiausios tavo gyvenimo minutės?
- Deja ne, esu siaubinga perfekcionistė ir kol nebus tobulai, tol aš nepajusiu gėrio. Kadangi tobulybės nebūna, tai neįmanoma.
- Manai niekada nepajusi tokio jausmo?
- Gal kada persilaušiu. Labai siaubinga. Atrodo kolektyve, jeigu aš darau taip, ir darau blogai, aš turiu stengtis, mano sąmonė dirba, bet kažkam kitam užtenka padaryti atmistinai ir dėl visų tų tokių nervinuosi, erzina jie mane ir aš juos erzinu kas be ko. Tai vat dar niekada nepatyrčiau to jausmo.
- Ką ketini veikti šį savaitgalį?
- Galvojau su draugėmis eiti paplaukioti į baseiną.
- Patinka plaukimas?
- Taip, kažkaip atsipalaiduju, nuima stresą...
- Na ir man gal reikės kada pabandyti. Gerai, daugiau nebekamantinėsiu tavęs. Ačiū už pokalbį.

Ona

- Prašau papasakok kaip atradai Šv. Jurgio bažnyčios chorą?
- Iš tikrųjų visada labai norėjau. Vat, matydavau kaip bažnyčiose, filmuose tie patys juodaodžiai dainuodavo ir visa kita, labai norėjau kažkur Šiauliuose įsitraukti į šitą veiklą, bet niekaip nežinojau kur eit, nes kažkaip šeštadieniais į šitą bažnyčią neidavau, tai net nežinojau, kad čia šitoks choras yra, bet kažkaip su draugu kalbėjau, kad jis gieda chore, bet ne šitam, o kažkokiam kitam ir pasakė, kad pažįsta kažką iš šito choro. Buvau tokia laiminga, kai pasakė, kad: „aš tave galėsiu nuvest“, labai apsidžiaugiau, nes kažkaip bijojau paklaust kunigo, ar čia galima kur nors giedoti, ar ten dar kažką. Tai va ir paprašiau, kad mane nuvestų ir pasikviečiau Joną, kartu ir atėjom.
- O kodėl dalyvauji choro veikloje?
- Kažkaip ta visa atmosfera, tie žmonės, net nežinau, kai giedi tas giesmes, taip įsijauti, kad atrodo kalbi su Dievu, kažkas tokio. Nu nežinau, gerai pasijaučiau, kažkas pakylėta, kai pradėdau giedot.
- Visada čia eini savo noru?
- Jo, visada.

- Papasakok, kokiose veiklose dar dalyvauji?
- Tai lankau šokius, „Lindy Hop‘ą“, dailės mokyklą ir šiaip mokykloj popamokines veiklas, renginius ir panašiai.
- Kas tave žavi, pavyzdžiui, šokiuose, ką tu ten randi?
- Į šokius einu, tai turbūt todėl, kad ten renkasi įdomūs žmonės, ne tokie su kuriais bendrauju mokykloje, ar ten panašiai, nes tas visas „Lindy Hop‘as“ yra keistas šokis iš tikrųjų, linksmas toks ir ten būreliuose žmonės labai nuoširdūs, draugiški ir kažkaip gerai ten jaučiuosi.
- O dėl piešimo kaip?
- Nėra taip, kad būčiau gera piešėja, dailininkė ar šiaip, nu tiesiog yra keli žmonės su kuriais bendrauju ir nežinau, ar baigsiu tą dailės mokyklą, ar ne, bet kartais patinka man piešti, kartais nepatinka, nu va taip ten.
- Kokiais žodžiais apibūdintum savo santykius su tėvais?
- Pas mus santykiai, tai aš manyčiau labai geri, nes visada tėvai, jeigu mato, kad man blogai, visada prieis, paklaus, kas yra. Santykiai iš tikrųjų labai, labai geri. Visada galiu ateit, pasakyt, jei ką ne taip padariau, visada padės.
- Kaip tėvai tave skatina užsiimti kokia nors popamokine veikla?
- Į popamokinę veiklą, tai pati savo noru einu, visur kažkaip, nes jei pati noriu, tai ir einu.
- Kaip su tėvais leidžiate laisvalaikį, ką mėgstate veikti?
- Nu, pavyzdžiui, mes savaitgaliais, kiekvieną savaitgalį stengiamės išvažiuot kažkur, kad ir į gamtą, į mišką pasivaikščiot arba vasarą važinėdavomės į visokius dvarus Lietuvos.
- Kokius namų ruošos darbus tu turi atlikti?
- Mm... sutvarkyti namus, nes tėvai yra užimti. Su broliu tvarkom namus savaitgaliais, tie patys indai, išplaut, šunį pavedžiot, va tokie va.
- Kaip manai, darbai nėra tau per sunkūs?
- Tikrai nėra, padžiaut rūbus, sutvarkyt namus nėra sunku.
- O kas būna, kai atsisakai padaryti, kas tavęs prašoma? Kokia būna tėvų reakcija.
- Jeigu anksčiau būnu susiplanavus tuos užsiėmimus, į miestą reikia kažkur išvažiuot, nu tada pasakau, kad padarysiu vėliau. Nelabai pyksta, supranta, nes aš paaiškinu viską.
- Ką tėvai darydavo, kai tu jų neklausydavai? Kaip tėvai reaguodavo?
- Mano tėvai visada stengiasi išsiaiškint. Klausdavo, kas yra negerai, kodėl aš neklausiau, ar kažko tai nepadariau. Nu, kad neatsimenu, kad ką drausdavo ar panašiai.
- Kokias įvardintum savo stipriąsias puses?
- Esu labai stipri iš vidaus, mane labai sunku palaužti, nežinau ar tai gera, ar tai bloga savybė. Vieną kartą ji gali būti gera, kitą kartą bloga. Kita būtų, kad bendrauju labai nuoširdžiai, stengiuosi nieko

neįskaudinti, kartais aišku netyčia gaunasi, bet stengiuosi vis tiek. Kas dar čia būtų? Nežinau... moku saugoti paslaptis.

- Neišpasakoji, ką kas patiki?

- Nelaužau pasitikėjimo.

- Kokias įvardintum savo silpnybes ir trūkumus?

- Tokia viena, kad man nepatinka, kai mane peikia.

- Kritikos nepriimi?

- Jo, kritikos nelabai mėgstu, bet pastaruoju metu stengiuosi ramiau reaguoti. Dar nuotaikos labai dažnai keičiasi pas mane... Supykstu tuo momentu, pabūni ramiai, viską apgalvoji ir tada stengiuosi vėl bendrauti normaliai.

- Koks yra tavo idealas, į ką gyvenime norėtum lygiuotis?

- Kažkaip nelabai, neturiu susikūrusi idealo, ar ten kokios įžymybės, kažkaip nėra.

- Kaip manai, būtina atitikti visuomenės nustatytus standartus?

- Aš tai manau, kad tikrai ne, kad turi būti visokių žmonių, pavyzdžiui, nuvažiuoji į užsienį ir yra gera pasižiūrėti į tuos visus skirtingus žmones, vieni su skiauterėmis, kiti ten išsipustę vaikšto, dar kiti šoka gatvėje, ar dar ką daro, nu tokie visi atsipalaidavę žmonės.

- Tai mes Lietuvoje esame susikaustę?

- Pakankamai taip.

- Koku būdu šeimoje sprendžiate svarbius klausimus?

- Pirmiausia viską apgalvoja tėvai, o paskui susėdam visi kartu ir sprendžiam ką darysim, kaip darysim.

- Tėvai išklauso jūsų nuomonę?

- Taip, visada išklauso ir atsižvelgia į mūsų nuomonę.

- Kas būna, kai tavo ir tėvų nuomonės nesutampa? Juk būna taip?

- Kažkaip vis tiek... Nu, kad ir nesutariam, kur važiuoti savaitgalį. Ir vis tiek mes padarom kažkokį bendrą kompromisą, ten vieną savaitgalį į mišką, o kitą į Palangą, kažkaip mums visada pavyksta padaryti kompromisą, gyvenam demokratiškai.

- Kaip jauti tėvų palaikymą?

- Nu, kaip ir sakiau, jei man yra bloga - ateis, padės, paklaus kas yra. Ir pati visada galiu nueiti pasikalbėti apie tai, kas mane glumina, ar ten dar kažkas?

- Kaip tu manai, kas yra draugystė?

- Draugystė tarp draugų?

- Na taip.

- Tai manau, kad tas tarpusavio supratimas, supratimas vienas kito, paskui, kai tu jauties gerai su tuo žmogum, tau linksma, tu gali išsikalbėti ir panašiai.

- O kaip apibūdintum, kas yra tikras draugas?
- Tas, kuris visada pagelbės kiekvienoje situacijoje, kuris įžvelgs, jeigu tau bloga nuotaika, prajuokins tave, vat kažkas tokio.
- Kaip manai, kiek žmogus gali turėti tikrų draugų?
- Manau tikrai nedaug, kokius tris, keturis.
- O kiek tu turi tikrų draugų?
- Mm... šiuo metu, tai tikriausiai būtų du. Su daug kuom galiu sutarti gerai, bet tikras draugas yra visai kas kita. Manau bent vieną gerą draugą visada turėsiu.
- Kaip dažnai patiri jausmą, kad privalai elgtis taip, kad patiktum aplinkiniams?
- Kažkaip nelabai dažnai, nu vis tiek bus tokių, kuriems tu, ar taip ar taip neįtiksi ir nebūsi visiems geras, taip manau.
- Kokias laidas mėgsti žiūrėti?
- Muzikines visokias, šokius, man labai patinka pažiūrėti, kas susiję su šokiais.
- O ką manai apie tokias laidas kaip „Radži ieško žmonos“?
- Visiška nesąmonė. Įsijungi ir galvoji, kas čia vyksta.
- Kam tokios laidos kuriamos?
- Šios laidos pritraukia daug žmonių ir aš nesuprantu kodėl. Net nežinau, gal kokius kvailelius, bet kai įsijungi, kažkokia nesąmonė. Net nėra į ką žiūrėt.
- Kuo gyvenime norėtum būti?
- Iš tikrųjų, tai neseniai pradėjau apie tai galvot. Esu pasirinkusi visus mokomuosius dalykus, kad galėčiau stoti į mediciną. Tai pagrindinis mano tikslas būtų įstoti į odontologiją, nes savęs, kas, pavyzdžiui, susiję su istorija visiškai nematau.
- Kada nors intensyviai užsiimdama mėgstama veikla užsimiršai ir jautei didelį džiaugsmo antplūdį lyg tai būtų laimingiausios tavo gyvenimo minutės?
- Taip esu vieną kartą, kai šokom su „Lindy Hop“u“ J.Janonio gimnazijoje. Buvo „Talentai“ ir labai bijojau, nežinau kas buvo, bet taip bijojau, kad visa drebėjau, galvojau, kad mane reikės jau išvesti iš tenai, bet kai tik pradėjom šokt – viskas pasikeitė, nebemačiau nei žmonių, viskas vyko muzikos ritmu, buvo toks geras jausmas, toks tikriausia pirmą kartą gyvenime.
- Apibūdink tą jausmą?
- Toks geras jausmas, lyg šokčiau pati viena tarp debesų, net nežinau. Jaučiausi tokia pakylėta.
- Geras jausmas?
- Nežmoniškai!
- Norėtum, kad pasikartotų?
- Norėčiau dažniau tokį jausmą patirt.
- Linkiu, kas šis jausmas lydėtų tave dažniau gyvenime. Ačiū už pokalbį.

Rūta

- Papasakok kaip atradai Šv. Jurgio bažnyčios chorą?
- Nu, dainuot... Visą gyvenimą dainavau ir giedot norėjau visą laiką, nes matydavau per filmus, stereotipai, kad per Kalėdas giedot eina visi, tai, vat, dėl to labai norėjau giedoti. Antaną sutikau, Kristiną tą ir kažkaip žinojau, kad ji gieda Kryžių kalne berods, ar kur ji ten. Ar gali nuvest sakau, o ji sako čia yra šalia, Šv. Jurgio parapijoj. Živilė irgi labai norėjo, tai taip nutarėm, kad eisim giedot. Ir atėję nepasigailėjom, lūkesčius pateisino. Tai va.
- O dėl ko dalyvauji, dėl tų gražių Kalėdų?
- Ne, pavyzdžiui, aš čia ateinu, pagiedu ir pasijuntu geriau, čia gera, „faina“, susirenka tokie šilti žmonės ir šiaip man tas tikėjimas nėra labai svetimas, tai va toks yra noras iš vidaus.
- Tai reiškia nereikėjo kažkokių paskatinimų?
- Niekas neskatinė, nes mano mama nėra labai tikinti, taip sakant. Aš pati atėjau, visiškai pati. Niekas neskatinė manęs.
- Visada savo noru eini?
- Taip, sakau manęs niekas nei skatina, nei liepia, visada savo noru.
- Dabar papasakok, kokiose veiklose tu dar dalyvauji?
- Ta prasme būreliuose kokiuose?
- Jo, ką veiki, vat, kur save išreiški, kur tu jauties gerai?
- Dalyvauju visur kur įmanoma, kur tik leidžia galimybės. Dainuoju, groju, šoku jaunimo centre jau antrus metus, praeitais metais vadovė buvau. Dar sportą lankau, be jo negalėčiau gyventi. Šeimoje mama buvo sportininkė, tėtis muzikantas.
- O lankai muzikos mokyklą?
- Muzikos mokyklos dabar nebelankau, jau ją baigiau, tik mokytoja paskambino iš ansamblio, kur dainavau du metus ir paprašė ateit dar padainuot, kad muzikos mokykloj dar paskutinį kartą pakoncertuot. Turėjom šiandien susitikti, bet pamiršau, kad draugės gimtadienis, tai nenuėisiu. Tai vat, sportuoju, dainuoju, šoku, viską.
- Viską darai savo noru?
- Tai aišku. Kai mažas buvau, aš norėjau dainuot ir tėtis užrašė į muzikos mokyklą. Kai penkis metus pralankiau, norėjau mest, atsibodo, mama ragino nemest, nu paskui „biški“ susipratau, kad geriau nemest ir panašiai, bet paskui nepasigailėjau, kad nemečiau.
- Kaip apibūdintum savo santykius su tėvais? Pirmi žodžiai, kurie šauna į galvą.
- Puikūs santykiai, iš tikrųjų, su mama. Kas liečia dėl asmeninių dalykų, tai manęs nevaržo, absoliučiai gyvenu savarankiškai praktiškai. Šiaip esu savarankiška.

- Jauti mamos skatinimą?
- Nu jo, aišku, kad jaučiu. Jeigu aš sėdėčiau namie, tai mama sakytų eik, daryk, anksčiau prie kompiuterio daug sėdėdavau, o dabar kai užsiėmusi, tai labai retai prisėdu, nes veiklos yra. Nepatinka man sėdėti, nes noriu veiklos, noriu bendravimo ir panašiai.
- Kokius namų ruošos darbus esi įsipareigojusi atlikti?
- Įsipareigojusi, tai ne. Kartais mama paprašo, tai šiukšles, tai dar ką... Jeigu šiukšlės pastatytos prie durų, tai reiškia jas reikia išnešt. Kai matau, kad mama pavargus, tai ir kambarius išsiurbiu ir viską...
- Kokias įvardytum savo stipriąsias charakterio puses?
- Aš nežinau, bet aš nelabai pykti moku, nežinau, čia gerai ar blogai, ta prasme moku susierzint, tik kelioms akimirkoms, bet pykt nemoku. Negaliu ant žmogaus pykt, nežinau, ką jis man turi padaryt, kad aš ant jo supykčiau, vis tiek tuoj atsileidžiu. Nežinau, kokios dar mano stiprios pusės. Nežinau...
- O kokias tada įvardytum savo silpnąsias charakterio puses ?
- Nu nežinau su tom silpnybėm, bet realiai jaučiu, kad reik būti tokiai pastovinčiai už savo nuomonę, nu tokiai stipresnei. Aš esu mėgėja nusileist, užleist, reikia būt lydere, kad gyvenime kažką pasiekt. Nes jeigu visą laiką užleisi vietą kažkam kitam, ta vieta ir bus užimta kažko kito, o tu liksi po jo. Reikėtų gyvenime stengtis pabūt stipresne, bet kartais...
- O ką darai, bandai kažkaip lyderiauti?
- Anksčiau, paprašydavo kas nors, ką nors padaryt, nu, kad ir eilinis, būni su drauge ir nežinai kiek valandų, nueit ir paklaust kokio žmogaus kiek valandų, anksčiau bijodavau, nežinau kodėl, o dabar nebebijau, nu tiesiog reik imtis ir daryt, jei sakysi ne, ne, tai niekada ir nepadarysi.
- Mh.
- Reik imtis dabar ir daryt. Ir dabar aš vis drąsiau imuosi.
- Kas yra tavo idealas? Turi, vat, žmogų, į kurį tu lygiuotumeis?
- Kad tokio, tai tikrai neturiu. Nežinau. Yra keli mokytojai mokykloje, kurie man yra tokie artimi, mes labai gerai sutariam. Istorijos mokytoja, paskui geografijos mokytoja iš viso žiauriai patinka, net manau turėtų eiti į Seimą, nežinau, ką čia veikia. Tai tie žmonės, į kuriuos norėčiau lygiuotis.
- Lygiuotis ar kopijuoti?
- Ne, kopijuot, aišku ne. Vis tiek reikia būt savim.
- O manai būtina atitikti visuomenės nustatytus standartus?
- Ne, kaip tik manau, kad reikia išsiskirti iš pilkos minios, jei nori ką nors pasiekt, kad tave pastebėtų ir panašiai.
- Koku būdu šeimoje sprendžiate visai šeimai svarbius klausimus?
- Nu nelabai įsivaizduoju, kokie tie svarbūs klausimai.

- Nu, pavyzdžiui, sugalvojat persikraustyt į naują butą...
- Nu, iš tikrųjų, buvo ta kalba, mes dabar gyvenam tik dviese su mama trijų kambarių bute, dideli mokesčiai, tai galvojom parduot tą didelį butą ir persikelt į dviejų kambarių butą, „pigėsnį“ mokesčiai ir dar liktų pinigų, vis tiek baigusi mokyklą ketinu važiuot studijuot į Vilnių. Nu sutarėm, kad kai aš išvažiuosiu, mama tai gal ir padarys, o dabar aš mokinuosi, tai nesinori nieko keist.
- Bet mama atsižvelgia į tavo nuomonę?
- Tai jo, jo. Aš net neatsimenu, kada paskutinį kartą buvom susipykę.
- Kaip bausdavo tave tėvai, kai padarydavai kažką negero?
- Tai jokių bausmių nėra – susitariam su mama ir galiausiai visada susitaikom. Jei padarai blogai, pasisakai mamai, atsiprašai ir viskas, nes supranti, kad padarei blogai.
- Jauti tėvų palaikymą?
- Tai aišku, kad jaučiu. Kai lankiau muzikos mokyklą, nenorėdavau grot, patingėdavau ir panašiai... Kai pradėjau ten dainuot tam ansamblyje, nors mama sako, kad dainuoju per nosį ir panašiai, bet palaiko, kad eik dainuot, eik šokt ir panašiai, o labiausiai mokytis. Tas kitas veiklas dar ne tiek, bet visada sako mokytis, svarbiausia knygos ir panašiai...
- Sakyk, o pastebi tėvai, kai tau negera, kai grįžti kažkokia ne tokia ?
- Nu realiai mama visada mato, jeigu negerai. Nesuprantu, kaip mato, nes nu realiai nieko nedarau, nieko nesakau ir nueinu į savo kambarį, bet nežinau kokiais būdais, bet ji iš karto pamato, pasišneka tada ir viskas. Gal turbūt mamos nuojauta, bet realiai man labai blogai nebūna. Nes vis tiek reikia džiaugtis gyvenimu.
- Dabar toks klausimas, kas tau yra draugystė?
- Hm... Aš turiu kokias keturias ar penkias tokias tikras drauges ir mes esam labai pažystamos. Draugystė yra toks dalykas, kai nu nežinau... į tą žmogų visada gali atsiremti, su tuo žmogum gera būti, su tuo žmogum dažnai būni, jei kas atsitinka, iš karto gali joms skambinti, šeimai arba toms draugėms. Tos draugės niekada nėra manęs pavedę, pavyzdžiui viena draugė yra mano kaimynė su kuria užaugom, leidžiam dienas kartu, ji yra man kaip sesuo. Be draugų nebūtų ir tas gyvenimas toks linksmas. Šeima yra šeima, bet po jos turi būti dar kažkas, į ką galėtum atsiremt dėl to draugai yra reikalingi.
- Norėjau tavęs paklausti, kas tau yra tikras draugas, bet supratau, kad tau draugystė ir asocijuojasi tik su tikrais draugais?
- Jo, aš net nevadinu tų draugėmis su kuriomis esu tik keletą kartų bendravusi, nu tarkim joms tikrai neskambinčiau, jei kokia nelaimė ar ką.
- Kaip dažnai patiri jausmą, kad privalai elgtis taip, kad patiktum aplinkiniams?

- Šiaip seniau tikrai norėdavau elgtis taip, kad patikčiau kitiems, bet tada tokia jautiesi ne savim, nes elgiesi kitų įtakota. O dabar, tai esu savim, jei kam nepatinku – tai ką padarysi. Reiškia su jais nebendrausiu, nu būni tokia, kokia esi ir tiek.
- Kokias laidas mėgsti žiūrėti?
- Nu aš nežinau, šiaip televizorių dabar žiūriu labai retai. Kartais pokalbių laidas pasižiūriu.
- O ką tos laidos tau duoda?
- Nu tarkim kai kurios pokalbių laidos leidžia susidaryti tam tikrą nuomonę kokia nors tema, pavyzdžiui, visokie specialistai išsako savo nuomonę, tu ją priimi arba ne. Tokios laidos pamoko kažko, nors šiaip tas televizorius nėra labai geras dalykas. Dabar buvo daug laidų apie Seimą ir taip toliau, nors aš apie tai nelabai daug nusimanau, bet vis tiek susidarė tam tikras vaizdas.
- Ką manai apie tokias laidas kaip „Radži ieško žmonos“?
- Tokios laidos labai juokingos, nežinau....
- O kam jos kuriamos?
- Nežinau, nėra čia nei šou, nei siužeto, aišku daugumai sugadintos visuomenės tos laidos įdomios, jos turi savo žiūrovą. Jeigu yra kas tose laidose dalyvauja, reiškia yra ir kas žiūri ir turbūt net nemažai.
- Kuo gyvenime norėtum būti?
- Nežinau, mano svajonė yra būt kokio zoologijos sodo prižiūrėtoja. Aš žiauriai, žiauriai myliu gyvūnus ir kai matau, kai zoologijos sodo prižiūrėtojai prižiūri tuos gyvūnus, šeria ir panašiai, tai labai pavydžiu. Bet aišku norėčiau ne Lietuvoj, o kur zoologijos sodai tokie egzotiškesni ir yra įvairių gyvūnų. Veterinare nenorėčiau būt, bet ką nors su gyvūnais.
- Aišku muzikos irgi nenorėčiau užmiršt.
- Grotum gyvūnams?
- Mano tėtis buvo muzikantas, tai sakė niekada nebūt muzikantu, nes tai yra žiauriai, žiauriai sunku.
- Kada nors intensyviai užsiimdama mėgstama veikla užsimiršai ir jautei didelį džiaugsmo antplūdį lyg tai būtų laimingiausios tavo gyvenimo minutės?
- Uoj dabar buvo čia... Prieš dvi savaites ar tris. Dabar su draugais ruošiamės „Rudens mozaikai“ vienas draugas groja gitara, aš gitara, kitas saksofonu groja. Taip parepetavom, nu žiauriai gera buvo. Repetavom pas tokį Povilą namie, tas Povilas grojo kontrabosu, mes gitarom, o Kristina grojo su tokiu barškučiu kiaušiniu, tokias dainas parepetavom išsirinę, kur visiems be proto patinka. Ir pavyzdžiui muzika, nu nežinau, labai gerai jaučiuos, kai muzikuoju, bet ir kai sportuoju irgi labai gerai jaučiuos, abi pusės man yra reikalingos. Nu, pavyzdžiui, po to parepetavimo išėjom visas pasaulis gražus pasidarė, eik tu sau taip gera buvo, taip labai faina, žiauriai geras jausmas.
- Noris dažniau pajusti?

- Taip, taip. Kaip parepetavom, žiauriai „fainiai“. Taip būna, kai pagiedam ir čia chore, dar priklauso aišku nuo to kas ateina, vis tiek vieni labiau patinka, kiti mažiau, tai va kai susirenka tie senbuviai, tai visai kitaip ir gražiai skamba ir noris giedot.
- Ačiū už pokalbį.